

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ALTAY DESTANLARINDA MİTOLOJİK UNSURLAR

Yüksek Lisans Tezi

Lütfü Kerem BAŞAR

Danışman:

Doç. Dr. Bekir ŞİŞMAN

Samsun, 2015

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ALTAY DESTANLARINDA MİTOLOJİK UNSURLAR

Yüksek Lisans Tezi

Lütfü Kerem BAŞAR

Danışman:

Doç. Dr. Bekir ŞİŞMAN

Samsun, 2015

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

06/02/2015

Lütfü Kerem BAŞAR

KABUL VE ONAY

Lütfü Kerem BAŞAR tarafından hazırlanan ALTAY DESTANLARINDA MİTOLOJİK UNSURLAR başlıklı bu çalışma, 06.02.2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Bekir ŞİŞMAN (Danışman)

Üye: Yrd. Doç. Dr. Ahmet DAĞLI

Üye: Yrd. Doç. Dr. Ömer SARAÇ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

___ / ___ / 2015

Doç. Dr. Selim EREN

Müdür

ÖZET

ALTAY DESTANLARINDA MİTOLOJİK UNSURLAR

Lütfü Kerem BAŞAR

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Şubat/2015
Danışman: Doç. Dr. Bekir ŞİŞMAN

Destanlar, ait olduğu toplumun bütün özelliklerini, duygu ve düşüncelerini yansıtan zengin hazinelerdir. Bu hazinenin kökleri, çok eski zamanlarda oluşmuş inançlara dayanır. Bu inançlar, halkın hafızasında yaşayarak, farklı anlatılar içinde günümüze kadar gelebilmiştir. Ancak destanlar içinde yaşayan mitolojik öğelerin bazıları su üstünde bulunduğu gibi, bazıları ise simge şeklindedir. Hemen hemen her anlatı türünün içinde mitolojik unsurlara rastlamak mümkündür. Bu anlatılardan biri de destanlardır. Mitlerin gün yüzüne çıkması için de, öncelikle bu destanlar oldukça titiz bir şekilde incelenmelidir.

İnsanlığın ilk zamanlarında oluşan mitler, zamanın etkisiyle değişime uğrayarak günümüze kadar gelebilmiştir. Bu mitler, başlangıçta tamamen bir anlatı ürünüyken; daha sonra bazı türlerin içinde günümüze kadar yaşaması sağlanmıştır. Bu farklı türlerin içinde yaşayan mitolojik unsurlar, tabi ki ilk haliyle kalmamış; anlatı türünün içinde erimiş ve çoğunlukla simgeler halinde kalmıştır. Bugün halk hafızasında yaşayan destan, efsane, masal, hikâye gibi türler içinde mitler; simgeler halinde bulunmaktadır. Bu simgeler, bir başka deyişle kültür kodları, çözümlendiği takdirde bu ürünleri ortaya koyan milletlerin dünyaya bakışları, duygu ve düşünceleri daha iyi anlaşılacaktır. Ayrıca ortaya çıkan eserlerin de daha iyi anlaşılması sağlanacaktır.

Mitoloji üzerine yapılan çalışmaların yetersizliği, özellikle de destanlarda mitolojik yorumun şimdiye kadar bir çalışma bütünlüğünde yapılmamış olması, bu çalışmanın yapılması gerekliliğini doğurmuştur. Mitolojilerin destanlara nasıl kaynaklık ettiğini göstermesi bakımından önemli olan bu çalışma için, Türkiye Türkçesine aktarılmış olan Altay destanları tercih edilmiştir. Bu tercihte, söz konusu destanların mitolojik açıdan oldukça zengin olmaları faktörü etkili olmuştur. Çalışmada tespit edilen mitolojik unsurlar, Türk mitolojisindeki yerleri göz önüne alınarak örnekler ışığında işlenmiş ve yorumlanmıştır. Burada, Altay destanlarında geçen mitik unsurların, mitolojideki benzerliklerine dayanarak yorum yapılmış ancak kesin bir yargıya varılmamıştır. Sonuç olarak bu çalışmayla, Altay destanlarının mitolojik unsurlar bakımından oldukça zengin olduğu ve bu unsurların destanlarda nasıl yer bulduğu görülmüştür.

Altay destanları içerisindeki mitolojik unsurların tespiti bize tarihî ve güncel kaynaklardan elde edilen bilgilerin mukayese edilmesi olanağını tanımış, aynı zamanda Türk kültür havzasına ait diğer destanlardaki mitolojik unsurların bir nevi kaynak analizini de yapma imkânı vermiştir.

Anahtar Sözcükler: Halk edebiyatı, mitoloji, destan, altay destanları.

ABSTRACT

MYTHOLOGICAL EPIC ELEMENTS IN ALTAI

Lütfü Kerem BAŞAR

Ondokuz Mayıs University, Institute of Social Sciences

Department of Turkish Language and Literature, M.A., February/2015

Advisor: Assoc. Professor Bekir ŞİŞMAN

Epics are the prosperous treasures which reflect the all specialities, emotions and ideas of the society they belong. The roots of this treasure dates back to the believes formed in the ancient times. These believes can survive in different narrations via living in the memories of the common people (community). However, some of the mythological elements are explicit and some of them, on the other hand, are placed as symbols. It is possible to encounter mythological elements almost in every narration type. One of the types of these narrations is epic and in order to enlighten these myths, epics should be examined closely.

The myths formed in the ancient times are able to survive until today by transforming. At first, these myths were just products of narration; later they survive within some other types. The mythological elements can not surely stay same as they were but they blended in narration type and stay mostly as symbols. Today, the myths survive as symbols in the memories of the public as epic, legend, story and tale. When these symbols, in other words cultural codes are solved, the nations' view of the world, their emotions and ideas can be better understood. Besides, it will be also possible to understand the literary works.

The need of this study is emerged because of the inefficient number of studies in mythology, especially the mythological elements on epics. Altay Epics were preferred for this study which show the way of mythologies being a source for epics. As for the version of the epics the modern Turkish version of Altay Epics were chosen. The most fundamental factor in choosing these epics is because of their prosperous source in mythological elements. The mythological elements defined in the study are examined and interpreted in the light of their place in Turkish mythology. In this study, the interpretation is done based on the similarities with mythological elements in Altay Epics but there is no clear judgements. In conclusion, it is seen that Altay epics are fruitful in mythological elements and it is also shown how they find their place in epics.

The identification of mythological elements in Altay Epics gives us the opportunity to compare gathered from historical and Daily sources. At the same time it enables to make a source analysis of the other epics belonging to the cultural pool of Turkish Epics.

Key Words: Folk literature, mythology, epic, altay epics.

ÖNSÖZ

Tezimizde Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmış olan Altay destanlarındaki mitolojik unsurları inceledik. İncelememizi yaparken Türk mitolojisi üzerine yayımlanmış kitap, makale ve tezler ile Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmış olan Altay destanlarını taradık.

Tezimiz, birçok aşamadan geçti. Bu aşamalardan ilki incelenecek olan destanların seçimi idi. Bu aşamada Türkiye Türkçesine aktarılmış ve üzerinde benzer çalışma yapılmamış olan Altay destanları seçildi. Bu destanlardan bilimsel yöntemlerle derlenen orijinal, üzerinde benzer çalışma yapılmamış ve mitolojik açıdan zengin metinler tercih edildi. Daha sonra bu destanlar titizlikle incelenerek mitolojik unsurlar tespit edildi. Her bir mitolojik unsur için ayrı ayrı olmak üzere, bu unsurların hangi destanların hangi dizelerinde geçtiğini göstermek amacıyla, dize numaralarının yer aldığı tablolar oluşturuldu. İncelediğimiz destanlarda tespit edemediğimiz mitolojik unsurlar için tablolarda herhangi bir dize numarası yazılmadı. Tablolarda İbrahim Dilek'in "Altay Destanları I" içerisindeki destanlar için C.1, "Altay Destanları II" içerisindeki destanlar için C.2, "Altay Destanları III" içerisindeki destanlar için C.3, Alıp Manaş Destanı için A.M. şeklinde belirtilerek yanlarına da destanda geçtiği dize numaraları yazıldı. Yine tespit ettiğimiz mitolojik unsurlar için, incelediğimiz destanlardan örnekleri de ilgili bölümlerde verildi. Bu örnekler, destanlarda geçtiği şekliyle hem Altay Türkçesi hem de Türkiye Türkçesi'ndeki karşılığı ile verildi. Örneklerin altına da hangi destanın hangi dize numarasında geçtiği bilgileri yazıldı. Burada İbrahim Dilek'in "Altay Destanları I" içerisindeki destanlar için Altay-1, "Altay Destanları II" içerisindeki destanlar için Altay-2, "Altay Destanları III" içerisindeki destanlar için Altay-3 şeklinde belirtilerek yanlarına da destanda geçtiği dize numaraları yazıldı. Ayrıca tezimizde tespit edilen mitolojik unsurlar, Türk mitolojisindeki yerleri göz önüne alınarak örnekler ışığında yorumlandı ancak kesin bir yargıya varılmadı.

Tezimizin giriş bölümünde problem durumu, çalışmanın önemi, çalışmada kullandığımız metotlar, izlediğimiz yol, çalışmamızın kapsam ve sınırlılıkları ele alınmıştır. Ayrıca çalışmamızın içeriği hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümü “Mitoloji ve Destanla İlgili Temel Kavramlar ve Bilgiler” başlığı altında altı alt bölüme ayrılmış, bu bölümde mit ve destan türleri ile Altay destanları ve destanlarda mitoloji çalışmaları hakkında genel teorik bilgiler verilmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümü “Altay Destanlarında Mitolojik Unsurlar” başlığı altında dört alt bölüme ayrılmıştır. Bu bölümde, incelediğimiz destanlarda geçen mitolojik insanlar, tabiat unsurları, olağanüstü unsurlar, sayılar, renkler ve hayvanlar, mitolojik alt yapısına bakılarak incelenmiştir.

Çalışmamızdan elde edilen bulgular da Sonuç bölümünde belirtilmiş ve tezimizde yararlandığımız kaynaklara Kaynakça başlığı altında yer verilmiştir.

Çalışma konumun belirlenmesi sürecinden tamamlanmasına kadar geçen süre içerisinde görüş ve önerilerinden faydalandığım, tezimin planlanıp yürütülmesi ve sonuçlandırılmasında en önemli paya sahip olan değerli hocam ve danışmanım Sayın Doç. Dr. Bekir ŞİŞMAN’a ve yoğun çalışmalarında bana her zaman destek olan sevgili eşim Hatice BAŞAR’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

06/02/2015

Lütfü Kerem BAŞAR

İÇİNDEKİLER

ÖZET	İİ
ABSTRACT	İV
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER.....	Vİİ
TABLolar LİSTESİ.....	X
KISALTMALAR.....	Xİ

GİRİŞ

1. Problem Durumu	1
2. Çalışmanın Önemi	2
3. Çalışmanın Yöntemi.....	2
4. Kapsam ve Sınırlılıklar.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

MİTOLOJİ VE DESTANLA İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR VE BİLGİLER

1.1. Mit Nedir?	4
1.2. Mitlerin Özellikleri ve İşlevleri.....	6
1.3. Mitlerin Sınıflandırılması	8
1.4. Mit ve Destan Arasındaki İlişki	9
1.5. Altay Destanları Hakkında	11
1.6. Destanlarda Mitoloji Çalışmaları	19

İKİNCİ BÖLÜM

ALTAY DESTANLARINDA MİTOLOJİK UNSURLAR

2.1. Altay Destanlarındaki Mitolojik İnsanlar.....	21
2.1.1. Kahraman	24
2.1.2. Kahramanın Doğumu	25
2.1.3. Kahramanın Özellikleri.....	26
2.1.4. Kahramanın Evliliği	28
2.1.5. Baba-Oğul Rekabeti	28
2.1.6. Kahramanın Yakın Çevresi	29
2.2. Altay Destanlarındaki Mitolojik Tabiat Unsurları	30
2.2.1. Ağaç	30
2.2.2. Sular (Deniz, Nehir, Göl)	33
2.2.3. Dağ ve Mağara	38
2.2.4. Mevsimler	41
2.2.5. Toprak ve Taşlar	43
2.2.6. Madenler (Demir, Altın, Gümüş, Bakır).....	45
2.3. Altay Destanlarındaki Mitolojik Olağanüstü Unsurlar	57
2.3.1. Ölüp Dirilme	57
2.3.2. Ruh-Can, Kut	61
2.3.3. Kıyafet (Don) Değiştirme	63
2.3.4. Gelecektekten Haber Verme (Fal, Rüya, Müneccim).....	66
2.3.5. Ülgen, Koruyucu Ruhlar	71
2.3.6. Doğan Çocuğa Ad Verme	73
2.3.7. Kötü Ruhlar (Erlik, Albastı, Al Karısı) ve Dev (Celbegen).....	74
2.4. Altay Destanlarındaki Mitolojik Sayılar, Renkler ve Hayvanlar	82
2.4.1. Sayılar	82
2.4.1.1 İki	83
2.4.1.2 Üç.....	84
2.4.1.3 Altı	85
2.4.1.4 Yedi.....	85
2.4.1.5 Dokuz.....	86
2.4.1.6 Kırk	86

2.4.2. Renkler	95
2.4.2.1 Siyah/Kara.....	96
2.4.2.2 Beyaz/Ak.....	98
2.4.2.3 Kırmızı/Kızıl	101
2.4.2.4 Mavi	103
2.4.2.5 Sarı	103
2.4.3. Hayvanlar	114
2.4.3.1 At.....	114
2.4.3.2 Kuşlar (Kaz, Kartal, Turna, Ağaçkakan)	116
2.4.3.2.1 Kaz.....	116
2.4.3.2.2 Kartal	117
2.4.3.2.3 Turna.....	118
2.4.3.2.4 Ağaçkakan	119
2.4.3.3 Ceylan, Geyik.....	119
2.4.3.4 Diğer Hayvanlar (Yılan, Köpek, Kurt, Tilki, Samur, Boğa, Öküz, İnek, Kaplan, Ayı, Deve, Teke, Koyun, Sıçan)	120
2.4.3.4.1 Yılan	120
2.4.3.4.2 Köpek.....	122
2.4.3.4.3 Kurt.....	122
2.4.3.4.4 Tilki	123
2.4.3.4.5 Samur.....	124
2.4.3.4.6 Boğa (Öküz, İnek)	125
2.4.3.4.7 Kaplan.....	125
2.4.3.4.8 Ayı	126
2.4.3.4.9 Deve.....	127
2.4.3.4.10 Teke, Koyun, Koç, Keçi	127
2.4.3.4.11 Sıçan	128
SONUÇ	148
KAYNAKÇA	153
ÖZGEÇMİŞ	158

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Mitolojik Tabiat Unsurları	49
Tablo 2. Mitolojik Sayılar	88
Tablo 3. Mitolojik Renkler	106
Tablo 4. Mitolojik Hayvanlar	129

KISALTMALAR

AKM	: Atatürk Kültür Merkezi
A.M.	: Alıp Manaş
C	: Cilt
ev.	: Çeviren
ed.	: Editör
HDL	: Hacettepe Üniversitesi Dil ğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi
hzl.	: Hazırlayan
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
ss.	: Sayfadan sayfaya
S	: Sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TOD	: Tarih Okulu Dergisi
TMER	: Türkçe ğretim Merkezi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
ty	: Tarih yok

GİRİŞ

1. Problem Durumu:

Destanlar, ait olduğu toplumun bütün özelliklerini, duygu ve düşüncelerini yansıtan zengin hazinelerdir. Bu hazinenin kökleri, çok eski zamanlarda oluşmuş inançlara dayanır. Bu inançlar, halkın hafızasında yaşayarak, farklı anlatılar içinde günümüze kadar gelebilmiştir. Ancak destanlar içinde yaşayan mitolojik öğelerin simgeler halindedir. Hemen hemen her anlatı türünün içinde mitolojik unsurlara rastlamak mümkündür. Bu anlatılardan biri de destanlardır. Mitlerin gün yüzüne çıkması için de, öncelikle bu destanlar oldukça titiz bir şekilde incelenmelidir.

İnsanlığın ilk zamanlarında oluşan mitler, zamanın etkisiyle değişime uğrayarak günümüze kadar gelebilmiştir. Bu mitler, başlangıçta tamamen bir anlatı ürünüken; daha sonra bazı türlerin içinde günümüze kadar yaşaması sağlanmıştır. Bu farklı türlerin içinde yaşayan mitolojik unsurlar, tabi ki ilk haliyle kalmamış; anlatı türünün içinde erimiş ve çoğunlukla simgeler halinde kalmıştır. Bugün halk hafızasında yaşayan destan, efsane, masal, hikâye gibi türler içinde mitler; simgeler halinde bulunmaktadır. Bu simgeler, bir başka deyişle kültür kodları, çözümlendiği taktirde bu ürünleri ortaya koyan milletlerin dünyaya bakışları, duygu ve düşünceleri daha iyi anlaşılacaktır. Ayrıca ortaya çıkan eserlerin de daha iyi anlaşılması sağlanacaktır.

Mitoloji üzerine yapılan çalışmaların yetersizliği, özellikle de destanlarda mitolojik yorumun şimdiye kadar bir çalışma bütünlüğünde yapılmamış olması, bu çalışmanın yapılması gerekliliğini doğurmuştur. Hazırladığımız bu çalışma için, Türkiye Türkçesine aktarılmış olan Altay destanları tercih edilmiştir. Bu tercihte, söz konusu destanların mitolojik açıdan oldukça zengin olmaları faktörü etkili olmuştur. Çalışmada tespit ettiğimiz mitolojik unsurlar, Türk mitolojisindeki yerleri göz önüne alınarak örnekler ışığında yorumlanmıştır.

Türk destan envanteri içerisinde Sibirya'da yaşayan Türk boylarına ait destanlar, özellikle de Altay destanları sayı, muhteva ve motifleri bakımından önemli bir yere sahiptir. Ayrıca bu destanlar, taşıdıkları mitolojik unsurlar bakımından da

oldukça zengindir. Bu zenginlik içerisinde destan kahramanlarının yer altı ve gökyüzü dünyalarıyla ilişkileri ve buralara yaptıkları yolculuklar gibi daha birçok mitolojik unsur önemli bir yer tutar. Kahramanın, Erlik ve Ülgen’le ilişkileri Türk Şamanist inancının folklor a yansımaları açısından incelenmeye değer niteliktedir. Bu destanlarda bilhassa yer altı dünyasına dair ayrıntılı tasvirler dikkat çeker.

Yaptığımız bu çalışma ile Sibirya Türk destanları içerisinde yer alan Altay destanlarındaki kahramanın yer altı ve gökyüzü dünyalarıyla ilişkileri, tanrıların kızlarıyla evlenme, tanrılardan evlat isteme, mitolojik olağanüstü unsurlar, hayvanlar, renkler ve sayılar gibi daha birçok mitolojik unsur tespit ve tasnif edilerek değerlendirilmiş ve destan-mitoloji ilişkisi ortaya konmaya çalışılmıştır.

2. Çalışmanın Önemi:

Çalışmamız, mitlerin destanlara nasıl kaynaklık ettiğini göstermesi, özellikle de Altay destanlarındaki mitolojik unsurların tespit edilerek yorumlanması ve bu tespitle birlikte, tarihî ve güncel kaynaklardan elde edilen bilgilerin mukayese edilmesi olanağını tanıması, kısacası destan-mitoloji ilişkisini ve alışverişini ortaya koyması bakımından önemlidir.

3. Çalışmanın Yöntemi:

Bu çalışma, etkileşimsiz nitel araştırma yaklaşımı kullanılarak değerlendirilmiştir. Bu yaklaşımdan hareketle Tarihsel Araştırma ve Kavram Analizi araştırma modelleri kullanılmış, konunun ele alınış biçimine göre “İnceleme Türü Araştırma” ve “Tanımlayıcı Araştırma”, yöntem bilime göre ise “Tümevarımsal Yöntem” esas alınmıştır.

Çalışmamız, Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmış olan Altay destanlarındaki mitolojik unsurların tespiti ve yorumlanması maksadıyla yapılmıştır. Bu amaçla, öncelikle Türkiye Türkçesine aktarılmış olan Altay destan metinleri okunmuş, Türk mitolojisiyle ilgili farklı araştırmacılar tarafından yapılmış tez, kitap, makale ve benzeri birçok çalışma incelenmiştir. Her ne kadar Altay destanlarında mitolojik unsurların tespiti mevzusu tez boyutunda değerlendirilmemişse de Türk dünyası destan geleneği içerisinde yer alan çeşitli destanlar ve de Altay destanları üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu bağlamda ilk olarak, Metin Ergun’un “*Altay*

Türklerinin Kahramanlık Destanı Alıp Manaş” adlı çalışması 1997 yılında yayınlanmıştır. Daha sonra, Emine Gürsoy Naskali’nin “*Altay Destanı Maaday Kara*” adlı çalışması 1999 yılında, İbrahim Dilek’in “*Altay Destanları*” isimli üç ciltlik çalışması ilk cildi 2002, diğer ciltleri 2007 yılında ve Salahaddin Bekki’nin “*Maaday-Kara Destanı*” adlı çalışması da 2007 yılında yayınlanmıştır. Biz bu destanlar içerisinde Maaday Kara Destanı’nı, üzerinde benzer bir çalışma yapılması sebebiyle inceleme dışında tutarak çalışmamızda 23 adet destan metnini inceledik. Bu destanlar; Er Samır Destanı, Ak Taycı Destanı, Kökin Erkey Destanı, Altay Buuçay Destanı, Malçı Mergen Destanı, Kozın Erkeş Destanı, Közüyke Destanı, Oçı-Bala Destanı, Ay Sologoy lo Kün Sologoy Destanı, Ösküs-Uul Destanı, Kan-Kapçıkay Destanı, Kan-Ceeren Attu Kan-Altın Destanı, Temene-Koo Destanı, Kara-Taacı Kıs Destanı, Kögüdey-Kökşin le Boodoy-Koo Destanı, Altın Ergek Destanı, Erke-Koo Destanı, Ölöştöy Destanı, Katan-Kökşin le Katan-Mergen Destanı, Şulmus-Şunı Destanı, Ak-Biy Destanı, Üç Kulaktu Ay Kara At Destanı ve Alıp Manaş Destanı’dır.

Taranan bu destanlar, tarihî ve güncel kaynaklardan elde edilen bilgilerle mukayese edilmiş, böylece destan-mitoloji ilişkisi Altay destanları örnekleminde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu destanlarda bulunan mitolojik unsurlar, fişleme yöntemiyle ortaya çıkarılmış ve metin merkezli inceleme kuramlarından “Tarihi-Coğrafi Fin Kuramı”na göre incelenmiş ve yorumlanmıştır. Her mitolojik unsur için bu destanlar tek tek taranarak bu unsurların nerelerde kullanıldığı bilgisini içeren tablolar oluşturulmuştur.

4. Kapsam ve Sınırlılıklar:

Bu çalışma, Türkiye Türkçesine aktarılmış ve üzerinde benzer çalışma yapılmamış olan Altay destanlarıyla ve bu destanlarda yer aldığı düşünülen mitolojik unsurların tespitiyle sınırlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİTOLOJİ VE DESTANLA İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR VE BİLGİLER

1.1. Mit Nedir?

Mit, çok eskilerde yaşamış milletlerin inandıkları tanrılardan ve yarı tanrı kahramanlardan bahseden hikâyelerdir. Mit'in tanımı üzerinde birçok araştırmacı çeşitli çalışmalar yapmış ve kendi görüşleri çerçevesinde tanım vermişlerdir. Türk Dil Kurumu, miti “geleneksel olarak yayılan veya toplumun hayal gücü etkisiyle biçim değiştiren, tanrı, tanrıça, evrenin doğuşu ile ilgili hayalî, alegorik bir anlatımı olan halk hikâyesi, mitos” şeklinde tanımlamıştır (TDK, 2005: 1403).

Eski Yunan dilinde mitos “duyulan, söylenen söz” anlamını taşımaktadır. “Söz” eski Yunan dilinde üç farklı anlamda kullanılmıştır: “Mythos, epos ve logos.” Mythos, söylenen ve duyulan söz; epos, belli bir düzen ve ölçüye göre söylenen, okunan söz; logos ise gerçeğin insan sözüyle dile gelmesidir. Logos, yasal düzendir ve doğal bilimlerin özü ve yasasıdır (Erhat, 1996: 3-4).

Mit, çoğu zaman efsane, destan, usture, masal gibi kavramlarla karıştırılmış, onlarla eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Türk Dil Kurumu'nun yaptığı tanımda mit ile hikâye eş anlamlı olarak alınmıştır. Mit, daha çok doğa ve doğaüstü varlıkların yaradılışını konu alır. Yani, bir anlamda mit, yaradılışın öyküsüdür. Mitlerde genelde doğaüstü varlıklar veya tanrılar görevlendirilmektedir. Bu mitler sayesinde insanın içinde bulunduğu ve onu sınırlayan tabiat ve âlemin anlamı açıklanmaya çalışılmıştır.

Mitler büyük oranda aktarma işleviyle ortaya çıkmıştır. Bu aktarım zamanla abartılar, eklemeler, çıkarmalar yapılmak suretiyle farklılıklar göstererek, zenginleşerek günümüze kadar gelmiştir. Mitler aslında milletlerin bir köken arayışındır. Bu arayış sonucunda ortaya çıkan hikâyeler ve destanlar kutsal ve gerçek

olarak kabul edilirdi. Günümüzde bu kutsallığın yerini din, gerçekliğin yerini ise bilim almıştır.

Her toplumun kendine özgü mitoloji serüvenleri vardır. Mitoloji, mitlerin doğuşlarını, anlamlarını yorumlayan bilim dalıdır. Mitoloji sözcüğü Yunanca mythos yani “söylenen ya da duyulan söz ve logos yani “konuşma” sözcüklerinin birleşiminden oluşmuştur. Mitoloji, eski Yunan dilinde “geçmişte söylenenlerin tekrar edilmesi” gibi bir anlam barındırmaktayken zamanla batı dillerinde “efsane” anlamını kazanmıştır. Çağdaş kullanımda mitoloji ya belirli bir din veya kültürdeki mitlerin bütünü tanımlar (örneğin; Yunan mitolojisi, Türk mitolojisi, Hint mitolojisi gibi). Ya da mitlerin incelenmesi, yorumlanması, toplanması ve benzeri çalışmaları içeren bilgi ve bilim dalını tanımlar (Yayla, 2008: 1).

“Ana Britanica, mitolojiyi belirli bir uygarlığa ya da dinsel geleneğe özgü inançları, uygulamaları, kurumları ya da doğa olaylarını açıklamak amacıyla görünüşte gerçekten yaşanmış olayları aktaran, ama özellikle ayin ve törenlerle bağlantılı, çoğunlukla kökeni bilinmeyen ve en azından kısmen geleneğe dayanan söylenceler toplamı olarak tanımlar” (Yayla, 2008: 1).

Söylenceler, olağan insan yaşamının dışında kalan, ama onun temelini oluşturan örnek olay ve durumlar ile tanrıların ya da insanüstü yaratıkların eylemlerini anlatır. Bu olağandışı olaylar, tarihsel zamanın bütünüyle dışında genellikle yaratılışın başında ya da tarih öncesinin ilk dönemlerinde geçer.

Günlük kullanımda mit sözcüğü gerçekte doğru olmayan bir hikâyeye veya anlatı için tercih edilir ve çoğunlukla bir yanlışlık, doğru olmayan unsur vurgusu barındırır (Yayla, 2008: 1). Mitoloji, Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre, “mitleri, doğuşlarını, anlamlarını yorumlayan, inceleyen bilim” olarak tanımlandığı gibi, yine aynı sözlükte “bir ulusa, bir dine özellikle Yunan, Latin uygarlığına ait mitlerin, efsanelerin bütünü” olarak da tanımlanmıştır (TDK, 2011: 1403).

Bu tanımda mit, efsane sözcüğü ile eş anlamlı olarak alınmıştır. Efsane sözcüğü Farsça “fesane”, çoğulu “efsane”, Arapçada “usture” sözcüğünün çoğulu “esatir” olarak kullanılmıştır (Çaycı, 2012: 4-5).

Osmanlıcada “ustûre, esatir”; Yunancada “mythos”; Almancada “mythe”; Fransızca’da “mythe”; İngilizce’de “myth”; Rusçada “mif” söylenen “mit” Yunanca “uydurulmuş söz” anlamındaki “mythos” deyiminden türetilmiştir (Dönmez, 2001: 7). Ferit Devellioğlu’nun hazırladığı Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat’ta ise

mit, “uydurma hikâyeler, yalanlar, masal türünden şeyler” olarak geçmektedir (Devellioğlu, 2005: 231). Daha eski bir sözlük olan Kamus-i Turkî’de ise “hurafeler, eski doğu kavimlerinin uydurma tanrıları hakkındaki hikâyeleri ve garip anlatmaları şeklinde tanımlanmıştır” (Sami, 2006: 94). Mitolojinin kabul gören tanımlarından birisi de konu üzerinde birçok çalışması bulunan Mircea Eliade tarafından yapılmıştır:

“Mit, kutsal bir öyküyü anlatır, en eski zamanda “başlangıçtaki” masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır. Bir başka deyişle mit, olağanüstü varlıkların başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik yani kozmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası olsun, bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini anlatır.” (Eliade, 2001: 16).

Mitoloji, ilkel veya arkaik ilmi düşüncelerin ilk denemelerini, sözlü kültür dâhilinde bile olsa kuşaktan kuşağa aktarmaya çalıştığından ilk bilimdir. Toplumda kutsal olarak nitelendirilen güçlerle ilişkiyi sağlayacak bir düzen oluşturduğu için aynı zamanda mitoloji ilk ideolojidir. “Sosyo-kültürel açıdan insanın iyi ve kötü olarak sınıflandırılan unsurlar çerçevesinde en az zarar görmesini, dahası evrenin düzeninde kendine özgü bir yer edinmesini denediği için mitoloji ilk siyaset bilimidir. İlkel toplumların varoluş sürecinde ortaya çıkan kaosu kozmosa dönüştüren mutlak gücün öyküsüdür” (Bayat, 2007a: 4).

Mitoloji, halk edebiyatının masal ve destan gibi türlerinin oluşmasına katkıda bulunur. Bu nedenle mitoloji ile ilgili çalışmalar destan ve halk hikâyeleri çalışmalarının da temelini oluşturmuştur (Gültepe, 2013: 19).

1.2. Mitlerin Özellikleri ve İşlevleri

Mitler bir mantık sistemidir. Olayları her ne kadar doğaüstü ve kutsal olarak değerlendirmiş olsa da gerçekçi bir mantığa bağlamaya çalışır. “Mitoloji, kozmosun ortaya çıkışını, düzeninin sebebini, varoluş ideolojisini, insanı çevreleyen canlı ve cansız, görülen ve görülmeyen, olağanüstü ve sıradan, maddi ve manevi her şeyin kavranabilmesi çabasıdır” (Bayat, 2005: 5).

İnsanlık, mitler sayesinde nesnelerin kökenini bilir ve onu şekillendirmek suretiyle ona egemen olduğunu ortaya koyar. Mitlerin ortaya koyduğu konular gerçek ve kutsal olarak kabul görür ki bunların oluşumunda doğaüstü varlıklar egemen ise kutsallığı pekişmiş demektir. Mitlerin uygarlığın gelişmesine katkı

sağladığı kabul edilir. Özellikle nesnelerin şekillenışı ve bunların ilk örnekleri ile gelişen numuneler arasında bağlantı kurmak mümkündür. Pratik bilgidен daha karmaşık bulgulara gidişte kılavuzluk etmektedir. “Mitler bilgi dışı, pratikle denetlenemez inanç alanlarının kapsamında değerlendirildiği için söz ile sınırlı kalmaktadır. Bu yönüyle kadim kültürün günümüze intikal eden boyutunu oluşturmaktadır. Uygulama ve pratiğe aktarma imkânından uzaktır. Ama nostalji unsuru olarak benlikteki yerini korumuştur” (Çaycı, 2012: 6).

“Her ne kadar kavramlardan biri diğerinin yerini almış olsa da mitler daha çok âlemle ilgili yaradılış tarzı konuları ele alarak öncelikli konulara yönelmiştir. Diğerleri ise daha çok kahramanlık gibi toplumu teşkil edecek sosyal meselelere yönelmişlerdir. Mitlerin kutsallığı efsane ve diğerlerine göre daha ağır basmaktadır” (Çaycı, 2012: 6).

Arkaik toplumlarda yaşandığı biçimiyle mit konusunda Eliade, şunları söyler:

1. Mit, doğaüstü varlıkların eylemlerinin öyküsünü oluşturur.
2. Bu öykü, kesinlikle *gerçek* (çünkü gerçeklerle ilgilidir) ve *kutsal* (çünkü doğaüstü varlıklar tarafından yaratılmıştır) olarak kabul edilir.
3. Mit her zaman için bir "yaratılışla ilgilidir, bir şeyin yaşama nasıl geçtiğini, ya da bir davranışın, bir kurumun, bir çalışma biçiminin nasıl yaratılmış olduğunu anlatır; işte bu nedenle de, mitler insana özgü her anlamlı eylemin örnek tiplerini oluştururlar.
4. İnsan miti bilmekle nesnelerin "köken"ini de bilir, bu nedenle de, nesnelere egemen olmayı ve onları istediği gibi yönlendirip kullanmayı başarabilir; burada "dıştan", "soyut" bir bilgi değil de (mitin ya tören havası içinde anlatılması ya da kanıtını oluşturduğu ritüelin gerçekleştirilmesiyle) zorunlu olarak, şaşmaz biçimde "yaşanan" bir bilgi söz konusudur.
5. Şu ya da bu biçimde, insan, miti yeniden anımsatılan ve yeniden gerçekleşme aşamasına getirilen olayların kutsal, coşku verici gücünün etkisine girmek anlamında yaşar (Eliade, 2001: 28).

Bu bağlamda mitlerin genel özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Kutsal bir anlatıdır.
2. Simgesel ve kutsal bir ağırlığı vardır.
3. İlk insanın dünyayı yaratanlara kendisini anlamlandırmak için sorduğu neden ve nasıllara, o dönemin şartları içerisinde cevap vermişlerdir.
4. Kahramanları ilahlar, ilaheler ve yarı-tanrılardır.
5. Zaman ve mekân kozmiktir. Haritada ve bildiğimiz bir zaman diliminde açıklanamaz, gösterilemez.

6. Her zaman bir yaratılışla ilgilidir. Bir şeyin hayata nasıl geçtiğini ya da bir davranışın, bir kurumun, bir çalışma biçiminin nasıl yaratıldığını, oluştuğunu anlatır.
7. İnsanlar miti bilmekle, onu çözmekle nesnelerin kökenini de bilir. Burada dıştan soyut bir bilgi söz konusu değil, yaşanan bir bilgi söz konusudur.
8. Gerçek anlamlarını ancak içinden çıktıkları topluluk içinde bulurlar. İçerdikleri sembollerin ancak yaşadıkları toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik yapısında bire bir karşılıkları vardır. Sadece o toplum içinde anlaşılırlar. Diğer toplumlarda sembollerin dili çözülemediğinden mitin verdiği mesaj anlaşılabilir ve mit gerçekdışı bir görünüm verir. Kısacası mit, doğduğu toplumda yaşar ve mesajları algılanır.
9. İhtiyar toplumlarda vazgeçilemez bir yeri vardır; inanışları dile getirir. Ahlâk ilkelerini savunur, onları kabul ettirir. Mit, yaşadığı toplumda sürekli olarak başvurulacak olan, yaşanan bir gerçektir. Soyut bir kuram ve imgeler göstergesi değil, ilkel bir dinin ve pratik bilginin gerçek anlamda düzenlenmesidir.
10. 20. yüzyıl tarihçileri ve dilbilimcileri mitolojiler ve dinler arasında güçlü benzerliklerin var olduğuna dikkat çekmektedir (Sarı, ty: 2)

1.3. Mitlerin Sınıflandırılması

Mitler konu bakımından âlemin yaradılışı, insanların yaradılışı, hayvanlar ve bitkilerin geçmişini sorgulamaktadır. Sorgulama, mitoloji ve kozmogoni bağlamında ele alınmaktadır. Genel ifadesi ile kozmogoni, Evren + doğum demektir. Anlam açısından ele aldığımız zaman, daha çok bilimsel olmayan ve mitsel bilgilerle karşılaşırız. Bu ifade, çoğunlukla efsanelerin gizemi içinde örtülü kalmış ve “yaratılış” efsaneleri ya da olayları ile tarif edilmiştir. Bu tanımla, doğrudan meseleyi ifade eder tarzda olmasa bile, beşeri ve nesnel dünyayı yorumlayarak, nedensellik işlevlerine yanıt verilmiştir. Örneğin bu durum, Altay yaratılış efsanesindeki Tanrı (Ülgen) ile İnsanoğlu’nu (Erlık) tasvir eden düalist prensip ile değer bulur. Altay yaratılış efsanesi, diğer Türk yaratılış efsanelerinden biraz ayrılarak, evrenin yaratılışında sadece iki varlık üzerinde yoğunlaşmıştır. Her ne kadar bu varlıklar tanrısal sıfatlara sahip olsalar bile, birinin iyiliği (Ülgen), diğerinin kötülüğü (Erlık) temsil etmesiyle birlikte; daha çok beşeri manadaki iki zıt etik prensibin birlikte

değerlendirilmesine işaret eder (Çaycı, 2012: 5). Mitlerin içeriğinde algılanabilir âlemin önemli bir parçasını oluşturan göksel unsurlara görevler verilmiş veya onlar beşeri dünyanın bir parçası olarak görevlendirilmiştir. Örneğin Tao, gökyüzü ve yeryüzünü birleştirerek yeryüzüne eşit oranda su damlacıklarını insanların hizmetine göndermişti. Böylece, tabiattaki bütün flora ve hayvan varlığı bu damlalardan hayat bulmuştu (Çaycı, 2012: 6).

Fuzuli Bayat, mitleri genel olarak iki kategoride sınıflandırır ve inceler:

“Genel kategoriler ve özel kategoriler. Genel kategoriler tüm millet ve halklarda görülen mitlerdir. Bu mitleri dört ana başlıkta incelemek mümkündür: Kozmogonik mitler, ilk insanın yaratılması mitleri, türeyiş mitleri ve takvim mitleridir. Özel kategoriler, dünyanın her halkında bulunmayan, her halkta farklı mitler bulunan mitolojik kategorilerdir. Başlıca özel mitolojik kategoriler şunlardır: Tanrılar hakkında (teogoni) mitler, köken (etiyojik) mitleri, dünyanın sonu (eskatoloji) hakkında mitler, totem mitleri ve kahramanlık mitleridir” (Bayat, 2007a: 15-16).

1.4. Mit ve Destan Arasındaki İlişki

“Mitler, ilkel insan topluluklarının, evreni, dünyayı ve doğa olaylarını yorumlamak, henüz sırrını çözemedikleri hayatın ve evrenin çeşitli görüntülerini bir anlama bağlamak ihtiyacından doğmuş hikâyelerdir” (Çaycı, 2012: 22).

Destan döneminin ve mitlerin özellikleri şunlardır:

- Mitler, destan döneminde ortaya çıkmıştır.
- Destan döneminde bilimle evreni henüz anlayamayan insanların deprem, şimşek, yankı, rüzgâr, uyku gibi doğal olaylara göç, savaş, işgal gibi sarsıcı durumlara düş yoluyla olağanüstü nitelikler kazandırmaları mitolojik öğeleri oluşturmuştur.
- Destanlarda da mitolojik öğelerin etkisi vardır.
- Destan dönemi bütün milletlerde yaşanmıştır. Bundan dolayı birbirinden uzak milletlerin destanlarında veya efsanelerinde aynı konular işlenmiştir.
- Milletler, mitolojik motiflerle süsledikleri geçmişlerini destanlar yardımıyla ifade ederler.
- Destan döneminde ayrıca, destanları oluşturan çekirdek olaylar yaşanmıştır.

Öcal Oğuz, destan türünü şöyle tanımlar:

“Destan, sözlü gelenek ortamında halk diliyle yaratılan, kahramanların olağanüstü maceralarını anlatan ve ezgi eşliğinde söylenen tahkiyeye dayalı uzun şiirlerin genel adıdır. Dolayısıyla destan, en basit tanımıyla bir edebiyat eseridir. Bu nedenle, edebiyat eserinin olmadığı yerde destandan da söz edilemez. Türk destan araştırmalarında “arkaik destan” olarak kaydedilegelen birtakım olay özetleri, unutulmuş destanların kalıntıları olabileceği gibi, mit veya efsane gibi halk anlatılarının diğer türlerinden biri veya sözlü tarih de olabilir. Bu tür olay özetlerini, destan olarak yorumlamak, “metinsel” değil, “varsayımsal” bir yaklaşımdır” (Oğuz, 2004: 5).

Sözlü edebiyat geleneği içinde yaratılan ve anlatılan birçok destanın varlığını hissettiren bazı bilgilere sahip olmak ile destana sahip olmak arasındaki farka bakmak gereklidir. Bir destanın ortaya çıkabilmesini ve günümüze gelebilmesini birden fazla faktör belirler. “Edebî metin olarak elimizde bulunan destanların oluşması ve günümüze gelebilmesi için çeşitli safhalardan geçmesi gerekmektedir. Destanların oluşumu ile ilgili çalışılmalar da göstermektedir ki, bu safha ve şartlar beş ana başlık altında toplanabilir.” (Oğuz, 2004: 6-7).

1. Destan Devri: Bir destanın yaratılabilmesi için destanı yaratacak toplumun “destan devri” olarak adlandırabileceğimiz bir dönemde yaşaması gerekir. Bu dönem mitoloji unsurlarının toplum hayatında etkisini kuvvetle sürdürdüğü, “Alp Tipi”nin toplum hayatını yönlendirdiği bir dönemdir.
2. Sözlü Gelenek: Bir toplumun destan yaratabilmesi için kültür ve edebiyat verimlerinin kuşaktan kuşağa aktarıldığı sözlü gelenek ortamına sahip olması gerekir.
3. Vak’a: Toplumu derinden etkileyen ve destanın oluşumuna imkân veren bir çekirdek olayın ortaya çıkması gerekir. Toplumu derinden etkileyen bu olay, bir başarı veya bir felaket olabileceği gibi, öteki kültürlerden ödünçlenmiş bir konu veya ozanlar tarafından iyi kurgulanmış bir çekirdek anlatı da olabilir.
4. Ozan: Hangi nedenle olursa olsun toplum üzerinde etki bırakan ve kuşaktan kuşağa anlatılmaya başlanan bu olayın öncelikle bir ozan tarafından bir edebiyat ürününe dönüştürülmesi gerekir. Yani bir icracı ozan tarafından konu destanlaştırılmalı ve diğer ozanlar tarafından da kuşaklar boyunca anlatımı sürdürülmelidir.
5. Tespit: Toplum destan devrini tamamlamadan sözlü gelenek ortamında yaşayan bu metin yazıya geçirilmelidir. Destan devrini tamamlayan toplumlardan tespit edilen metinler destan özelliğini yitirecektir. (Oğuz, 2000: 51-52).

1.5. Altay Destanları Hakkında

Altay destanları hakkına bilgi vermeden önce Altay bölgesi hakkında bilgi vermek gerekmektedir. Kendisi de bir “kam” olan Nadya Yuguşeva, Altay bölgesi hakkında şınları söyler:

“Altay, Avrasya kıtasının ortasında bulunmaktadır. Cumhuriyetin yüzölçümü 92,6 bin km² dir. Altay’ın havası, genelde çok soğuktur. Yazlar kısa, kışlar uzun olmaktadır. Kışın sıcaklık -50/-60 dereceye kadar düşmektedir. Altay’ın rölefi, yüksek dağlarla ve ince, derin ırmak ovalarıyla karakterize edilir. Sibirya’nın en yüksek dağı Beluha’dır. En büyük nehirleri Kadın ve Biy’dir. Bu iki nehir birleşerek Sibirya’nın en büyük nehri olan Ob Nehri’ni oluşturmaktadır. En büyük gölü Teletskoe Gölü (Altın Göl)’dür. İnsanlar, Altay’ın vadilerine bir buçuk milyon sene önce yerleşmişler ve burada eski Türkler 552 yılında, kağanlıklarını kurmuşlardır. Bu zamanda ilk Türk dili oluşturulmuş, okuma-yazma geliştirilmiş ve böylece kağanlığı meydana getiren diğer uluslara da yayılmıştır. O dönemde kullanılan yazı, günümüzde Orhun-Runik yazısıdır. Bunun sonucunda günümüz ilim dünyasında “Altay Dilleri Grubu” terminolojisi ortaya çıkmıştır. Japon-Kore, Tunguz-Mançu, Türk-Moğol şeklinde üç büyük dil grubu, bugünkü “Altayistlik” denilen bilim alanını ortaya çıkarmıştır” (Yuguşeva, 2001a: 201).

Bugün, Rusya Federasyonu içerisinde yaşayan Altay Türkleri, tarih boyunca pek çok halkla bir arada bulunmuşlar ve pek çok inanç sisteminin etkisi altında kalmışlardır. “Altay Türkleri, bir taraftan geleneksel inanç sistemlerini muhafaza ederlerken, diğer taraftan karşılaştıkları yeni kültürlerden aldıkları unsurları da benimsemişler ve tüm bunların neticesinde çok zengin bir sözlü geleneğe sahip olmuşlardır” (Türker, 2012: 81).

Altay Türklerinin inanç sistemi kamlık\Şamanizm’dir. Kendisi de bir “kam” olan Nadya Yuguşeva, kamlığı şöyle anlatır: “Kamlık inancı, çok eski zamanlardan beri devam eden ve nesiller değiştirerek bugüne kadar ulaşmış bir inanç. Kamlığın kaç yaşında olduğu sorusuna kimse cevap veremez. Ben, bu inanç gökyüzüyle, ayla, güneşle, yıldızlarla yaşıttır diyebilirim.” (Yuguşeva, 2001a: 202).

“Kam, ruhlar ile insanlar arasında iletişimi sağlamaktadır. Kamlığın ne bir okulu ne de bir öğreticisi vardır. Bir kamın duası, başka bir kaminkine benzemez. Altaylılar çeşitli ruhların varlığına inanırlar. Her boyda mutlaka bir veya iki tane kam vardır. Kam olacak insan, “Kam Hastalığı”nı geçirir. Bu bir tür sinir, ruh hastalığı olup, kam olarak doğan kişiyi 20-30 yaş arasında yakalar. Hastalık geçince insan, kam güçlerine sahip olur, yani ruhlarla irtibata geçebilir. Peri, ruh ve cinler kamın yardımcılarıdır. Kamlar, kamı olan bir aileden gelir. Eğer birinin soyunda kam varsa, kam ruhları kendisine intikal etmişse, o kişi kam olma kaderinden kaçamaz. Kam, kendisine yardımcı olan ruhlar aracılığıyla, Altaylıların kötü ve iyi ruhlarıyla görüşür. Mesels kötü, kara ruh denilen “Erlik-biy”, yeraltında yaşar, onun yardımcıları ve çocukları vardır, o, kam’a hayatı boyunca imtihanlar hazırlar” (Yuguşeva, 2001a: 204).

“Kam, güçlü bir telepatiye sahiptir. Kamın yanına hasta ya da dertli biri gelince, o “ak” ve “kara” ruhlarıyla görüşüp, kişinin niçin hastalandığını anlayabilir ve onu iyileştirebilir. Kam, bunu yapabilmek için gelenlerden Altaylıların kutsal saydıkları “Artış Otu”nu (Ardıç Ağacı) getirmelerini ister. Hastanın iyileşmesi için kurban kesilmesi gerektiğini ise “Cayaçı” denilen ruha sorar.” (Yuguşeva, 2001a: 205).

“Erlik-biy’e Altaylılar “Kara Neme” (Kara Şey) veya “Karabasan” derler. O, hastalık, ölüm, kötülük getirir diye ona saygılı dualar okunur, kurbanlar kesilir. Kamlar, Erlik-biy’in dış görünümünü şöyle anlatırlar: Yaşlı, uzun boylu, gözleri ara sıra masmavi ateşle yanar, gözleri simsiyah, sakalı ikiye ayrılıp dizlerine kadar iner, bıyıkları kulaklarının üstünden geçerek sırtından bacaklarına kadar uzanır. Dudakları kurumuş kurban derisi gibi, boynuzları eski ağaç dalları gibi, saçları boğanın alnındaki saçlar gibi kıvrıkcık ve dağınıktır” (Yuguşeva, 2001a: 205).

“Erlik-biy yer altındaki “Almıs” (Albus) adlı bir yerde, simsiyah, karanlık bir sarayda yaşamaktadır ve bu sarayın yanında gözyaşından dokuz nehir akar. Erlik-biy’in kendisine benzeyen dokuz oğlu vardır. Bunların isimleri: Taş-arçuldu, Karış, Çaş-arçuldu, Uçar-kan, Cabaş-kan, Kömür-kan, Şaday-kan, Sokor-kan ve Çolok-kan’dır. Erlik-biy’in kızlarının sayısı ise bazılarına göre iki, bazılarına göre dokuzdur. İyi ruhların başı, en büyüğü, yaratgan (yaratan), törütgen (türeten) olan “Ülegen” (Ülgen) dir. Ülgen’in yedi oğlu vardır. Bunların isimleri: Karşıt, Pura-kan, Cecil-kan, Burça-kan, Karakuş, Paktı-kan, Ar-kanım’dır. Günümüzde de Anadolu’da bir kişi öldükten sonra, yedinci gün anılır ve onun hatırına yemekler yapılır. Onun için Kamlık inancına sahip olanlar, biri ölünce yedinci gün onu anarlar. Yedinci günde, ölenin canını iyi ruhlara teslim etmeye çalışırlar. Dokuz gün geçince, ölenin canı Erlik-biy’in yerine gider” (Yuguşeva, 2001a: 206).

Altaylılarda geceleri tırnak kesilmez. Tırnak kesildikten sonra toplanıp yere gömülür. Kaybolan tırnakla insan ruhunun kaybolacağına inanırlar. Anadolu’da da geceleri tırnak kesilmez, tırnaktan büyü malzemesi yapıldığına inanılır ve insanların bulamayacağı yere atılır. Altaylılar, geceleri yemek yedikten sonra, ağızlarını silmeden ve ateşe üflemeden çocuklarının dışarı çıkmalarını ve sofradan kalkmalarını yasaklarlar; çünkü kötü ruhların, dudaklarda kalan yağı ve yemeği yaladıklarına ve ağızlarında uçuk çıkmasına sebep olduklarına inanırlar. Yine Kamlık inancına göre eve girerken eşikte durulmaz; çünkü Erlik-biy’in kızları canı alıp götürebilir. “Canı çalınan kişi hastalanabilir ya da ölebilir. Kapı altında durulmaz, oturulmaz. Bunu yapanların kısmeti kesilir denilir. Bir de Altay Türkleri, akşamları saç kesmezler; saçı çöpe de atmazlar. Hanımlar saçını taradıktan sonra dökülen saç her zaman toplar ve bir yere saklar” (Yuguşeva, 2001a: 206-207).

Ülgen, göğün dokuzuncu katında oturur. Hiçbir kam Ülgen’e kadar ulaşamaz. Ülgen’in insanlarla yakın ve onlara yardımcı olmaya indiği yer, beşinci gök katında bulunur ve ismi “Altın Kazık”tır. Ülgen, altın kapılı, altın kaplamalı, altın sarayda

yaşamaktadır. Altaylılar, ateşi Ülgen yaratmış diye ateşe çöp atmaz, ocağa tükürmez, üstünden geçmezler. “Ülgen her ne isterse olur. İlkbaharda “Cılgayak” bayramında kam, bütün halkın iyi yaşaması, avcılarının her zaman avlı gelmeleri ve dışarıdaki evcil hayvanların çoğalması için büyük bir kam duası okur. “Cılgayak” yani “Nevruz” bayramı bu inancın ürünüdür” (Yuguşeva, 2001a: 207-208).

“Ülgen’in yedi oğlundan en büyüğü olan “Karşıt”, ruhların en duygulu olanıdır ve kamlar en çok ona kam duası edip yalvarırlar. Ak ruhlar (iyi ruhlar) arasında elçi olan “Cayık” ruhu da vardır. Bu ruh, Tanrı tarafından yeryüzüne canlıları koruması için gönderilmiştir. Cayık ruhu, insanları yer altındaki kötü ruhlardan da korur. Altaylıların millî içeceği olan sütlü, tuzlu çayı dört tarafa serperek yeni yılın iyi geçmesi için dileklerde bulunurlar. Ak ruhlardan biri de “Suyla”dır. Suyla, dünyada neler olup biteceğini önceden görüp kama anlatır. Suyla ruhunun yanında, evli gibi her zaman “Karlık” ruhu bulunur. Karlık da iyi ruhtur ve kamin ufak tefek işlerinde ona yardımcı olur; görüp duyduklarını söyler” (Yuguşeva, 2001a: 209).

“Ülgen’in en yakın yardımcısı “Utkuçu”dur. O, yeryüzünde olup bitenleri Ülgen’e anlatır. Yukarıdan aşağıya Suyla’ya, Karlık’a ve Cayık’a haber getirir. Kam, dualarını okumaya başlayınca genelde transa girer. Yanındaki insanları ve ailesini unuttur. Kam duaları günlerce sürer, kam günlerce yemek yemeden insanların işi için ruhlarla konuşur, pazarlık yapar. Günlerce ruhların arasında dolaşıp duran kama kimse anlayamaz. Belki birçok kamin orta yaşta yapayalnız kalıyor olması bundandır. Kam’a dertli biri gelecekte, ruhları ona önceden haber verir ve evden bir yere bırakmazlar. Kama dertli biri gelirken yolda kutsal sayılan yerlere, ruhlara saygı göstermek maksadıyla beyaz bez parçaları bağlar. Kam, gelmekte olanların geliş niyetini anlar. Kadın kam, dualarına gebelik zamanında ara verir. Çocuğu büyüüp yürümeye başladığında yine insanlara yardım etmeye devam eder” (Yuguşeva, 2001a: 209-210).

Altay Türkleri’nde kahramanlık destanlarına “*Kay-çörçök*”, destan anlatıcısına da “*Kayçı*” denilir. Bu iki terimin türetildiği “*Kay*” kelimesi ise, insanın göğsünden çıkan sese verilen addır. Destan söylemek “*kayla-*” fiiliyle ifade edilir. Çok iyi destan anlatan kayçılara “*Oygor kayçı*”, kötü sesli ve kabiliyetsiz olanlara “*baka çılap emeze it çılap kaylap cat*” yani *kurbağa gibi* veya *it gibi kaylıyor* tabiri kullanılır. Altay kayçıları içinde aynı zamanda kam olanlara da “*Kam kayçı*” denilir. Kay-çörçökler *çathana (cadagan)* veya *topşuur* denilen müzik aletleriyle sanatlarını icra ederler. Topşuur, 70-75 cm uzunluğunda, sedir veya kayın ağaçlarından yapılarak deriyle kaplanmış, telleri at kuyruğundan yapılan iki telli bir çalgıdır.

Altay Türkleri, “Altay-Buuçay, Alıp Manaş, Er-Samır, Kozın-Erkeş, Kan-Kapçıkay, Ak-Tayçı, Maaday-Kara, Kökin-Erkey, Ösküs-Uul, Ay-Kaan, Malçı-Mergen, Közüyke” gibi birçok destana sahiptir.

Altay destanlarında başlangıç bazen kayçının, onu dinleyenlere seslenişiyle başlar ya da destan kahramanının, annesinin veya babasının tasviri ile başlar. Sonuç ise Kan-Şüülti ve Alıp-Manaş Destanlarında olduğu gibi destan kahramanının zaferi ve mutlu sonla biter. İçerik açısından, kahramanın yer altındaki Erlik-Bey ve avanesi veya yer üstündeki kötü niyetli kağanlarla olan başarılı mücadelesini içerir. Kahramanlar çoğunlukla han veya asiller sınıfındandır. Kahramanlar olağanüstü görünüşe ve güce sahiptirler. Kahramanların hareketleri tabiattaki diğer varlıkları da etkiler. Bu kahramanlar bağırırsa dağ, taş yıkılır, büyük sular dalgalanıp, taşar. Ok atsa akşam attığı ok sabah yere düşer. Kojon söylese ağaçlar başını eğer, akan sular durur, ak kanatlı kuşlar uçup gelir. Güreşse doksan yıl toprağa düşmez, yetmiş yıl kimse yenilmez. Kahraman doğduğunda ona Dede Korkut Hikâyelerinde olduğu gibi yaşlı birisi ad verir. Mesela, Kozın-Erkeş Destanı'nda Ak Kağan'ın oğluna yaşlı bir erkek, Karatı Kağan'ın kızına ise yaşlı bir kadın ad verir.

Türk destanlarının temel motiflerinden olan çocuğu kurdun beslemesi ve çok hızlı gelişmesi; destan kahramanlarının “yada taşı” yardımıyla veya kendi güçleriyle yağmur, kar yağdırıp fırtına estirmesi, havayı ısıtması gibi olaylar kahramanlara özgü olaylardır. Destan kahramanlarının bir başka özelliği de inançlı olmalarıdır. Karşılaştıkları engeller karşısında inançları gereği saçı saçıp, calama (iyelerden yardım dilemek amacıyla ağaca atkuyruğundan bağlanan kıl parçasına verilen ad) veya bağlayarak dağ, su iyelerine dua edip onlardan yardım beklerler. Kahramanların atları da kutsaldır. Konuşma yeteneğine sahiptirler. Tehlikeleri önceden sezip, sahiplerini uyarırlar ve zor durumlardan kurtarırlar. Meselâ, Alıp-Manaş Destanı'nda Alıp-Manaş'ı atıldığı kuyudan atı Ak-boro çıkarır.

Altay Türk Destanları'nda düzenli bir vezin veya hece ölçüsü yoktur. Mısralar dört ile on altı hece sayısı arasında değişir. Genellikle sekizli hece kalıbıyla söylenirler. Kafiyelede sistemli olmakla beraber daha çok yarım kafiye görülür. Destanlarda mısra başı kafiyelerine çok sık rastlanır. Yer yer ikilemeler, kafiye, redif ve aliterasyonla ahenk sağlanarak şairâne üslûp yakalanır.

Altay Türk Destanlarında tarihî olaylara pek rastlanmaz. Destanların coğrafyası da Altay Türklerinin yaşadığı alanla sınırlıdır. Bu coğrafya, destanlarda “Altay” kelimesi ile ifade edilir. Altay tasvir edilirken daha çok güzelliği ve sonsuz bereketi anlatılır. Kan-Şüülti Destanı'nda Altay şu sözlerle övülür:

“Aştaganı azıragan Acıkanı besleyen
Arıganı semirtgen Zayıfı semizleten
Aji-tuzı tügenbes Altayıs. Aşı, tuzu tükenmez Altayımız.” (Surazakov,
1958: 173).

Altay Türk Destanlarının hemen hemen hepsinde geçen ortak motifler şunları söyleyebiliriz:

Olağanüstü Kahraman Motifi: “Alıp bütken (alp yaratılışlı), erlü bütken (er yaratılışlı), kalaptu bütken (kalıplı, heybetli yaratılışlı), omok bütken (yakışıklı yaratılışlı)” olarak tasvir edilen kahramanlardır. Kahramanlar, yeryüzünü kötü güçlerden koruma amacı taşırlar. Aynı zamanda hastaları iyileştirip ölüleri diriltebilirler. Er-Samır Destanı’nda Kara-Bökö’nün, gözlerini oyduğu Sokor-Kağan’ın gözlerini Kara-Bökö’nün karnından çıkararak yerine yerleştirir ve Sokor-Kağan eskisinden daha iyi görmeye başlar. Olağanüstü özelliklerine rağmen kahramanların fizikî ihtiyaçları da vardır. Bunlardan biri de uykudur. Altay Türkleri uyuyan insanları uyandırmazlar. Uyuyan kişi, kendisi uyanmalıdır. Çünkü uyku sırasında bedenden ayrılan ruh, dışarıdan uyandırma sırasında, tekrar bedene girebilme fırsatı bulamayabilir. Böyle bir durum, o kişi için tehlikeli olabilir; kişi ölebilir.

Düalist Tanrı Motifi (Ülgen-Erlik): Altay yaratılış efsanesine göre, kâinatın başlangıcında yalnızca iki varlık vardı: “Ülgen” ve “Erlik”. İnanişâ göre dünyayı ve insanı ikisi birlikte yaratmışlardır. Tanrı Ülgen gökte, Erlik ise yer altındaki karanlık âlemde oturmaktadır. Onun için yeryüzünde iyi de kötü de vardır. Dünya yaratılırken Ülgen, düzlükleri, atı, koyunu, faydalı otları, sedir ve kayın ağaçlarını kısaca olumlu kabul edilen varlıkları yaratmıştır. Erlik ise, dağlık, tepelik yerleri, inek, keçi, solucan ve böcekleri, zararlı otları, ladin ve kavak ağaçlarını ve ayıyı yaratmıştır. Fakat Ülgen, ayının bir parmağını ve aklının bir kısmını insana vererek insanı daha üstün kılmıştır. Altay Türkleri bu sebeple ayıyı kutsal kabul ederler. Ona ayı demek yerine “*abaay, taay, macalay, akabıs, caan karındaş*” derler. Aynı durum Erlik için de geçerlidir. Erlik’ten korktukları için onu “*kaal Erlik*” yani somurtkan, inatçı diye adlandırırlar. Altay Türk destanlarında Erlik adının “*Erlik-Biy*” olarak geçmesi ona duyulan saygı ve korkunun ifadesidir. Altay Türk destanlarında Erlik motifine çok rastlanmakla birlikte Ülgen’e çok rastlanmamaktadır. İyilik tanrısının adı daha çok “*Üç-Kurbustan*” olarak geçer. Altay Türk destanlarında “Ülgen” adına yalnızca

Kozın-Erkeş Destanı'nda rastlanır. Altay Türk destanlarının birçoğunun içeriğini de destan kahramanıyla Erlik ve onun halkı arasında geçen mücadeleler oluşturur. Destan kahramanları bu mücadelelerde Erlik'i her zaman yener, fakat öldürmez. Onların Erlik'le mücadelelerinin amacı, Erlik'in yeryüzüne çıkıp insanlara zarar vermesini engellemek, onun gözünü korkutmaktır. Destanlarda Erlik'le mücadele eden kahramanlar genelde kamlardır. Erlik'le mücadeleyi anlatan Altay Türk destanlarında Erlik, gücün sembolüdür. Örneğin; Kan-Kapçıkay Destanı'nda, Kan-Kapçıkay doğduğunda ona ad veren ihtiyar, göğsünden çıkarıp okuduğu kitapta çocuğun Erlik kadar güçlü olacağını yazdığını söyler. Altay Türk destanlarında Erlik'in tasviri şu şekildedir:

“O, is gibi kapkaradır. Saçı sakalı uzundur. Bıyığı memelerinden, sakalı omuzlarından aşar. İnsan eti yer. Asası, insan kemiğindendir. Oğulları, kızları, yardımcıları ve birçok ucubeyle birlikte demir bir sarayda oturur. Tahtı da taşandır. Bindiği beygir siyah kargımak, döşeği kara kunduz derisindendir. Beli o kadar şişmandır ki hiçbir kuşak yetmez. Göz kapakları bir karış, yüzü kan kırmızıdır. Hiçbir kuvvetin kaldıramadığı şeyleri kaldırır.” (Dilek, 1998: 329-330).

At Motifi: Dünya ve özellikle Türk tarihinde atın önemli bir yeri vardır. At sevgisi ve ata verilen önem, bütün Türk boylarında olduğu gibi Altay Türklerinde de çok fazladır. At, Şamanist inanca bağlı Türk boylarında, günlük hayatın bir parçası olmakla birlikte, Şaman ayin ve törenlerinde Şamanların elindeki sopada da yerini bulur. Sopa, at şeklindedir. Şaman trans hâline geçtiğinde bu sopa ile dans eder. Göge yaptığı yolculuğundan dönüşte ise kır bir ata biner. Ata, inanç boyutunda bu derece önem verilmesinin sebebi, Ülgen tarafından yaratılmış olduğuna dair inançtır. Altay Türk destanlarında çoğunlukla kahraman ve atı aynı gün doğar. Maaday-Kara Destanı'ndaki kahraman olacak çocukla aynı günde dört kulaklı, gri renkli bir tay dünyaya gelir. Altay-Buuçay Destanı'nda ise kahramanın karşılaştığı bütün zorlukların nedeni, kendi atını dinlememesinden kaynaklanır. Destanda at, yere yatarak kar yağdırabilir ya da havayı soğutabilir, şekil değiştirerek insana, ceylana, kuşa dönüşebilir. Er-Samır Destanı'nda kahramanla atı aynı anda şekil değiştirir, tüyleri dökülür, kötü görünümlü bir at şekline dönüşür. Altay Türk destanlarında, kahramanlar atlarıyla birlikte tanıtılırlar. At ve atın bağlandığı “çaki” adı verilen direk, aynı zamanda atın sahibinin sosyal durumunu ve itibarını da gösterir. Destanlarda iyi tiplerin çakıları daima altı boğumludur. Kötü tiplerin çakıları ise, bir kavala veya bir düdüğe benzetilir.

Ay ve Güneş Motifi: Destanlarda genellikle güneş dişi, ay da erkek olarak tasavvur edilmiştir. Altay Türkleri'nin önemli günlerinin tespitinde ay önemli bir yer tutar. “Çaga” ve “Cılgayak” bayramlarını kutlama vakti geldiğinde ayın hilâl şeklini alması beklenir. Ay, beklenen vakitte doğmaz veya hilâl şeklini almazsa Erlik'in elçisi Celbegen'in ayı tuttuğuna inanılır. Anadolu'da da “ayın ve güneşin tutulması hâllerinde her yerde, bu felâketin giderilmesi için davul ya da teneke ve benzeri başka çeşitten gürültü çıkaran şeylere vurularak veya tüfek atılarak ayı ve güneşi tutan kötü varlıklar korkutulur” (Boratav, 1984: 18). Altay Türk kayçılık geleneğinde destancı bazen, destanı anlatmaya başlamadan önce ayı ve güneşi, kendisini dinlemeye çağırır. Türk destanlarında Ay-Han ve Gün-Han isimlerine çok rastlanır. Bu adlandırma hanların hâkimiyet ve kuvvet derecesini göstermek için yapılmıştır. Altay Türk destanlarında yeryüzü itibariyle Altay'dan bahsedilirken “*Aylu-Kündü Altay*” (aylı güneşli Altay), Erlik'in yeraltındaki yurdundan ise “*Ay alıs*” (aysız yer), “*Kün alıs*” (güneşsiz yer) diye bahsedilir. Destanda ay ve güneş yer altı ve yer üstünü ayıran en belirgin unsurdur.

Dağ İyesi Motifi: Altay Türkleri'nin inanişına göre tabiattaki dağ, ateş, su, ağaç ve benzeri birçok varlığın “*ie*” denilen ve fiziki olarak insan şeklinde tasavvur edilen sahibi veya koruyucu ruhu vardır. Altay Türkleri için de en önemli iye, Altay iyesidir. Altay Türkleri onu “*Ak-boro ata binen, ak giyimli*” olarak tasavvur ederler. O, yalnızca iyi kalplilere görünür. Altay Türkleri'nin düşünce ve inanişında önemli bir yer tutan iyeler, kayçılık geleneğinde de önemli bir yere sahiptir. Şamanist inanca bağlı her Türk boyu veya kabilesinin mukaddes saydığı ve onun ruhuna kurban adadığı, ayinler ve törenler düzenlediği bir dağ vardır. Altay Türkleri dağ iyesini rahatsız etmemek için sessiz olurlar. Memnun etmek içinse ağaçlara “*kıyıra*” veya “*calama*” bağlayıp, saçı saçıp, alkış sözler söylerler. Dağ iyesi Er-Samır'da bir kez karşımıza çıkar. İyelere dua etme motifi Alıp-Manaş'ta görülür. Altay Türk destanlarında dağlar, avı bol olan ormanlar olması sebebiyle “*tuu*” kelimesi ya da “*tayga*” kelimesiyle ifade edilir.

Saçı Geleneği ve Bez Bağlama Motifi: Bu iki gelenek, Şamanist ve Türk Müslüman boylarında görülmektedir. Saçı saçarak veya ağaca bez bağlayarak iyelerin memnun edileceğine, dileklerin kabul olunacağına, güçlüklerin ortadan kalkacağına inanılır. Saçı, A. İnan'a göre “topluluğun her devirde ürettiği en önemli ürünlerdendir, avcılık devrinde süt, kımız ve hayvan yağından, çiftçilik devrinde

buğday, darı, pirinç ve çeşitli meyvelerden meydana gelir (İnan, 2000: 167). Ağaca bez bağlama geleneği de Altaylarda “*kıyıra bula-*” (kıyıra bağla-) şeklinde geçer. Kıyıra, genellikle kutsal sayılan kayın, çam, karçın ve arçın ağaçlarına bağlanır. “*Baylu*” denilen ağaçlar kesilmez ve evlerin yakınında yetiştirilmez. Altay Türk destanlarında kahramanlar, karşılaştıkları engelleri süt saçıp kıyıra veya calama bağlayarak aşarlar. Er-Samır Destanı’nın kahramanı Er-Samır, Erlik’in koyduğu engelleri süt saçıp calama bağlamak suretiyle aşar. Süt saçıp calama bağlama yoluyla Tanrı katına ulaşan destan kahramanları da vardır Ak-Biy Destanı’ndaki Ak-Biy gibi.

Oyun Motifi: Altay Türk destanlarında “*satranç*” ve “*közör*” adlı iki oyundan bahsedilir. Satranç oyunu, kahramanların ve onların etrafındakilerin oynadıkları oyundur. Kozın Erkeş Destanı’ndaki kahramanın genç bir kızla oturup satranç oynaması gibi. Közör oyunu ise destanda düşmanların oynadıkları, iskambil kâğıtlarıyla oynanan bir Rus oyunudur. Er-Samır Destanı’nda, Erlik’in adamları olan altı ve dokuz kardeş tanıtılırken, ilk olarak oynadıkları közör oyunundan bahsedilmesi dikkat çekicidir. Destanda bu iki oyun motifi ile iyi ve kötü arasındaki zevk ve eğlence farkı ortaya konulmuştur.

Yazı Motifi: Yazı motifine her Altay Türk destanında rastlamak mümkündür. Bu destanlarda kitap veya yazılı metin karşılığı olarak “*biçig, sudur biçig, ay sudur, altın sudur, oygor biçig*” kelimeleri geçer. Bu eserler Altay Türk destanlarında gelecekte haber veren alinyazısının yazılı olduğu ve ancak manevî gücü olanların ya da destan kahramanlarının elinde bulunan ve onların okuyabileceği eserlerdir. Kozın-Erkeş Destanı’nda, kahraman “*oygor biçig*”i okuyarak geleceği görür. “*Biçig*” kelimesi Er-Samır Destanı’nın giriş ve sonuç bölümlerinde geçer. Ayrıca Altay Türk destanlarında bazı kuşlar haberci vazifesi görerek, yazılan mesajı yerine ulaştırmakla görevlidirler.

Şekil (Don) Değiştirme Motifi: Destan kahramanları tanımadıkları, tehlike sezdikleri bir yere geldiklerinde veya düşmanlarını yanıltmak, onlardan korunmak için şekil değiştirerek, bir hayvan, “*Tastarakay*” (fakir, kel, çirkin görünümlü birisi) veya herhangi bir eşya (genellikle kazan) şekline girerler. Kahramanların bu özellikleri, onların taşıdıkları insanüstü özelliklerden birisidir. Sonradan kazanılmış değil, yaratılışları icabıdır. Destanlarda şekil değiştirmek “*kubul*” (değişmek, başkalaşmak) fiiliyle ifade edilir. Kahramanlar silkinerek veya ellerinde tuttıkları bir şeyi evirip çevirerek şekil değiştirirler. Elleri tuttukları bu şey genelde “*kuçiyak*”

(serçe)'tır. Kahramanın atı da şekil değiştirebilir. Altay-Buuçay'ın cesedinin düşmanları tarafından bulunmaması için Kayçı-ceren ve Kamçı-cereen adındaki iki atın, iki kartala dönüşerek cesedi dağın ötesine taşınması gibi. Er-Samır Destanı'nda şekil değiştirme, “kel donuna girme” motifiyle karşımıza çıkar. Er-Samır'ın “Tastarakay” kılığına girmesi gibi. “Şekil değiştirip kel donuna girmek daha çok Kuzey Türkleri'nin masallarında görülür” (Ögel, 1995: 85).

“Altay Türkleri arasında destan ve masal türünden sözlü eserleri karşılamak üzere *çörçök* terimi veya sadece destan için *kay çörçök* terimi kullanılmaktadır. Destan anlatıcıları *kayçı*, destan icrası *kayla-* olarak adlandırılmaktadır” (Ergun, 1998: 19-20).

“Kayçılar, *topşuur* veya *jadagan* adı verilen enstrümanları ile oba oba dolaşarak destanlarını anlatmaktadırlar. Kayçıların destan anlatabilecek olgunluğa erişebilmeleri için düş görmeleri, geleneğin önemli bir parçasıdır. Rüyada destan kahramanı ya da *tayga eezi* gelmekte, kayçıya destanı öğretmektedir. Düşten uyanan kaycının, usta bir kayçı yanında eğitim görerek olgunluğa eriştikten sonra, halk önünde destan anlatmasına izin verilmektedir. Bu şekilde yetişen destancılar *oygar kayçı* (kutsal kayçı) kabul edilmektedir” (Aça, 2011: 2).

1.6. Destanlarda Mitoloji Çalışmaları

Burada, Türkiye’de destanlar üzerine yapılmış mitoloji çalışmalarından belli başlı kitap ve makaleler incelenecektir. Öncelikle destanlar ve mitoloji üzerine yapılmış belli başlı çalışmalara yer verilecek, bundan sonra tezimizin konusu olan destanlar üzerine yapılmış mitoloji çalışmalarına değinilecektir.

Yurtiçinde konuyla ilgili farklı çalışmalar; kitap, tez, makale boyutunda kaleme alınmıştır. Her ne kadar Altay destanlarında mitolojik unsurların tespiti mevzusu tez boyutunda değerlendirilmemişse de Türk dünyası destan geleneği içerisinde yer alan çeşitli destanlar ve de Altay destanları üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. İlk olarak, Metin Ergun’un “Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı Alıp Manaş” adlı çalışması 1997 yılında yayınlanmıştır. Daha sonra, Emine Gürsoy Naskali’nin “Altay Destanı Maaday Kara” adlı çalışması 1999 yılında, İbrahim Dilek’in “Altay Destanları” isimli üç ciltlik çalışması 2002 ve 2007 yılında ve yine konu üzerine Salahaddin Bekki’nin “Maaday-Kara Destanı” adlı çalışması 2007 yılında yayınlanmıştır. Bu destanlar dışında ayrıca Türk mitolojisiyle ilgili olarak da Bahaeddin Ögel, Bilge Seyidoğlu, Fuzuli Bayat, Yaşar Çoruhlu, Emel Esin, Murat Uraz ve daha pek çok isim çalışma yapmıştır.

Yurtdışında da konuyla ilgili çalışmalar yapılmıştır. Altay Türkleri'nin destanlarıyla ilgili ilk derleme ve araştırmalar, misyoner Türkologlar tarafından yapılmıştır. N. I. Ananin, Altay dağlarında birkaç defa folklor derlemesi yapan ilk araştırmacıdır. Ancak derlemeleri arasında destan metni olup olmadığı bilinmemektedir. Çünkü malzemelerin çoğu yayınlanmamıştır. Destan derlemeleri günümüze kadar gelebilen ilk derleyici, ünlü Türkolog Radloff'tur. Radloff'un 1860 ve 1861'de derlediği destanlar 1866 yılında yayınlanmıştır. Bu ilk destanlar şunlardır: Ay-Kan, Kan-Püdey, Tektebey Mergen ve Altayn Sayn Salam'dır. V. I. Verbitsky, G. N. Potanin, A. V. Anohin, W. M. Jirmunskiy, Altay destanlarıyla ilgili çalışma yapan diğer isimler arasındadır.

Sonuç olarak, destanlar üzerine yapılan mitoloji çalışmaları yetersiz olmakla birlikte, destanlar üzerine yapılan mitoloji çalışmaları da oldukça yetersizdir. Bu konuda müstakil bir eser olmamakla birlikte, inceleme kitaplarının çok azında mitolojiye yer verilmiştir. Mitolojinin destanlardaki varlığına değinilmiş, ancak üzerinde çok durulmamıştır. Dolayısıyla destanların mitolojik yorumu oldukça eksik kalmıştır. Her ne kadar çalışmamızın makale olarak bazı örnekleri yapılmış olsa da tez boyutunda bu konunun eksik kalışı, tezimizin yapılma sebebidir.

İKİNCİ BÖLÜM

ALTAY DESTANLARINDA MİTOLOJİK UNSURLAR

Bu bölümde, Altay destanlarında geçen mitolojik unsurlar; dört alt başlıkta mitolojik insanlar; tabiat unsurları; olağanüstü unsurlar; sayılar, renkler ve hayvanlar olarak mitolojik alt yapısına bakılarak incelenmiş, ayrıca bu unsurların incelediğimiz destanlardaki örnekleri verilmiş ve hangi destanların hangi dizelerinde geçtiği bilgilerini içeren tablolar oluşturulmuştur.

1.7. Altay Destanlarındaki Mitolojik İnsanlar

Altay destanları, birçok bölümden meydana gelmiştir. Bunların, özellikle baş kısımları, genel olarak orijinaldir. Sonradan bu destanlara, pekçok yeni bölüm eklenmiş ve yeni kompozisyonlar meydana getirilmiştir.

W. Radloff tarafından derlenen Altaylar'daki “Yerin Yaratılışı” ile ilgili efsane şöyle başlar:

“... Dünya yaratılmadan önce, kâinat tamamen suyla kaplıydı. Yer, gök, ay, yıldızlar ve güneş henüz yaratılmamıştı. Yaratıcı Kuday'ın yanında başka bir kişi daha vardı. Bunlar devamlı olarak konacak yer olmadığı için Kara Kaz şeklinde uçsuz bucaksız suyun üzerinde uçup duruyorlardı. Kuday, hiçbir şey düşünmüyordu. Kişi, etrafta rüzgâr çıkarıp suyu dalgalandırdığı zaman, Kuday'ın yüzüne bir miktar su sıçradı. Bu kişi kendisinin Kuday'dan daha güçlü olduğunu sandı. Sonra suya daldı. Az daha boğulacaktı. “Kuday bana yardım et.” diye yalvarmaya başladı. Kuday, “Yukarı çık.” diye emretti ve o suyun yüzüne çıktı. Kuday şöyle emretti: “Burada bir taş yaratılsın.” Suyun derinliklerinden bir taş suyun yüzüne çıktı. Kuday, yanındaki kişi ile sudan çıkan bu taşın üzerine oturdular. Kuday bu kişi'ye, “Suyun dibine dal ve oradan çamur çıkar.” diye emretti. Kişi, suyun dibine daldı ve oradan getirdiği çamuru Kuday'a verdi. Kuday bu çamuru suyun üzerine atarak, “Burada bir yer yaratılsın.” dedi ve orada bir kara parçası belirmeye başladı. Böylelikle suyun üzerinde bir kara parçası yaratılmış oldu. Kuday, bu kişi'ye tekrar suya dalıp oradan yine bir miktar çamur çıkarmasını emretti. Kişi tekrar suya daldı ve suya daldığında kalbini bozdu ve kendi kendine, “ben kendim için de biraz çamur çıkarayım.” diye mırıldandı. İki elini çamurla

dolduran “kişi” kendisi için de bir parça çamur saklamak gayesiyle bir parça çamuru ağzına koyarak gizletti. Kişi, Kудay’dan gizli olarak kendisi için bir “yer” yaratmak sevdasında idi. “Kişi” suyun yüzüne çıktıktan sonra, elindeki çamuru Kудay’a verdi. Kудay bunu da suyun üzerine serpti ve serptiği yerde de bir kara parçası oluşmaya başladı. Bu arada, kişi’nin ağzına sakladığı çamur giderek büyümeye başladı. Az daha boğulup ölecekti. Kудay’dan uzaklaşıp bir yerde saklanmak istedi. Fakat ne tarafa baktıysa, Kудay’ı yanında buldu. Boğulup öleceğini anlayan kişi Kудay’a yalvarmaya başladı. “Ey güçlü Kудay, bana yardım et.” dedi. Kудay ona hitaben, “Sen ne yapmak istiyorsun? Ağzına çamur saklamayı mı düşündün yoksa? Bu çamuru ne yapacaktın?” diye çıkıştı. Kişi, Kудay’a, “Ondan kendime bir yer yaratmayı düşünmüştüm.” diye cevap verdi. Kудay, ona “Yere at ağzındaki o çamuru.” diye bağırdı. Kişi ağzındaki çamuru tükürünce, onlar etrafa dağıldı ve küçük tepelikler meydana geldi. Sonra Kудay, Kişi’ye dönerek, “Şimdi sen günah işlemiş sayılırsın. Bana karşı fenalık yapmak istedin. Bundan sonra sana inanan insanların düşünceleri de seninki gibi hayırsız olacak. Bana inanan insanların düşünceleri berrak ve temiz olacak ve onlar ışığı, aydınlığı ve güneşi görecekler. Bundan böyle benim adım “Kurbustan”, senin adın “Erlik” olarak anılacak. Günahlarını benden gizletenler senin, senden gizletenler ise benim taraftarım olsun.” dedi. Orada, dalsız ve budaksız bir ağaç bitmişti. Kудay bu ağacı gördü ve “dalları olmayan bir ağaca bakmak hiç de hoş bir şey değil, bunda dokuz tane dal bitsin.” diye buyurdu. Ağaçta dokuz tane dal bitti. Kудay yine şöyle dedi: “Bu dokuz daldan dokuz tane insan türesin ve bunlardan da dokuz tane ayrı millet olsun.” (Seyidoğlu, 2009: 39-40).

Türk destanlarında üç tipten söz edilir. “Tip, benzer özellikleriyle birçok eserde karşımıza çıkan ve bazı sabit özelliklere sahip karakterdir. Tip, toplumun inandığı temel kıymetleri temsil eder” (Yardımcı, 2007: 50).

a. Alp Tipi

Türk destanlarında görülen örnek tip “Alp” tipidir. Alp; kahraman, yiğit, cesur anlamlarında bir sözcüktür. Eski Türkler’in yiğitlerine bu adı vermelerinin ilk koşulu yiğitlik, cesurluk, kişisel üstünlük, kahramanlık ve asalettir. Boy içinde asil bir aileden olmayana bu ad verilmez. Kişilikleri ve davranışları ile bir ülkenin peşinde olan Alpler, kişisel tutkuların üstünde topluma mal olmuş kişilerdir. “Alpler, hareketli, sosyal yaşamın zorunlu bir sonucu olarak hareket unsurunun esas alındığı güçlü erlik duygusu dediğimiz değerlerle bütünleşirler. Bu kişiler fiziksel olduğu kadar, ruhsal açıdan da derin bir kişiliğe sahiptir. O, halkının öz gücünü sembolize eder. Mücadelesi uğruna geri çekilme, kaçma, yılma gibi davranışlar göstermez” (Yardımcı, 2007: 50).

Türk destanlarındaki sosyal yaşam ve bu yaşamın önemli bir parçası olan avcılık, hayvancılık, akıncı ruh ve göçebe yaşayış alp tipinin doğmasına neden olmuştur.

Göçebe hayatı düzenleyen ana faktör bizzat doğanın kendisidir. Yaşam anlayışının ve kişiliğinin oluşmasını sağlayan doğa, yorucu ve yıpratıcı yapısını göçebe insana da aktarır. İnsanın bütün yaşamı, doğanın ona verdiği yeteneklerin geliştirilmesi ile mümkündür. Türklerdeki göçebe yaşam tarzı hareketli ve aktif olmayı gerektirmektedir. Bu nedenle, Türk destanlarında kadın ve erkeği ile akıncı, avcı tipler daima ön plana çıkmış ve Alplik geleneği sürüp gitmiştir. Türk destanlarında görülen alp tipi, genel olarak manevi bir güce ve Tanrı'ya inanmakta, kuvvet, kudret, başarı insanoğluna Tanrı'nın bir vergisi olarak kabul edilmektedir (Yardımcı, 2007: 51).

Doğumları olağanüstü ifadelerle anlatılan ya da dolaylı olarak belirtilen kahramanların hayatları hakkında yiğitlik gösterecek yaşa gelinceye kadar hiçbir bilgi bulunmaz. Ancak kahramanlar on beş yaşına geldiklerinde Alplik göstermeyle ilgili olaylar ortaya çıkar. Çocuk, bir yiğitlik göstermedikten sonra ad alamaz. Alp, çocukluğunda normal çocuklardan farklı davranışlar sergiler.

Örneğin, Manas destanında Manas'ın oğlu Semetey'e ad koyarken (*doğuşunda görülen olağanüstülükler nedeniyle*), “*Beş yaşında yurt yıksın, on beşinde ok atsın, büyük iller alsın*” diye dua edilmiştir. Türk destanlarında Alp, her zaman atlıdır. Bu yaşantı Türk düşüncesine “*Türk çadırda doğar, at üstünde ölür.*” yargısını yerleştirmiştir. Alp kişi savaşa genellikle yalnız girmekle birlikte yanında her zaman kırk yoldaşı bulunur.

Alp gönlünü yüce tutmalı, malına kıymalı, evine konuğu gelmeli, yalan bilmemelidir. Türk destanlarında Alpler insanî, fakat hanımları ruhanî bir özellik taşır. Bu nedenle genellikle Alplerin hanımları, Tanrı tarafından gönderilmiş kutsal kadınlardır. Alpler eşlerini hep kahraman, mücadeleci ve yiğit kadınlardan seçerler. Manas, eşi Kanıkey'i bir mücadele sonucu alır. Dede Korkut destanında Bamsı Beyrek, Banu Çiçek'le evlenebilmek için ava çıkar, at yarışır, ok atar, güreşir ve bu yarışları kazandıktan sonra evlenir. Alp kişinin en önemli özelliklerinden biri, gerçek bir yurtsever oluşudur. Güçsüz ve zayıf kimselere dokunmaz, aman dileyeni affeder. Burada alp kişinin iki türlü özelliği dikkat çekmektedir. Birisi mütevazılık, dürüstlük, cömertlik, konukseverlik gibi karaktere dayanan özelliklerdir, diğeri de baş kesmek, kan dökmek, ata binmek gibi özelliklerdir (Yardımcı, 2007: 52).

b. Bilge Tipi

Eski Türklerde topluma manevi liderlik yapan, toplumu yönlendiren, çağını aydınlatan, verdiği öğütleri ve öğütlü sözleriyle yaşamlarından sonra bile dilden dile

dolaşan kişiler vardır. Aksakallı ifadesi ile de belirlenen bu kişiler bilge tiplerdir. “Türk destanlarında bilge tipi çok önemlidir. Türk destanlarında kağanların, yanlarında genellikle bilge vezirler bulundurmaları ve verecekleri önemli kararlarda bilgelerin bilgilerine başvurmaları bilgeliğin önemine inanılmış olmasının en belirgin işaretidir” (Yardımcı, 2007: 52).

c. Kadın Tipi

Aile bütün toplumlar için daima en önemli kavramlardan biri olmuştur. Küçük sosyal gruplar içinde en sürekli ve vazgeçilmez olanı ailedir. Aile kavramı içinde en önemli bir yere sahip olan soyun devamlılığının kaynağı olan, yuvayı yapan, fedakârlık ve sadakatiyle toplum içinde farklı bir yere sahip olan kadındır.

“Türk destanlarında kadın bazen evin reisliğini üstlenir ve erkeğinin en büyük destekçisidir. O da gerektiğinde erkeği ile ata binip ava gider ve her türlü tehlike karşısında uyanık olur. Erkek kahraman kadar yiğitlik özelliklerine sahiptir” (Yardımcı, 2007: 53).

Göçebe toplum yapısı içinde ata binen, kılıç kuşanan, ok atan, ava çıkan kadın destan kahramanları, benzer yapıya sahip Altay yöresi destanlarında Altın Arığ ve diğer destan örneklerinde görülebileceği üzere son derece etkindirler. Kırgızların *Cangıl Mirza*, Uygurların *Nözüğüm*, Başkurtların *Zaya Tülek*, Hakasların *Altın Arığ* destanlarında başkahramanlar hep kadındır. Manas’ın hanımı *Kanıkey*, bozkır kültürünün ideal kadın tipi olarak karşımıza çıkar.

Destanlardaki kadın kahramanların kuvvet, kudret ve cesaret yönünden erkekten hiç farkları yoktur. Kadının destanlardaki yeri sosyal hayattaki üstün mevkisinin aynısıdır. “Analık görevi, Türkler arasında kadına büyük değer kazandırmış, onu ilâhî bir varlık konumuna sokmuştur. Yaratılış Destanı’nda Tanrı’ya insanları ve dünyayı yaratması ilhamını veren Ak-Ana bir kadındır. Manas’ta ise kadın evin kaderinin ve namusunun koruyucusu olarak gösterilir” (Yardımcı, 2007: 53).

1.7.1. Kahraman

Destanlar, asıl kahramanın etrafında şekillenir. Onların başından geçen olaylar, destanın ana konusudur. Bu kişilerin etrafında da, onların hayatına yön verecek kişiler ve hayvanlar bulunmaktadır. Destanlarda bu yardımcı kahramanların, asıl kahramana yardımcı olmaları gibi, onları engelledikleri de karşımıza çıkar.

Yardımcı kahramanların bazıları her destanda engel veya yardımcı unsur olabilirken, bazıları ise destandan destana işlevleri değişebilmekte, ya da aynı destanda bile başlangıçta engel olurken daha sonra yardımcı olabilmektedirler. Asıl kahramanlar ve destanları zenginleştiren yardımcı kahramanların görünüşleri mitolojide de bulunmaktadır. Mitoloji, ayrı bir dünya olarak çok zengin olaylar yapısına sahiptir.

Destanlarda asıl kahramanlar, destanların tek başkahramanıdır. Kahramanların hayatı destanların ana konusunu oluşturur. Destanlar genellikle kahramanın olağanüstü doğumuyla başlar ve mutlu sonuyla neticelenir.

Altay Destanlarında genellikle kahramanın yeryüzündeki kötü niyetli hanlar veya bunların bir ölçüde ilişkide bulundukları yer altı dünyasının hâkimi Erlik ve avanesi ile olan mücadeleleri anlatılır.

Altay kahramanlık destanlarında işlenen konuları beş maddede toplayabiliriz:

- Kahramanın ucubelerle savaşı
- Kahramanın Erlik ile mücadelesi
- Kahramanın evlenme elçiliği
- Kahramanın yabancı hanlarla mücadelesi
- Kahramanın zalim hanla mücadelesi (Bekki, 2007: 40-41).

Altay destanlarının ana konularından birini oluşturan ve ucubelerle savaşta kahraman, mitolojik özellikler taşıyan varlıklarla mücadele etmek zorunda kalır. Bu destanlarda anlatılan ucubeler genellikle hayvan şeklinde çok büyük mavi (gök) kara renkli varlıklardır (Gültepe, 2013: 83).

1.7.2. Kahramanın Doğumu

Destanlar genellikle kahramanın olağanüstü doğumuyla başlar. Kahramanın doğumunda Şamanizm etkilerini görmek mümkündür. Altay boylarında doğum saati yaklaşınca oba ya da oymak kadınları lohusanın evinde toplanır. Tecrübeli bir kadın ebe, otağın tam orta yerine (ateş yakılan yerine) bir direk yerleştirerek ona bir ip bağlar. Bu ipin bir ucu duvara bağlanıp lohusanın koltukları altından geçirilir. Kadın çok acı çekmeye başlarsa albastı yahut al karısı denilen kötü ruhun lohusaya musallat olduğuna hükmederler. Bu kötü ruhu korkutmak ve kovmak için erkekler toplanır. “Hay, huy” diye haykırarak tüfek ile havaya ateş ederler. Bu gürültü, kadın doğuruncaya ve baygınlığı geçinceye kadar devam eder. Albastı tüfek sesinden korkar. Lohusa “albastı” olursa tüfek patlatmak âdettir. Demircilerden ve ocaklı adamlardan da korkar (İnan, 2000: 172-173).

Kahramanın, Hanların, Hakanların gökte doğduklarına, gökten geldiklerine, göğün oğlu olduklarına inanılırdı. Gökte doğan Hanlar ve Hakanlar, güneşle ay tarafından tahta çıkarılır, öldükten sonra da tanrılaştırılırdı. “Kahramanlar arasında zaman geçtikçe efsaneleştirilmiş ideal tipler de vardı. Bu kahramanların görevi düşmanları ezmek, dağılmış Türk boylarını yeniden toplayarak kuvvetli duruma getirmektir. Bunun için çok değerli olan kahramanlara büyük nitelikler, özellikler verilirdi” (Uraz, 1994: 263-264).

Kahraman doğduğu zaman avucunda kan lekeleri bulunur. Doğduktan az zaman sonra henüz memede iken konuşan kahramanlar da vardır. Vücut derilerinin kıldan görünmez bir halde oluşu kahramanlık şanıydı. Bazı kahramanların el ve ayak gibi uzuvları da cesaretli ve kuvvetli hayvanlarındaki gibiydi. Vücut yapısının büyüklüğü de övüle övüle anlatılırdı. Kahraman yetişeceklerin çocukluktan biraz serpilince kahramanlık eğitimlerine başlanırdı. Sıkı bir çalışma ile ata binme öğretilir, kuvvetli, vahşi hayvanlarla hatta devlerle savaşa sıra gelir, bunları da başarır. Böylece eşsiz bir kahraman olurdu. “Kahraman hayvanlara da çok değer verilir, bağlılık gösterilirdi. Bunların başında at gelirdi. At kahramanın koruyucusu, kurtarıcısı, icabında konuşan bir arkadaşı idi. Atın gökten indiğine inanan kahraman, gerekirse onun öğütlerini dinlerdi.” (Uraz, 1994: 265-266).

1.7.3. Kahramanın Özellikleri

Altay destanlarında kahraman çoğunlukla babasının ölümünden sonra doğar ve yetim olarak büyür. Kahraman, öksüz ve yetim olduğundan kuşlar, atlar ve tanrısal varlıklar tarafından himaye görülür ve büyütülür. Maaday-Kara Destanı’nda destan kahramanı Kögüdey-Mergen de Altay eesi tarafından büyütülür. Belli bir yaşa geldikten sonra rüyada akranlarıyla oynarken veya bir attan, babasının başına gelenleri ve kendisinin kim olduğunu öğrenir. Altay destanlarının kahramanları genellikle han (kağan) unvanını taşırlar. Birçoğu bir hanın oğlu olup babasının intikamını almak için kendilerinin yerine geçen bir hanla savaşır. Kahramanlar ayrıca ucubelerle ve yer altı tanrısı Erlik ile olan mücadelelerinde de kuvvetli ve kötü düşmanlarla mücadelesi söz konusudur.

Destanlarda asıl kahramanlar birçok olağanüstü özellikle donatılmıştır ve bu özellikleriyle asıl kahramanlar, diğer kahramanlardan ayrılmaktadırlar. Asıl kahramanların bu olağanüstü özelliklerinden biri, çabuk olgunlaşmaları ve çok

kuvvetli olmalarıdır. Türk mitolojisinde de çabuk olgunlaşan çocuklara rastlanılmaktadır. Oğuz Han'ın çabuk olgunlaşması ve yürümesi, Türk mitolojisinin en önemli olaylarından biridir (Ögel, 2002: 144).

Kahramanlar olağanüstü görünüşe ve güce sahiptirler. Kahramanların hareketleri tabiattaki diğer varlıkları da etkiler. Bu kahramanlar bağırsa dağ, taş yığılır, büyük sular dalgalanıp taşar. Ok atsa akşam attığı ok sabah yere düşer. Kojon söylese ağaçlar başını eğer, akan sular durur. Ak kanatlı kuşlar uçup gelir. Güreşse doksan yıl toprağa düşmez, yetmiş yıl kimse yenilmez.

“Alıp bütken (alp yaratılışlı), erlü bütken (er yaratılışlı), kalaptu bütken (kalıplı, heybetli yaratılışlı), omok bütken (yakışıklı yaratılışlı)” olarak tasvir edilen kahramanlardır. Kahramanlar, yeryüzünü kötü güçlerden koruma amacı taşırlar. Aynı zamanda hastaları iyileştirip ölüleri diriltebilirler. Er-Samır Destanı'nda Kara-Bökö'nün, gözlerini oyduğu Sokor-Kağan'ın gözlerini Kara-Bökö'nün karnından çıkararak yerine yerleştirir ve Sokor-Kağan eskisinden daha iyi görmeye başlar. Olağanüstü özelliklerine rağmen kahramanların fizikî ihtiyaçları da vardır. Bunlardan biri de uykudur. Altay Türkleri uyuyan insanları uyandırmazlar. Uyuyan kişi, kendisi uyanmalıdır. Çünkü uyku sırasında bedenden ayrılan ruh, dışarıdan uyandırma sırasında, tekrar bedene girebilme fırsatı bulamayabilir. Böyle bir durum, o kişi için tehlikeli olabilir, kişi ölebilir. Er-Samır Destanı'nda ise bu durumun aksi görülür. Altay Türk Destanları'nda çoğunlukla kahraman ve atı aynı gün doğar. Maaday-Kara Destanı'ndaki kahraman olacak çocukla aynı günde dört kulaklı, gri renkli bir tay dünyaya gelir. Altay-Buuçay Destanı'nda ise kahramanın karşılaştığı bütün zorlukların nedeni, kendi atını dinlememesidir. Destanda at, yere yatarak kar yağdırabilir ya da havayı soğutabilir, don değiştirerek insana, ceylana, kuşa dönüşebilir. Er-Samır Destanı'nda kahraman ve atı aynı anda şekil değiştirerek tüyleri dökülmüş, kötü görünümlü bir at şekline dönüşmüştür.

Kahramanın olağanüstü özelliklerinden biri de ağzından ateş çıkmasıdır. Ağızdan ateş çıkması, Türk mitolojisinin çok önemli motiflerinden biridir. B. Ögel bu motife, Sibiry ve Altay Türk efsanelerinde çok mübalağalı ve tam manası ile mitolojik bir şekilde rastlandığını; “Oğuz” destanında ise, Oğuz'un ağzının ateş gibi olduğu belirtilerek realist çizgide olduğunu, Sibiry efsanelerinde görülen “ağzından ateşler çıkıyordu” ifadesinin kaybolduğunu belirtmektedir (Ögel, 2002: 136). Buna örnek olacak destan şu şekildedir:

“Ak Han ile karısı Altın Arıg’ın çocukları yok. Halkı ve sığırları çok... At, giysi ve hayvanlarını halka veriyor. Otağ ve malını dağıtıyor. Bir oğul armağan ediyor... Ak Han, ağzından ateş çıkan çıplak bir çocuk görüyor. Çocuk ‘oğlun olayım’ diyor. Han kabul etmiyor... Çocuk, ‘Tanrı beni senin oğlun olayım diye gönderdi’ diyor.” (Ögel, 2010: 18).

Sonuç olarak diyebiliriz ki, destan kahramanının olağanüstü özellikleri olarak olağanüstü görünüşe ve güce sahip olması, çabuk olgunlaşması, ağzından ateş çıkması, her duasının kabul oluşu, kahramanın kutsallığını; dolayısıyla da mitolojik kahramanlarla olan benzerliğini göstermektedir.

1.7.4. Kahramanın Evliliği

Birçok Türk boyunda gerçek manasıyla baskın yapılarak “kız kaçırma” seyrek olarak görülür. Eski devirlerin bu âdeti ancak düğünlerde görülen bazı âdetlerde izini bırakmıştır. Altaylılarda kız kaçırma kızın rızasıyla, hatta baba ve anasının onayı ile olur. Kız razı olduğunun kanıtı olarak delikanlıya bir yüzük ve mendil gibi bir şey verir. Bu da nişan yüzüğünün yerini tutar. Kız kaçırıldıktan sonra delikanlının arkadaşları çalı çırpıdan bir otağ yaparlar. Bu otağın kapısı yoktur. Damat ile gelin bu otağda üç gün kalır. Bunlar ateşlerini çakmak taşı ile kendileri yakar. Dışarıdan ateş ve kibrit verilmez (İnan, 2000: 166).

Gelin, damadın evine geldiği gün başına saçı saçılır. Bu saç, o topluluğunun en önemli ürünlerinden olmuştur. Avcılık devrinde avın kanı, yağı ve eti, çobanlık devrinde süt, kımız ve hayvanların yağı, çiftçilik devrinde darı, buğday, muhtelif meyveler saçı olarak kullanılmıştır. Saçı, yabancı soya mensup olan bir kızı, kocasının soyunun ataları ve koruyucu ruhları tarafından kabul edilmesi için yapılan bir kurban ayinin kalıntısıdır. Gelinler için bir çok şey tabu sayılır. Kocasının ve onun soyuna mensup erkeklerin adını söylemek, büyük baba çadırının ocağından yukarıya geçmek, belirli zamanlarda kayın baba, kayın biraderler ve hatta ihtiyar kadınlarla konuşmak yasaktı (İnan, 2000: 167).

1.7.5. Baba-Oğul Rekabeti

Destanlarda varlığını koruyan ve her destanda gizli ya da açık bir şekilde kendini gösteren motifler vardır. Bu motiflerden biri de baba-oğul mücadelesidir. “Türk mitolojisinde, özellikle de yaratılış mitlerinde baba ile oğlun yeryüzüne sahip olmak uğruna verdikleri mücadelede çoğu zaman oğul galip gelir.” (Bayat, 2009: 63-64).

Baba-oğul mücadelesinin temeli, hâkimiyeti elde etme isteğine bağlanabilir. Çünkü “şefe karşı itaat tam manasıyla pederşahi devrin mahsulüdür. Fakat “şef” baba değildir. Kahramanlığı ile yükselen ve temayüz eden şahıstır. Destanlarda baba, tahtına varis olacak bir oğlan evladının olmasını çok ister, bunun için kurbanlar keser, açları doyurur, yoksulları giydirip ağızlarına “yağ” sürer. Ama oğul büyüyünce babayla mücadele başlar. Oğul, babayı öldürecek kadar güçlü ve cesurdur. İdeallerini gerçekleştirmek isteyen oğul, babasıyla bile karşı karşıya gelmekten korkmaz. Destanlarda ve masallarda yer alan baba-oğul mücadelesinin temelinde, yaratılış mitlerinden gelen tanrı oğlu şamanla veya kahramanla yüksek dereceli ruhlar arasındaki münakaşa vardır. Baba-oğul mücadelesi, mitlerde düzenin kaosa karşı mücadelesi şeklinde görülür. Tanrının göğe çıkması, oğlun ise yerde kalması, ilk varyantta oğlun, babayı yerden kovması şeklinde tasvir edilir. Dünya üzerine egemenlik kurmak için yürütülen mücadeleyi oğul kazanır. Sonuçta bu mücadele sonunda iyi taraf olan oğul yenmekte, kötü olan baba da cezasını çekmektedir. Bu mücadeleye, Türk mitolojisinde Ülgen ile Erlik’in mücadelesi örnek verilebilir.

1.7.6. Kahramanın Yakın Çevresi

Altay Türklerinde akrabalık ilişkileri oldukça fazla bir öneme sahiptir. Bunun havza kültürü yaşama, azınlık olma ve geleneksel yaşama sıkı bağlılık gibi nedenleri olabilir. Altay Türklerinde de akrabalık diğer toplumlarda olduğu gibi kan yoluyla ve evlilik yoluyla olmak üzere iki türdür. Ancak, Altaylıların yaşadıkları toplumda azınlık olmalarının ve hâlâ geleneksel köy yaşantısını canlı olarak devam ettirmelerinin de etkisiyle insanlar arasında çok güçlü ve önemli bir soy “*söök*” akrabalığı söz konusudur.

Altay halkı soyadından farklı olarak *söök* adı verilen çeşitli sülalere bölünmektedir. Her Altaylının bir *söök*’ü vardır. Her *söök*, iki ve daha fazla kardeş *sööklere* ayrılmaktadır. Aynı ve yakın soylar arasında “*sööktin karındajı*” soy kardeşliği sebebiyle evlilik olmaz. Birbirine kardeş olan ve evlenebilecek *söökler* bellidir. Aynı *söökten* olan kişi kendinden büyük olan erkeğe *akabis* “ağabeyimiz, amcamız” der. Bu kişi kadın ise *ecabis* “ablamız” der. Aynı soya mensup küçük erkeklere *karındajıbis* “erkek kardeşimiz”, küçük kızlara ise *sıynıbis* “kız kardeşimiz” derler. *Söök* baba tarafından devam eder. Altaylı bir kız başka millettten, *sööksüz* biriyle evlenirse onun çocuğu annesinin babasına yani dedesinin *söögüne*

göre devam eder. Her soyun ona güç veren, onu koruyan bir ruhu, dualarda kullandığı alkış sözleri, ibadet pratikleri, kutsal bir dağı, hayvanı, kesmemesi gereken ağacı, avlamaması gereken hayvanları ve bir aile soy damgası vardır. Ayrıca her soyun bir türeyiş hikâyesi vardır.

Sööklerin ortaya çıkışı ile ilgili bir efsane şöyledir: “Ülgen, insanları yarattığında kadını ve erkeği eşit yaratır. Erlik, insanoğlunu kötü şeyler yapmaya zorlasa da Ülgen, iyimser düşüncelerle kadını ve erkeği yaratır. Böylece aynı anda yaratılan kadın ve erkeğin çocukları ve onların da çocukları dört bir yana dağılır. Ülgen’in bu dokuz oğlu ise Kıpçak, Mayman, Todoş, Tonjoon, Komdoş, Cüs, Togus, Küzen, Kerdaş şeklindedir. Diğer söökler de bu ana sööklerden türemişlerdir. Altay Türkleri arasında, göçebe hayatın canlı olarak sürdüğü devirlerde de yerleşik hayata geçtikten sonra da, aileler arasındaki ilişkileri, yakınlaşmaları, evlilikleri düzenleyen, yöneten ve toplumsal akrabalığın kurallarına, törelerine uyulduğu için Altay Türkleri az sayıda olmalarına rağmen kim olduklarını unutmamışlardır.

1.8. Altay Destanlarındaki Mitolojik Tabiat Unsurları

Mitolojide tabiatın kutsallığı söz konusudur. İnsanlar, tabiata karşı gelemelikleri için ve onun himayesine muhtaç olduklarından tabiatta bulunan her şeye geniş manalar yüklemişler, dolayısıyla da tabiat üzerine çeşitli mitik metinler ve anlatımlar meydana getirmişlerdir. İnsanlar, doğaya ayrı bir saygı ve kutsiyet beslemiş, bu da insanların tabiatı canlı olarak görmelerine neden olmuştur. Hatta tabiatta yaşayan ruhların olduğuna, iyi ve kötü her şeyin de ondan geldiğine inanmışlardır. Bu nedenledir ki, insanlar kötü şeyler olmaması için tabiatı memnun etmek gerektiğini düşünmüşlerdir.

Bu bölümde, mitolojideki tabiat unsurlarının Altay destanlarına yansımaları ve söz konusu destanlarda bu unsurların nasıl kullanıldığı gösterilmeye çalışılmıştır.

1.8.1. Ağaç

Ağaç, bütün dünya mitolojilerinde önemli bir yere sahiptir. Mircea Eliade, evren ağacı konusunda şunları söylemektedir:

“Birçok arkaik gelenekte dünyanın kutsallığını, doğurganlığını ve sürekliliğini ifade eden Evren ağacı yaratılış, verimlilik, sırda erme fikir ve kavramlarıyla ve son aşamada da mutlak gerçeklik ve ölümsüzlük

fikriyle ilişki içinde bulunur. Böylece Evren ağacı, hayat ve ölümsüzlük ağacı olur.” (Eliade, 1999: 304).

Türk destanlarının asıl öğelerinden birisi olarak kabul edilen ağaç, Türklerin ilkel çağlardan gelen bir önemli bir geleneğinin sembolleştirildiği kavramlardandır. Göktürkler ve Uygurlar devrinde ağaç kutsal sayılmış, Şamanizmde orman bütünü ile bir kült olarak görülmüş, bazı ağaçlara kutsallık atfedilmiştir. Türk destanlarında ağaç, özellikle çınar ya da kayın, gündelik hayattan alınarak kutsallık kazandırılmış ve böylece ağaca olağanüstü bir özellik verilmiştir. “İnsanın yaratılışı ile ilgili bir Türk efsanesinde Tanrı, yeryüzündeki dokuz insan cinsini, bu insanlardan önce yarattığı dokuz dallı bir ağacın gölgesinde barındırmıştır. Ağaçların gökten indiğine inanıldığından kamların (şamanların) davulları üzerine ay ve yıldız resimlerinin yanı sıra kayın ağacı resmi yapmışlardır.” (Yardımcı, 2007: 4).

“Evrenin var oluşundan itibaren su, hava, toprak kadar gerekli olan hayatın merkezinde var olan ağaç, her şeyden önce var oluşu, hayatı, canlılığı, bereketi temsil eder. Türk ve dünya kültüründe ağaca çağlar içinde birbirinden farklı pek çok rol verilmiştir. Kozmik ağaç (dünya ağacı, hayat ağacı...), Tanrıyla iletişim aracı, şeytan ya da kötü ruhları kovma, tabiat olaylarını yönlendirme, güneşin batışını engelleme ya da geciktirme, rüzgâr estirme ya da durdurma, ay tutulmasını engelleme ya da tutulan ayı kurtarma, yağmur yağdırma, defin ve sağaltma, şekil değiştirme ya da bitkilerin kökenleri ile ilgili mitlerde ve bereketi artırmaya yönelik mevsimlik törenlerde ağaç motifi kullanılmıştır. Ayrıca mezarlara dikilen ağaçlar da ağaca atfedilen değerlerin bir ya da bir kaçının zaman süzgecinden geçerek günümüze kadar ulaşmış olduğunun bir başka işaretidir.” (Ergun, 2004: 17-66).

Altay destanlarının ve genel Türk destanlarının kutlu ağacı bazen yedi, bazen sekiz, bazen de yetmiş, hatta yetmiş yedi ve yüz budaklıdır. Er Samır’ın kutlu evi, “*ceten ceti budaktu temir terektiñ tözinde*” (yetmiş yedi budaklı demir kavağın kökünde) bulunmaktadır (Dilek, 2002: 33). Yine Malçı Mergen Destanı’nda kutlu ağaç “*cüs budaktu bay terek*”tir, yani yüz budaklıdır (Dilek, 2002: 235). Alıp Manaş Destanı’nda Alıp Manaş’ ın, yararak, kötü kalpli Ak Kağan’ı içine koyup sardığı ağaç da, “*cüs budaktu temir terek*” (yüz budaklı demir ağaç) tir (Ergun, 1998: 214-215).

Altaylı destancılar, kutlu ağaçlar için “*budak*”; kötülüğün, şeytanın sembolü olan ağaçlar için “*ayrı*” kelimesini kullanmışlardır. Kutsuz, kötü insanların yaşadığı mekânlar tasvir edilirken, “*ceten ayrı bay terek*” (yetmiş ayrı demir kavak) (Dilek, 2002: 128), “*segis ayrı temir terek*” (sekiz ayrı demir kavak) (Dilek, 2002: 146, 155),

“*ćeti ayrı temir terek*” (yedi ayrı demir kavak) (Dilek, 2002: 254), “*ćeten ayrı temir terek*” (yetmiş ayrı demir kavak) (Dilek, 2002: 277), “*ćeti ayrı bay terek*” (yedi ayrı bay kavak) (Dilek, 2002: 286, 287, 290) ve benzeri kötülüğün, Tanrı kutunun olmayışının sembolü olarak kullanılmıştır. Bu ağaç, kutlu ağaçtan farklı olarak “*varmayıp, gitmeyi yayılıp duran ağaç*” (Ergun, 1998: 176-177) diye tasvir edilmiştir.

Kutlu ağaç yerin dibinden, Tanrı mekânına kadar uzamaktadır. Destan kahramanı olan kutlu kişiler, kutlu ağaçları taklit eden, bir nevi sihir taşıyan bu ağaçların altında konaklarlar, yatıp uyurlar, atlarını dinlendirip otlatırlar. Fakat asla atlarını bu ağaca bağlamazlar. Çünkü hem atlarının şeytanın emrine bağlanacağına hem de eğer kendi başlarına kötü bir hâl gelirse, bu sayede atlarının kendilerini kurtaracağına inanırlar (Ergun, 2009: 78-79).

Türk kültüründe, tarihin her devrinde, birliği Tanrı, çokluğu şeytan sembolize etmiştir. Yeryüzünde Tanrı’yı sembolize eden kutlu ağaç, yedi, dokuz, yetmiş ve benzeri budaklı olabilir, fakat esas olan gövdesinin tek olmasıdır. Şeytanı, kötülüğü sembolize eden ağaç ise kökü bir olmakla birlikte toprağın bitiminden itibaren yedi, sekiz, yetmiş ve benzeri gövdeli büyümektedir. İşte destancı bu farkı “*ayrı*” kelimesi ile belirtmektedir. “Destan kahramanı, kötülüklerle mücadele edip başarıya ulaştıktan sonra, kötülüğün sembolü olan çok gövdeli ağacı başından tutup yararak, “*bay terek*”e (kutlu kavağa) ekler. Kutlu ağacın yarılan yerini düzeltip sıvazlar. Kötülük timsali kağanın kemiği de sakız gibi eriyerek kutlu ağaca gübre olur.” (Dilek, 2002, 155). “Bu sayede, kötülüğün kovulduğu yere Tanrı kutu gelir. Yukarıda verdiğimiz örneklerde olduğu gibi destanlarda geçen “budak” ve “ayrı” kelimeleri yerine, “dal” kelimesi kullanılmıştır. Farkında olmadan yapılan bu hata sonucu, kötülüğün sembolü olan ağaç, kutlu ağaç gibi algılanmıştır.” (Ergun, 2009: 79).

Şamanlar hastaları iyi etmek için yanlarında kayın ağacını bulundurulardı. Şaman davulunda da kayın ağacının resimleri vardı. Şamanlara göre kayın ağacı büyük tanrı Ülgen tarafından Tanrıça Umay’a gökten gönderildiği için dini törenlerde çok önem verilirdi. Altay Türklerince kozmik âlemin yaratılışında kara han yarattığı bir adaya dokuz dallı bir çam ağacı dikmişti. Bu dünya üzerinde ilk çamdı. Bu çam tanrıyı temsil ederdi (Uraz, 1994: 195).

Altay Türk mitolojisine göre, gökyüzüne doğru çok büyük bir çam ağacı yükseliyordu. Gökleri delip çıkan bu ağacın tepesinde ise Tanrı Bay-Ülgen otururdu. Şaman davullarında bulunan gök ağaçlarının kökleri dünyada değil, göğün başladığı

yerden başlıyordu. Bu ağaçların da dokuz tane dalı vardı. Bu gök ağaçlar, genel olarak gökteki bir dağ veya tepe üzerine oturtulmuşlardı. Ağacın bir yanında ay, diğer yanında da güneş bulunurdu. Altay Şamanları ayrıca gökten inen kutsal bir kayın ağacından sık sık söz açıyorlardı. Altay Şamanlarına göre insanlar türediği zaman, Umay anamızla beraber iki kayın ağacı da yere inerdi. (Ögel, 1995: 92).

Sonuç olarak mitolojide hayat kaynağı olan, türemeye sebep olduğu düşünülen, ulu ve kutsal olarak nitelenen hayat ağacı, Altay destanlarında da benzer şekilde görülebilmektedir:

*Cuuga-çakka cüreten
Büdüñ terek saadagm salındı.
Albatı-conın, altı aylanıp,
Alkıştı sösti ugup aldı.
“Ezen cürzem ceti cüdan
(Altay-1, 490).*

*Savaşta, kavgada kullandığı
Ağaç gibi sadağını koydu.
Halkının etrafında altı kez dolaşıp,
Hayır dualarını aldı.
“Esen gitsem yedi yılda,*

*Kojoñçılar onun aldında
Komırgaydıy tüs turdı,
Say tajındıy albatı
Sarı ağaştıy tim turdı,
Kuulızındıy köp çerüler
(Altay-2, 200).*

*Türkücüler onun önünde
Saz gibi düz durdu,
Çakıl taşı gibi halk,
Sarı ağaç gibi sessiz durdu,
Sazlık gibi ordu*

*Tos ayıl içinde
Ölöştöy kelinden tolo boldı,
Ölöştöy cürümi undılbas boldı.
Irgeezinen it içti,
Ulaazınah uy içti.
(Altay-3, 8670).*

*Ağaç kabuğu evin içini
Ölöştöy'ün gelinleri doldurdu,
Ölöştöy'ün hayatı unutulmaz oldu.
Kapı önünden it içti,
Çadır deliğinden inek içti.*

1.8.2. Sular (Deniz, Nehir, Göl)

Türklerin inançlarına bakıldığında su, Türklerde her çağda kutsal ve saygılı tutulmuştur. Su, Türk geleneklerinin köklerini tutan, en büyük temeldir. Her şey ona dayanır (Ögel, 2002: 323). Türk inançlarında kutsal olan su kavramı içine bütün sular, ırmaklar, dereler ve pınarlar girmektedir (Kalafat, 1996: 50).

Dünya mitolojilerinin hemen hemen çoğunda, yaratılıştan önce bütün dünya su ile kaplıydı. Bu inanış, Orta Asya Türk efsanelerinde de görülmektedir. Türklerin oturdukları İç Asya bölgeleri büyük denizlerden çok uzakta bulunuyordu. Türklerin bildiği büyük sular yazın kuruyup kışın donan bozkır gölleridir. Bu nedenle

Türkçede “deniz” (Tengiz) denince, ilk akla gelen şey, büyük veya küçük göllerdi. Okyanus kavramı uzun yıllar Türkler için yabancı kalacaktı (Ögel, 1995: 467).

Altay bölgesinde yaşayan Türklerden derlenmiş olan yaratılış destanlarında, önceleri her tarafın su ile kaplanmış olduğu söylenirdi. Yaratılıştaki okyanus ile birlikte Ural dağlarını da hesaba katan Vogul efsanesinde şöyle anlatılmaktadır:

“Çok önceleri dünya suların yüzünde bir tabak gibi yüzermiş. Toprak, su üzerinde yüzer mi? Bunun için de toprağın bir kısmı etrafa dağılır ve bir kısmı da batarmış. Tanrı bakmış ki olmayacak. Eline bir kuşak almış ve toprağın kenarlarından iyice sararak sıkıştırmış ve bir daha da dağılmaz bir hale getirmiş. Dünyanın topraklarını sarıp sıkıştıran bu kuşak da dünyayı saran dağ sıraları olmuş. Bu dağ sıraları da Ural dağlarından başka bir şey değilmiş. Bunun için de Ural dağlarına ‘Dünyanın Kuşağı’ denmiş.” (Ögel, 2010: 471).

Altay düşüncesinde Talay Han ve Yayık Han adlı iki ruh vardı. Talay Han, denizler ile okyanusların hanı idi. Güçlü yer Tanrıları arasında dördüncü sırayı alıyordu. Eski Türkçede “Taluy, Talay” okyanus demektir. Yayık Han, taşan ve kabilen suların Tanrısı ve ruhu idi. Deniz veya ırmağın birleştiği yerde otururdu. Yeryüzündeki bütün sular ona aitti. Ural dağlarındaki Yayık ırmağının adına bakılırsa bu Altay ruhu daha iyi anlaşılır (Ögel, 1995: 315).

Yer-su’nun bir parçası olan ‘su’ ve onun etrafında oluşan ‘su kültü’ pek çok kültürde olduğu gibi, Türklerin tabiat kütleri içerisinde de ‘yer’ ile birlikte ilk sırada yer alır:

“Türk yaratılış mitinde kozmos, sudan türemiştir, başka bir deyişle yaratılışın başlangıç nüvesi sudur. Bütün canlılar da sudan yaratılmıştır. Öyleyse su, yaratılışın temel noktası olduğundan mitolojik şuurda önemli bir konum üstlenmiştir. Su, başlangıç madde olduğu gibi eskatolojik mitte de dünyanın sonunu getiren unsur olarak görülür. Kozmik bilgide tufan olarak nitelenen dünyanın su ile kaplanması gizemli bilgilere göre yaşanmış dünyanın sonu, yeni oluşumun ilk unsurudur.” (Bayat 2007c: 248).

Türk halklarının geleneksel ve aynı zamanda demonolojik dünya görüşlerinin ayrılmaz parçası olan; “eezi, iye, sahip” gibi adlarla ve belli doğa parçaları ile özdeşleştirilerek anılan, gözle görülmeyen koruyucu ruhların varlığı, tabiat kütlerinin de temelini oluşturmaktadır. Arkaik düşünceye göre, gözle görülen her şeyin bir perisi, ruhu ya da ‘iyi’si vardır. Ateş, av, ağaç, dağ, su, taş ve benzeri her biri sahibi ve hâkimi olduğu yerde yaşar. Su iyisi denilen su ruhları, suların sahibi ve aynı zamanda hâkimidirler. Su iyisi, farklı Türk halklarının anlatılarında “Su Issı,

Sug Eezi, Su Anası, Uhun Ecen, Subaba, U İçite, Ukulaan Toyon ve benzeri” değişik adlarla anılır. “Mitolojik tasavvurlarda su ıssı (su sahibi) genelde insan bazen de balık şeklinde görüntülenir ve nehir, ırmak ve pınar gibi çeşitli gruplara ayrılır.” (Bayat, 2007c: 248). Bu çerçevede bazen kadınların çocuk istemek için su iyesinden çocuk istemek adına verilen hediye ve kurbanlar, ruhlar hiyerarşisinde onun yüksek statüsünün açık göstergesidir. Bazen de avcılar avın bereketi için, suyu ve dolayısıyla suyun sahibi olan ruhları memnun etmeye çalışır, kanlı ve kansız kurban sunarlar. Su kültürü, Şamanizme de hemen bütün yönleri ile yansımıştır. Şamanistler doğadaki her şey gibi suyun (çay, göl, ırmak, deniz) da bir ruhu olduğuna inanırlar ve bu nedenledir ki; Şamanist Türkler, Şaman ayinlerinde ırmak adlarını anmadan geçmezler. A. İnan; “Altay-Yenisey Şamanist Türklerin ayinlerinde söyledikleri ilahilerde Yenisey, Abakan, Kem, Tam, ırmaklarının adları geçer.” demekte ve “eski Türklerde büyük olan ırmakları geçmiş olan kimsede sihri bir kuvvetin bulunduğu inanıldığı” (İnan, 1998: 493) belirtmektedir.

Su, bazı topluluklarda başta Şamanlar olmak üzere avcı ve balıkçıların koruyucu ruhudur. “Aday Şaman, eğitimini tamamladıktan sonra düzenlenen törenle ant içer ve su ile yıkanarak, arınma işlemini gerçekleştirir. Şamanların yılda ya da ayda bir kez su ile yıkanarak arınma işlemini tekrarlamaları şarttır.” (Eliade, 1999: 146). Kendisi de bir kam olan Nadya Yuguşeva, Altay’da su ile ilgili inanma ve pratikler için şunları söyler:

“Kam dilek dualarından önce Ülgen’in yardımcılara seslenir. Onların gücü yetmezse Ülgen’e dua okur. Altaylılar her vadiyi, dağı, nehri, ruhlu olarak görürler. Hatta yerli halk nehir (su) ruhundan çok korkarlar. Güneş battıktan sonra nehirden su alınmaz. Eğer su alınacaksa çok sessiz ve suyun aktığı yöne doğru alınır. Bir de bir çeşit dua okurlar.” (Yuguşeva, 2001a: 209).

Yer-su, Türklerde din ile birlikte devlet anlayışının da önemli bir parçası olup, vatan anlamını taşır. Türkler, suya hayat kaynağı olması, arındırıcılığı, bolluk ve bereketi temsil etmesi ve özellikle ‘analık vasfı’nı dikkate alarak saygı gösterir, ibadet ederler. Kutsallığı göz önüne alınarak akarsuya ant içilir, kirletilmez. İyi ruhlar olarak bilinseler de su ruhlarının öfkelenmesine sebebiyet vermekten kaçınılır. “Şamanistler bazı ırmakların kaynağının cennette olduğuna hükmettikleri için suyu kutsallaştırırlar. Yine su ile bağlantılı olarak, sıcak ve soğuk suların geldikleri kaynakların farklı olduğu, sıcak suların cehennemden, iyi ve tatlı suların ise cennetten geldiği inancı da mevcuttur.” (Türkan, 2012: 138).

Tabiattaki her şey gibi Animizm (canlıcılık) doğrultusunda, suyun da bir ruhu vardır. Bu noktadan hareketle Altay masalları arasında yer alan *Ergekti-Uul*'da deriden çıkan su iyesi Şulbis, kahramanı kendisini rahatsız ettiği için diri diri yemekle tehdit eder:

“İhtiyar Sogondoy her gün Küzedey kağanın yulkısını güdermiş. Bir defasında Sogondoy hayvanları Esti, Bayat’a sulamaya getirmiş. Atlar suya girmeyip; aksırıp, üşürüp geri çekilmişler. –Bunlar neden korkup, suya girmiyorlar? Gidip bakayım, diye Sogondoy yaklaştığında, suyun kıyısında kokmuş bir deri yatıyormuş. İhtiyar onu sudan çıkarıp atmış. O zaman deriden su iyesi Şulbis çıkarak, Sogondoy’un boğazını sıkıp, “Sen niçin benim dinlenmeme engel oluyorsun? Bu yüzden ben seni diri diri yiyeceğim!” demiş (Türkan, 2012: 138).

Altay mitolojisine göre; her şey yaratılmazdan önce yalnız Talay denilen büyük su vardı. Bir de Kara Han bulunuyordu. Yunanlıların Poseidon’una benzer Altaylıların suların tanrısı olarak Su İyesi bulunuyordu (Uraz, 1994: 180).

Altay Türkleri, hanlarının Khatun nehrinin kaynağında oturduklarına inanırlar, onun adına kurban keserek, kendilerine iyilik etmelerine yalvarırlardı. Göller içinde de efsanelerde en çok yer almış olan (Isıg) göldür. Milli destanlarımıza göre, Türkler her tarafı dolaştıktan sonra bu gölün kenarına gelmiş, orada yerleşmişlerdi. Bu gölün etrafı ormanlar, otlak yerler, yüksek tepelerle çevrilmiştir. Suları da sıcaktır. Bunun için Isıg göl denilmiştir. Bazı dağların başında bulunan (volkanik) göllere de Gök Gölü derlerdi. Bunlar da kutsal sayılır, at, deve kurban olarak göle atılırdı. Sonradan bu hayvanların kâğıttan yapılmış olanları atılmaya başlandı (Uraz, 1994: 180).

Altay Türklerinin mitolojik inanişına göre, yedi katlı gökyüzünün üçüncü katında bulunan ve bütün hayatın kaynağı sayılan mitolojik bir göl vardır. Bu gölün, Umay Ana’nın olduğu yer sayılır. Bu süt mayalı sihirli gölün yeri, yüksek bir dağın başında düşünülüyordu. Onun en zirvesinde, dünya ağacı ve dünyanın tam ortasını sembolize eden “Bay Terek” bulunur. Bu göl, göklere yükselmeden önce şamanların temizlenmeleri için kullanılırdı.

İncelediğimiz Altay destan metinlerinde suyla ilgili örnekler (deniz, nehir, göl ve benzeri) şöyle geçmektedir:

Taygaga tüney et tuurap,
Talayga tüney arakı astılar.
Karıkçıldu aydijip,
Karap, ıylajıp oturat.
Togus künnin bajmda
(Altay-1, 1975).

Talay keptü arakı içele,
lydedeh artık iyde kojuldu.
Tegin kiji bolbogonın
Talay-kaan kör oturat.
Temir sööktü er bolgonın
(Altay-2, 650).

Til bilişpes con başkargan,
Tayga keptü cöøjö eelegen,
Talay keptü cer eelegen,
Togus tüney kezerlü,
Togus tüney baatırlı,
(Altay-3, 10).

Tıt kodoro tart cürgediy,
Tayanganm bu körgöjin,
Talay agıs bu cürgediy,
Baatırım bu boluptır.
Kilin kara bu kabaktı,
(Altay-2, 2035).

Şertep turup, ok uyazın
bojodıp,
Ahtarıp bojot iydiler.
Salgan söögi tuu bolup,
Akkan kanı suu bolup cada
bardı.
Üç kulaktu ay kara at
(Altay-3, 65).

Akkan kanı köldiy töğüldi.
Eki kara attarı
Cal castamp cıgıldılar.
Celbis Sokor kaan boyı
Ceeken Küren adıla ekü
(Altay-1, 720).

Kökkö çıkkın tayga turat,
Bajın körzö, togus ayrı,
Togus ayrının aldında
Togus kara köl cadat.
Bu köldördih koolı bolzo
(Altay-3, 5295).

Dağ gibi et doğrayarak,
Deniz gibi rakı koydular.
Kederli konuşup,
Üzülüp, ağlaşıp oturdular.
Dokuz günün başında

Deniz gibi rakıyı içince,
Kuvvetine kuvvet koşuldu.
Boş kişi olmadığı
Talay Kağan görüp oturdu.
Demir kemikli er olduğunu

Dilleri farklı halk yöneten,
Dağ gibi serveti olan,
Deniz gibi yer sahiplenlen,
Birbirine benzer dokuz yiğitli,
Birbirine benzer dokuz bahadırlı,

Melez ağacını çekip çıkarabilirdi.
Dayanmasına bakınca ise,
Nehir akıyormuş gibiydi.
Tam bir bahadırmış.
Kara kadife kaşlı,

Dua edip, oklarını yuvasından salıp,
Yıkmak için attılar.
Cesedi dağ gibi oldu,
Akan kanı **nehir** gibi oldu.

Üç kulaklı ay kara at

Akan kanları **göl** gibi döküldü.
İki kara atları
Yelelerine yaslanıp yıkıldılar.
Kağan Celbis Sokor'un kendisi
Ceeken Küren atıyla ikisi

Göge çıkan dağ duruyordu,
Başına baksa, dokuz başlıydı,
Dokuz başının önünde
Kara **göl** duruyordu.
Bu göllerin ayağıysa

1.8.3. Dağ ve Mağara

Dünyadaki hemen hemen bütün toplumlarda dağlarla ilgili inanışlar ve bunlara bağlı ritüeller görülür. Dağlar kutsal kabul edilir ve yöre halkı için dünyanın merkezi olarak görülür. Dağların azametli görünüşleri insanları kendine hayran bırakmış, kolay ulaşılamaması dağlar üzerine birçok inancın türemesine neden olmuştur.

“Eski Türk inancında dağ, inanç kalıplarının içindedir. Tanrı veya yarı Tanrı, yani tapınılan yaratıcılık özelliği olan bir nesne değil, fakat inancı tamamlayan, Tanrı’nın tezahüründe rol oynayan bir kutsaldır. İnanca göre Tanrı kutu taşıyan, yani bir nevi yeryüzünde Tanrı’yı temsil eden, Tanrısalılık özelliği olan kutsal dağlar, bu vasfı taşıyabilmek için Tanrı (Gök Tanrı)’nın sıfatlarından en az birine sahip olmak zorundadırlar.” (Ergun, 2003: 76).

Mitolojik dünya modelinde dağ, dünyanın tam merkezinde yükselen kutsal güç kaynağı olarak kabul edilir. Ulu başlangıç, kök, soyun temeli ve anayurdun sembolüdür. “Dağ, doğum yeri, mağara ve beşik gibi sözcüklerle birlikte anılırdı. Türk halklarının mitolojik geleneğinde dağa tapınma açık biçimde görülmektedir. Altay destanlarında Ulu Tanrı “Bay Ülgen” yeryüzünü yarattığı zaman göklerde kızıldan olan dağda yaşamaya karar vermişti.” (Beydilli, 2005: 145-146).

Altaylarda dağlar birer canlı varlık olarak düşünülür. Dağlar da evlenebilir ve çocuk çocuğa karışabilir. Dağlar, insanların dualarına cevap verebilir. Her dağ ruhu kendi bölgesine hâkimdir. Diğer bölgelerdeki dağlarla ilgileri yoktur. Altay kavimleri göllerin, ırmakların, kayaların ve dağların kendi soylarının koruyucuları olduklarına inanırlar. “Dağ ruhuna tapınma, ona dua etme, ondan yardım dileme, kurban sunumu geleneği çok eski bir gelenektir. Dağlara tırmanıp orada ibadet etmek, tanrıya daha yakın olmak anlamına gelir. Dağlarda dua edildiği zaman, tanrının duaları daha iyi işiteceğine inanılır.” (Önal, 2003: 101).

Altay dağlarında yaşayan şamanların okudukları dualarda birçok dağ adı geçer. Bu dağların birçoğunun içinde mitolojiler de vardır. Bu dağlardan bazıları;

- *Çin hanını oynatan, Çılay ırmağı başındaki Çılay Dağı*
- *Mavi görünen Gök dağ*
- *Ağarıp duran Ak dağ*
- *Tanrının (göğün) kenarlarına dokunan dağlar*
- *Dokuz dağ, merhametli Han*
- *Alaca kargalara benzer, Karlı dağlar*
- *Karga gibi Karadağ gibi (Ögel, 2010: 430).*

Türk mitolojisinde gerek şekilleri gerekse göğe yakınlıkları sayesinde büyük öneme sahip olan dağlar, çeşitli maden adları ile beraber anılarak da pek çok efsanede yerini almıştır. Altay destanları içinde Akdağ, Ak-Han'ın bir yaylasıydı. Ak Han, burada ava çıkardı. Bazı destanlara göre ise Akdağ'da kurultay yapılır, avlar ve yağma edilen şeyler, Ak-dağ üzerinde bölüşülürdü. Bazı destanlarda Akdağ ile Demir dağlar, Ak ve Gök denizlerinin bittiği yerde bulunurdu. Akhan da bu dağda otururdu. Altay halk edebiyatında “Ak” cennet demekti. Altay Dağları “Altın dağ” olarak adlandırılırdı. Bir Altay Şaman duasında “*Güneş dolaşamaz, çelik dağ; ay dolaşamaz altın dağ*” şeklinde ifade edilmiştir. Yine aynı duada “güneş-ay”, “çelik-altın” eşleşmesinden söz edilmektedir (Ögel, 2010: 430-431).

Verbitsky tarafından derlenmiş Altay yaratılış destanında dağlar şöyle anlatılır:

“Altın dağ gök ile yer arasında bulunuyormuş. Başı, ay ile güneşe değişiyormuş. Bu dağda, büyük tanrı Ülgen oturmuş. Dağın etekleri ise, dünyaya veya yere değmiyormuş.” Altay Türk destanlarında bakır dağdan da söz edilir: *“Yer altında dokuz deniz varmış. Bu denizler bir noktada birleşiyormuş. Buradan da yeryüzüne bir bakır dağ yükseliyormuş.”* Buna göre bakır dağın kökleri yer altından geliyordu (Ögel, 2010: 434).

Bir Altay masalının girişinde; *“Oğlak bir geyik ve geyiği kovalamaya başlar. Geyik, bakır bir dağdan içeri girer. Oğlanda geyiği izler ve böylece bir kızla karşılaşır. Oğlan tıpkı Dede Korkuttaki Bamsı Beyrek masalında olduğu gibi, kızla güreşir ve güreşte kızı yenerek alır.”* (Ögel, 1995: 120).

Dokuz sayısı başlangıçtan beri Türklerde kutsal sayılıyordu. “9 dağ, Karlı dağ, 9 sıradağ... ” gibi. Dağın şekilleri bir Altay Türk şiirinde şu şekilde anlatılır: *“Ruhların su içtiği Karadağ, dokuz dağ, gökdağ, akdağ... Tanrının (gök) kenarlarına dokunan dağ, dokuz kulaklı, tunç kazan, çatal başlı sıradağ, geçitli dokuz sıradağ, merhametli, Akboz silsilesi, taşlı ve demir dağ...”* (Ögel, 1995: 430).

Büyüklik ifade eden dağlar, âdeta tanrı kabul edilmiş, koruyucu görevini yapmış, tanrılara, tanrıçalara, dağ perilerine makam olmuş, ilk ana ve baba sayılmıştır. Birtakım kurbanlar dağ başlarında kesildiği gibi, büyük savaşlar da çoğu zaman dağlarda yapılmıştır. Türkler de dağlara kutsallık atfetmişlerdir. Altaylılara göre dünyanın yaratılışından sonra ilk insan, ağzındaki toprağı tükürünce bundan dağlar meydana gelmiştir. Bir efsaneye göre de Kara Han yarattığı toprak üzerine bir kuş göndermiş, o kuş bu toprakları gagalamış, çıkıntılar birer dağ olmuştur. Altay

Dağları'na "atalarımız, büyük babalarımız zamanında tanrı olmuşsun, yer ve deniz yaratıldığı zamanında tanrı olmuşsun. Yer ve deniz yaratıldığı zaman atalarımız sana demişlerdi." derlerdi. Şamanlar, Altay Dağları'nı çok över ve kutsarlardı. Dağların sahibi olan ruhların varlığına inanır, onlar için kurban keserlerdi. Bazı dağlar da birtakım soyların koruyucusu kabul edilirdi. Yine Altaylılara göre "Tu iyesi" en büyük dağ tanrısıydı. Altay Dağları'nda olan Sürve Dağı da büyük tanrı Ülgen'in gökteki kanatlarından birinde olan cennette idi. Manevi âlemdeki bu dağı Kara Han yaratmıştı.

"Mağaraların da efsanele ve destanlarda yeri büyüktür. Özellikle ibadet yeri olarak kabul edilir, oralarda dualar edilerek kurbanlar kesilirdi. Savaşlarda yenilenlerin hazin, korkulu maceraları sırasında sığındıkları mağaralarda eziyetli, üzüntülü günler geçirir ve böylece efsane ve destanlara konu olurdu." (Uraz, 1994: 172).

"Mağaralar, efsane ve destanlarda olduğu gibi, inançlarda da önemli bir yere sahiptir. Örneğin, Türk-Memluk yaratılış efsanesinde belirtildiği gibi, Türklerin ilk atası Ay-Ata, bir mağarada meydana geldiği için, mağaranın ilk insana bir ana rahmi vazifesi görmüş olduğu inancı bulunmaktadır." (Ögel, 2010: 22). Bu nedenle Türkler, mağarayı kutsal görmüşler ve yılın belli günleri mağarayı ziyaret etmişler, kurbanlar adanmışlardır. (Ögel, 2010: 22).

İncelediğimiz Altay destan metinlerinde dağ ve mağarayla ilgili örnekler şu şekilde geçmektedir:

*Kirbee kara bu sagaldu,
Koo kırları bu tumçuktu,
Koş arkadıy bu kirbiktü.
Külümzirenip katkırganda,
Kün karığa bereten emtir,
(Altay-2, 2040).*

*Kökkö çıkan tayga turat,
Bajın körzö, togus ayrı,
Togus ayrının aldında
Togus kara köl cadat.
Bu köldördih koolı bolzo
(Altay-3, 5295).*

*Kara sık ormanlık sakallı,
Dağ yamacı gibi burunlu,
Sık orman gibi kirpikliydi.
Gülümseyip, kahkaha attığında,
Gülüşü tutulurmuş,*

*Göğe çıkan dağ duruyordu,
Başına baksa, dokuz başlıydı,
Dokuz başının önünde
Kara göl duruyordu.
Bu göllerin ayağıysa*

*Eki müüzi eki sümer uçar,
Eki közi kara köl,
Oozı minin çeş okpor,
Eki tumçuğı çeş tamı
Altığı uçı altığı oroondo,
(Altay-2, 3480).*

*İki boynuzu iki şelale,
İki gözü kara göl,
Ağzı yeraltına açılan kuyu,
İki burnu yeraltı mağarası
Alt ucu yeraltı ülkesinde,*

1.8.4. Mevsimler

Mitlerde, destanlarda ve halk hikâyelerinde mevsimler sembolik anlamlar kazanmıştır. Bu anlatılarda mevsimler, ilk başlarda doğanın zor şartlarında kişilerin yaşamlarını devam ettirebilecekleri işaretler olarak bilinmeyişi anlaşılmak işlevleriyle kullanılmıştır. Bu öğeler daha sonra ise yaşamı anlamlandıracak, renklendirecek, anlatılan olaya güç katacak, akılda kalıcılığı sağlayacak biçimsel ve estetik unsurlar olarak pek çok edebî yaratının en önemli unsuru olmuştur (Çetinkaya, 2010: 24).

Her bir mevsim, atasözlerinde bireylerin yaşamlarının, duygu ve düşüncelerinin sözlü aktarıcısı olarak algılanır ve yorumlanır. Nisan ayına “bolluk ve bereket”; zemheriye “sıkıntı ve çaresizlik”; mart ayına ise “beklenmezlik” sıfatını veren de yaşanmışlıklardır. Epik destanlarda mevsimler; bazen kişinin gücünün, cesaretinin, güzelliğinin sembolü; bazen de felaketin, sıkıntının, mutluluğun habercisi olur. “Oçı Bala adlı Altay Destanı’nda, Kan Tacı Bey’in atının esintisi rüzgâra, nefesi sise, tükürüğü yağan kara, gözyaşı ise yağmura benzetilir.” (Dilek, 2007a: 91).

Mevsimler, kişilerin ve olayların özelliklerini belirten semboller olduğu gibi alkış ve kargışlarda farklı duyguların sembolü olur. İlkbahar ve yaz, hayır dualarının en önemli unsuruyken, güz mevsimi ise tam tersine bereketsizliği, kuraklığı vurgulayacak bir sembol olarak kullanılır. Doğada her bitiş aslında yeni bir başlangıçtır. Bu nedenle insan yaşamında mevsimler; umudun, sabrın, üretimin, paylaşımın birer sembolü olur. “Tarihi, mitolojik, geleneksel bilgileri aktaran semboller olarak mevsimler; yaşanan coğrafyanın özelliklerinin kültürü ve dolayısıyla ortaya çıkan edebî yaratıları ne şekilde biçimlendirdiğini ortaya koymaktadır.” (Çetinkaya, 2010: 24).

Türk mitolojilerinde bulutlar konuşur, yağmur ve dolu taneleri bir insan gibi yarış eder, koşturur ve tüm bu olaylara sahne olan gök de analık eder. Eski bir Türk şiirinde şöyle anlatılır

<i>Ağdı bulut kökreyü,</i>	<i>Bulut kükreyip çıktı,</i>
<i>Yağmur tolı sekriyü,</i>	<i>Yağmur, dolu seğırtti,</i>
<i>Kalık anı ügriyü,</i>	<i>Gök de toplayıp gitti,</i>
<i>kança barır belgüsüz!</i>	<i>Nereye gider belirsiz! (Ögel, 1995: 430).</i>

Bu şiir yağmurdan önceki ve sonraki hali gösterir. Yağmur dolu bulutlar ile gök, birer canlı varlık gibi anlatılmıştır. Gök gürlemeleri, bulutların naraları ve kükremeleri olarak düşünülmüşlerdir. Bulutlar bir aslan olarak tasvir edilmişlerdir. Gök, yağmur, dolu ve bulutlara analık ediyordu. “Gök, yağmur ve doluları alır, öğütür gibi oynar ve sonra da serper.” Altaylılar ilk yıldırım düştüğü zaman, çadırın dışına çıkıp çevreyi incelerlerdi. Yıldırımların, çadırların hangi yönüne düştükleri önemliydi. Yıldırımların düştüğü taraftaki bulutlar dişi bulutlardı. Eğer o yönde çok bulut olursa, o sene sütlerin çok olacağına inanılırdı. Yıldırım düşmeyen yön ise erkek tarafıydı. Eğer o yönde çok bulut olursa o sene av hayvanlarının çok olacağına inanılırdı. Gök gürlemesi, bulutların sesi olarak kabul edilirdi. Gök gürlemesi için “*bulutlar kökredi*” derlerdi. Eski Türkçede kükremek, kökremek fiili daha çok aslanların kükremesini ifade etmek için kullanılırdı. Eski Türkler yılbaşını başlıca iki doğa olayı ile başlatırlardı. Birincisi otların yeşermesi, diğeri de gök gürlemeleri ile yıldırımların başlaması. O yüzden yaşlarını söylerken “*ben 20 yeşerme gördüm*” derlerdi. Bu da “*ben 20 yaşındayım*” demekti. Gök gürlemeleri ile şimşeklerin görülmesi yeni bir mevsimin başlangıcı olarak kabul ediliyordu. Altay Türkleri, yılın ilk yıldırımları başlar başlamaz, köyce toplanır ve yüksek bir dağın tepesine çıkarlardı. Burada dualar yapıldıktan sonra, saç törenlerine başlanır ve göğün dört yönüne saçarlardı. Süt saçma yolu ile yapılan bu törenleri Potanın toplamıştır. Altay bölgesinde yapılan bu törenler, açık ve belirlidir.

Altay Türklerine göre yıldırımlar iyi ve faydalıdır. Altay inancına göre kötü ruhların en çok korktukları şey yıldırımdır. Yıldırım düşünce kötü ruhlar ve şeytanları o yerden kaçardı. Yıldırımdan kurtulmak isteyen kötü ruhlar ya ağaçların alt kısımlarına veya insanların içlerine girerlerdi. Bazılarına göre yıldırım tehlikesini hisseden kötü ruhlar hemen bir sincap şekline girer, ev ağaçlarının içlerine saklanırdı. Yıldırımlar da bu sincabın saklandığı ağacı bulur ve üzerine düşerdi.

Altay mitolojisine göre yıldızlar göğe açılan birer delikti. Yeryüzüne dağılan soğuk ve rüzgârlar bu deliklerden yeryüzüne inerdi. Ülker yıldızı da soğuk havaların ve rüzgârın sembolüydü. Dondurucu soğuklardan halkı korumak için kahramanlar göğe çıkar ve bu delikleri kapamaya çalışırdı.

1.8.5. Toprak ve Taşlar

İnsanlar genellikle taşlara tanrısal ve kutsal inanışlarla bağlanmıştır. Ayrıca taşlardan şifa beklenmiş, bazı taşların sihirli kuvvetlerinden medet umulmuştur. “Örneğin, Altaylıların kıyamet tasvirinde denizin dibinde dokuz çatallı bir karataş vardır. Denizlerin büyük çalkantılarla surları ayrılıp dipleri görüldüğü zaman bu korkunç taş da görünerek dokuz yerinden ayrılacaktır.” (Uraz, 1994: 179).

Türklerin çok eskiden beri kullandıkları ve kutsal kabul ettikleri bir taş olan yada taşı, Türklerin çok eski kültürlerinden gelme olup yağmur yağdırma inanç ve gelenekleriyle ilgili bütün ritüellerini kendisinde toplamaktadır. Geçmişte bir kut olarak düşünülen, elinde olanın hükümdar tanındığı, kutsallığına inanıldığı yada taşı, Türk destan ve efsanelerinde de çokça geçmektedir.

“Yada taşı” yaygın inanca göre, Tanrı tarafından Türklerin atasına verilmiş, Türk lehçelerinde “yad”, “cada” olarak da bilinen, yağmur, kar ve fırtına çıkarılmasında kullanılan bir taştır. Türk kavimlerinde çok eski devirlerden beri yaygın bir inanca göre, büyük Türk tanrısı, Türklerin büyük atalarına “yada-cada-yat” denilen sihirli taş armağan etmiştir ki, bununla istediği zaman yağmur, kar, dolu yağdırır, fırtına çıkarırlardı. “Bu taş, her devirde Türk kamlarının ellerinde bulunmuş, Şamanistlere göre, zamanımızda da büyük kamların ve yadacıların ellerinde bulunmaktadır.” (İnan, 2000: 160). Altay Şamanistlerinde kamlardan başka “yadaçı” denilen kişiler de vardır. Yadacının “yada” denilen taşı ile yağmur, kar ve dolu yağdırmaya, fırtına çıkarmaya gücü yettiğine inanırlar. “Yada taşı, daima rüzgar esen dağlarda bulunur. Bu taşı elde etmek için yadacı, bütün mal ve mülkünü feda eder. Yadacıların hepsi yoksul insanlardır.” (İnan, 2000: 163).

Yada taşı bir tür canlı olarak kabul edilir. Yada taşının kendine özgü bir ısı ve bir sesi vardır. Kendine göre şekillenir, canlanır ve ölür. Yada taşının özelliği, yağmur kar ve bazen de don getirmesidir. Bu taşlar, daha çok geyiklerin başlarında, su kuşlarının kursorunda, yılanlarda ve öküzlerin karınlarında bulunarak elde edilirdi.

“Bu taşların rengi, koyu ve yumruk büyüklüğündedir. Üzerlerinde damar damar çizgileri bulunur. Ele alınınca bir soğukluk hissedilir. Sallayınca taşın içinden bazı sesler gelir. Üç sene kullanıldıktan sonra yavaş yavaş zayıflamaya ve gücü geçmeye başlar. Bu taşların en iyileri kendi kendine kuş veya hayvan şekli almış olanlarıdır. Bu taşların kullanılmadıkları zaman su içine konup muhafaza edilmeleri gerekir. _Altay dağlarının, buzullu bölgelerinde de bulunan bu taşı, Altaylılar kuru ve sıcak yerlerde saklarlar. Kullanacakları zaman taşı buradan alır ve işleri bitince gene aynı yerlere koyarlar. Yazın çok sıcaklarda bunalan atlarını serinletmek için taşı atlarının yelelerine asarlar. Kullanmadan önce soğuk suyun içine koyarlar ve su içinde birkaç gün bırakırlar. Ölen taşları tekrar canlandırmak için hayvan ciğerlerine sararlar.” (Ögel, 1995: 275).

“Yada taşının dışında Yaradılış efsanelerinde ve destanlarda kaya önemli bir yer tutar. Efsaneye göre, Tanrı’ya karşı hatalı bir davranışta bulunan insan suya düşer ve suda boğulurken Tanrı’ya “*Ah Yüce Tanrım! Beni kurtar!*” diye yalvarır. Tanrı da suda yüksel emrini verir ve insan suyun üzerine yükselir. Tanrı ondan sonra “*yalçın kaya olsun!*” der. Denizden yükselen yalçın kayanın üzerine de insan çıkar. Bu efsânede de kaya hep önemli bir mevkide bulunur. Onda barınılır, korunulur. Aralarında farklar olmakla birlikte yaratılış efsanelerinde taş, kaya kurtarıcı bir araç ve yaşamaya destek olacak bir zemin veya çarptığını kıracak, ezecek kuvvette biri olarak belirir.” (Tanyu, 1968: 34-35).

“Beş kutsal unsurun en verimlişi şüphesiz topraktır. Dünya yüzündeki toprak ve kara tabakasının türeyişi şöyledir: Büyük tanrı Kara Han (Kayra Han), suları yarattıktan sonra, bir kuğu kuşu gönderdi. Denize dalan bu kuş, denizin dibinden gagasıyla çamur alarak çıktı. Kara Han’ın emriyle gagasındaki çamurları suların üzerine serpti, böylece karalar meydana geldi. Sonra Kara Han’ın oğlu Ülgen de; ilk insanları topraktan yaptı. Tanrı ayarında sayılan Ağaç Han, toprağı ve ağaçları temsil eden, koruyan bir kudrettir. Tanrıça Aruru ise, bir parça çamurdan Gılgamış’ın arkadaşı Enkidu’yu yaratmıştır. Toprağın altındaki âlemin tanrısı olan Erlik Han, yer altındaki sarayının kutsal yeri olan ocağını ve bacasını çamurdan yaptırmıştı. Kırgızların bir efsanesine göre, Türklerin ilk babası ve anası da topraktan türemiştir.” (Uraz, 1994: 170).

İncelediğimiz Altay destan metinlerinde toprak ve taşla ilgili örnekler şu şekilde geçmektedir:

*Togus karındaş onçozi
Er Samırda öltürer dep,
Togus canınan, kurçap keldi,
Tobrak-toozm kaynay berdi.
Ança turgan ak maldı
(Altay-1, 880).*

*Tartpas canın tarta saldı,
Sokpos canın sogo saldı.
Ay kanattu kara corgo
Tepken çerden cer üzület,
Başkan çerden taş çaçilat.
(Altay-2, 2275).*

*Dokuz kardeşin hepsi
Er Samır’ı öldürelim diyerek,
Dokuz yanından sardı,
Toprak, toz kaynayıverdi.
Öylece duran ak malı*

*Çekilmez tarafını çekti,
Vurulmaz tarafına vurdu.
Ay kanatlı kara rahvanın
Teptiği yerden **toprak** koptu,
Bastığı yerden taşlar saçıldı.*

*Adalu-uuldu körüp turza,
Künnih aldın bolgojin
Küren tuman böktöp turat,
Altay üstünde bolgojin
Ak tobrak kaynap turat.
(Altay-3, 300).*

*Baba oğul gördüler ki,
Güneşin önünü
Koyu sis kapatmış
Altay üstündeysen
Ak **toprak** kaynaşmış.*

*Ösküs-Uuldu tutkan boyınça
Sokı edip kubultıp iydi,
Taş örgöönih tolgına
Araayınah cölöp koydı.
Künnin közin bolgojin
(Altay-2, 2450).*

*Ösküs Uul'u tuttuğu gibi
Havana dönüştürdü,
Taş sarayın köşesine
Yavaşça dayadı.
Güneşin gözünü*

*Uyazın taştap uçup barat,
Kança taygalar cemirilip,
Kara korum bolup kalat,
Caan, caan taygalar
Çalan bolup artıp kalat,
(Altay-3, 675).*

*Yuvalarını terkedip uçup gittiler,
Sayısız dağlar yıkılıp,
Taş yığını olup kaldılar,
Büyük büyük dağlar
Ova olup kaldılar,*

1.8.6. Madenler (Demir, Altın, Gümüş, Bakır)

“Tarihin bildiği devirden beri Türkler’in yaptıkları büyük fütuhatta en önemli rol oynayan iki sanatları olmuştur: At yetiştirme ve madencilik, bilhassa demircilik. Türk, Çin ve Arap tarih ve coğrafya kaynaklarının hepsinde Türklerin atalarının demirci olduğundan bahsedilmektedir.” (İnan, 1998: 229). Eliade’ye göre madenler, varoluşun kutsal olmayan yanlarını oluşturan unsurlar değildir, onlar dünya dışı alanlardan gelmektedir. İster gökten düşmüş, isterse toprağın bağrından çıkarılmış olsunlar, her durumda başka bir yerden gelmektedirler. Doğal olarak insana ait olmayan her şey, onun yakınında olmayan her şey varoluşun âdemi hâline katılmayan her şey gizemli, kutsanmış ya da şeytanidir. Çünkü bu onun doğasını değiştirir. Madenler de insanın doğasını değiştirip onun varoluş koşullarını biçimlendirmektedir (Eliade, 2002: 54-55).

Şamanistlere göre beş kutsal unsur vardır ki, bunlar ateş, demir, toprak, su ve ağaçtır. Beş kutsal unsurdan biri olan demir, büyük olaylar, büyük savaşlar ve büyük insanlar destanlarda konu olduğu, efsanelerde yer aldığı gibi, büyük savaşlarda silah yapılarak kullanılan ve tanrısal bir kaynaktan çıkan bir unsur olarak efsanelere girmiştir. Altay ve Sayan Dağları’ndaki bol demir madenlerini işleten Türkler, demirden yaptıkları en mükemmel silahları, ince bir sanatla meydana getirdikleri

eserleri ile ün almıştır. “Altay Türkleri’nin yer altı tanrısı olan Erlik Han’ın sarayının damı demirden olduğu gibi, kılıcı yeşil demirden, kalkanı da yassı demirdendi.” (Uraz, 1994: 168).

“Türklerdeki metal ve demir inancına göre, şamanlar ve onlara ait başlıkların kenarları demirden yapılmaktadır. Bu inanca göre daha çok Kuzey ve Kuzeybatı Sibiry’a da geyik elbiselerine örnek olarak bir şaman başlığında, başlığın kenarlarının ve önündeki horozun demirden yapılmış olması, muhtemelen demir çağının birer hatıralarıdır. Ancak Orhun Yazıtları’ndan beri Türk kaynaklarında gördüğümüz demir ve demirle ilgili verilen bilgiler, demirin Türkler tarafından çok eski zamandan beri bilindiğini göstermektedir.” (Türkmen ve Türker 2014: 4).

Türklerde kozmosla ilgili görüşler arasında evren tasavvuru olarak, göğün kutbu yani merkezi kutup yıldızı sayılmakta ve buna “*altun kazguk*” denmektedir. “Türkçedeki “*Yitiken yıldızı*” (yedihanlar yıldızı) yani Büyükayı, hükümdarın arabası sayılmakta ve bu kutup yıldızına bağlı olarak onun etrafında dolaşmaktadır. Bugün Anadolu’nun pek çok yerinde aynı şekilde kutup yıldızına “*demir kazık yıldızı*” denilmektedir.” (Esin, 2001: 41).

“Demirin genel olarak sağlamlık, sertlik, dayanıklılık, keskinlik gibi sembolik anlamları vardır. Ayrıca bütün kutsal kitaplarda demir, düalist zıt karakterleri kendinde barındıran bir metal olarak düşünülmüştür. Nasıl ki su ateşin, siyah beyazın zıttı ise bakırın ve bronzun zıttı da demir olmuştur. Demir çağının başlaması bakır ve tunç devrinin sona ermesi anlamına gelmektedir. Mitolojik kahramanların hepsinde de demir ve bakır levhalar bulunmaktadır. Demir, pek çok millette korkulan, bu yüzden de kutsal sayılan bir değere sahiptir.” (Türkmen ve Türker 2014: 5).

Türk destan metinlerinde yer alan bir diğer önemli maden de altındır. Altın, parlaklığı nedeniyle “*yaruk*” yani göksel unsurlar içerisinde yer almaktadır. Altının diğer madenlere oranla neden daha önemli olduğu konusunda Eliade, altın maden filizinin göğün, özellikle de güneşin etkisi altında doğduğunu, ateşin yakıp yok edeceği hiçbir özellik taşımadığını ve ateşin buharlaştırabileceği hiçbir nem barındırmadığını bildirmektedir. Bu özelliğiyle altın diğer madenlerden ayrılmaktadır (Özcan, 2011: 34). Öyleyse, destan kahramanlarının altın saçlı oluşu, altından yapılmış bir nesne (taç, silah ve benzeri) taşıması nedeniyle, kahramanların da insanlar arasında yüceltilmiş kişiler olduğu sonucuna varılabilir. “Bilinmektedir ki kahramanlar diğer insanlardan farklı özellikler taşırlar. Olağanüstü doğumları, fiziksel özellikleri, gösterdikleri başarılar bakımından özel oldukları her fırsatta

vurgulanan kahramanlar bir madenle temsil edilecekse bu elbette ki altın olmalıdır.”
(Özcan, 2011: 34).

İncelediğimiz Altay destan metinlerinde altın, demir, bakır ve gümüş madenleriyle ilgili örnekler şu şekilde geçmektedir:

*Aray la kıygırıp iybedi.
Altın Tana abakayın
Tört sanman keriyle,
İyne közinen kün kördür ip,
İyt ayagman aş içirip,
(Altay-1, 1300).*

*Salkın keptü cayıldı,
Kuyun keptü çöyildi.
Kös cetpes mönün çöldö
Körüne berdi kaanım,
At ötpös altın çöldö
(Altay-2, 2545).*

*Küler-kaannıh çakızı
Ayga-künge caltırıp,
Altı üyelü ak örgöözi
Altın çılrap mızıldap
Emdi turbay bu kayttı.
(Altay-3, 1225).*

*Cüzün-cür kuştan
Cürek sistaar kojon salat.
Şılırıp akkan suuları
Mönün çilep surkurap cadat.
Kök torkodıy teneri bolzo,
(Altay-1, 1045).*

*Salkın keptü cayıldı,
Kuyun keptü çöyildi.
Kös cetpes mönün çöldö
Körüne berdi kaanım,
At ötpös altın çöldö
(Altay-2, 2545).*

*Kümüş suumh cakazında
Küler-kaanmıh canıs kızın
Kümüjek-Aru dep balanı
Alar candu men dedi.
Ak maldan mal albazım,
(Altay-3, 1160).*

*Yavaş da olsa bağıramadı.
Altın Tana hatunun
Dört tarafından gerilerek,
İğne gözünden güneş gösterip,
İt ayağından aş içirip,*

*Rüzgâr gibi yayıldı,
Fırtına gibi gerildi.
Göz yetmez gümüş çölde
Görünüverdi kağanım,
At geçmez altın çölde*

*Küler-kaan'ın at direği
Aya, güneşe karşı parıldayıp,
Altı parçalı ak sarayı
Altın gibi ışıldayıp
Burada duruyordu.*

*Kuşların hepsi
Yürek sızlatan kojon söylüyordu.
Şırıldayıp akan suları
Gümüş gibi parlıyordu.
Gökyüzü ise mavi ipek gibi,*

*Rüzgâr gibi yayıldı,
Fırtına gibi gerildi.
Göz yetmez gümüş çölde
Görünüverdi kağanım,
At geçmez altın çölde*

*Gümüş ırmağın yakasında
Küler-kaan'ın. tek kızı
Kümüjek-Aru adlı tek kızı
Ben almalıyım, dedi.
Ak hayvandan hayvan almam,*

Arkanı tömön çelip keldi,
At çakızma toktoy tüşti.
Kümüş sürlü üygenin,
Küler eerin alıp çıktı.
Çalan bolgon tokımın
(Altay-1, 1995).

Temir kazık bajınan
Bu torkonı buuladı.
Bir uçman tartarda
Ösküs-Uuldın torkozı
Toguzon tayga aja berdi,
(Altay-2, 3185).

"Ak örgööni ebire
Kanattu at ajıp bolbos
Ağaş şibee tudugar- diyt,-
Kara-küren ödüp bolbos
Temir şibee tudugar" - diyt.
(Altay-3, 2120).

Onon arı eles etti.
Ança-mmça bolboy turup,
Erlik Biydin, cazaldu
Kalıtıktı kara ötküşke cetti.
Ceti kat ces ejigin
(Altay-1, 1685).

Ülgerimdi tıhdap barzın.
Cer eezi Cebelek emeen
Cedip kelip kojo oturzın.
Ces müüstü Ceeren buka
Adın minip kelip barzın.
(Altay-2, 25).

Ces kara tayğanı köstöp,
Cortıp iybey emdi kayttı.
Ança-minça bolbodi,
Ces kara taygaga
Şulmus-Şunu baatır
(Altay-3, 305).

Ormanın aşağısına hızla geldi,
At direğinde durdu.
Gümüş görünüşlü dizginini,
Demir eyerini alıp çıktı.
Ova gibi at keçesini

Demir kazığın başına
Bu ipeği bağladı.
Bir ucundan çekince
Ösküs Uul'un ipeği
Doksan dağı aştı,

"Ak sarayın etrafını
Kanatlı atın aşamayacağı
Ağaç kale yapın, dedi,
Kara-küren'in geçemeyeceği
Demir kale yapın" dedi.

Ondan sonra gidip gözden kayboldu.
Çok zaman geçmeden,
Erlik Biy'in yaptığı
Açılıp kapanan geçide ulaştı.
Yedi kat **bakır** kapıyı

Şiirimi dinlesin.
Yer iyesi Cebelek kadın
Gelip bizimle otursun.
Bakır boynuzlu Ceeren boğa
Atına binip gelsin

Bakır kara dağa yönelip,
Hemen koşturdu.
Çok zaman geçmedi,
Bakır kara dağa
Bahadır Şulmus-Şunu

İncelediğimiz destan metinlerinde, mitolojik tabiat unsurlarının ilgili destanlarda geçtiği dize numaraları Tablo 1'de listelenmiştir:

Tablo 1. Mitolojik Tabiat Unsurları

ALTAY DESTANLARI			
Mitolojik Tabiat Unsurları	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Ağaç	Er Samır	C.1	735
	Ak Tayçı	C.1	370, 375
	Kökin Erkey	C.1	660
	Altay Buuçay	C.1	
	Malçı Mergen	C.1	395, 680
	Kozın Erkeş	C.1	545, 565, 665, 1145, 1165, 1190, 1225, 1280
	Közüye	C.1	540, 1850
	Oçı-Bala	C.2	3215
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	
	Ösküs-Uul	C.2	245
	Kan-Kapçıkay	C.2	3995
	Kan-Ceeren Attu Kan-Altın	C.2	1850
	Temene-Koo	C.2	
	Kara-Taacı Kıs	C.2	
	Kögüdey- Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	
	Altın Ergek	C.2	
	Erke-Koo	C.3	1460, 1500
	Ölöştöy	C.3	1545, 2530, 5025
	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	2250
	Şulmus-Şunı	C.3	2025
	Ak-Biy	C.3	20
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	
Deniz	Er Samır	C.1	1215, 2265, 2400
	Ak Tayçı	C.1	
	Kökin Erkey	C.1	730
	Altay Buuçay	C.1	
	Malçı Mergen	C.1	245
	Kozın Erkeş	C.1	670, 1355
	Közüye	C.1	995
	Oçı-Bala	C.2	1170, 1180
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	
	Ösküs-Uul	C.2	
	Kan-Kapçıkay	C.2	4280

Tablo 1 (Devamı). Mitolojik Tabiat Unsurları

ALTAY DESTANLARI			
Mitolojik Tabiat Unsurları	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Deniz	Kan-Ceeren Attı Kan-Altın	C.2	
	Temene-Koo	C.2	
	Kara-Taacı Kıs	C.2	
	Köğüdey- Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	
	Altın Ergek	C.2	
	Alıp Manaş (Altay Türkçesi)	A.M.	
	Alıp Manaş (Türkiye Türkçesi)	A.M.	530
Nehir	Er Samır	C.1	1875
	Ak Tayçı	C.1	
	Kökin Erkey	C.1	
	Altay Buuçay	C.1	110
	Malçı Mergen	C.1	
	Kozın Erkeş	C.1	860, 1370
	Közüyke	C.1	1925
	Oçı-Bala	C.2	
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	
	Ösküs-Uul	C.2	
	Kan-Kapçıkay	C.2	550, 4060
	Kan-Ceeren Attı Kan-Altın	C.2	
	Temene-Koo	C.2	
	Kara-Taacı Kıs	C.2	
	Köğüdey- Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	
	Altın Ergek	C.2	680
	Alıp Manaş (Altay Türkçesi)	A.M.	
	Alıp Manaş (Türkiye Türkçesi)	A.M.	205
	Er Samır	C.1	
Göl	Ak Tayçı	C.1	120, 1195
	Kökin Erkey	C.1	720,
	Altay Buuçay	C.1	
	Malçı Mergen	C.1	
	Kozın Erkeş	C.1	530, 900, 910
	Közüyke	C.1	

Tablo 1 (Devamı). Mitolojik Tabiat Unsurları

ALTAY DESTANLARI			
Mitolojik Tabiat Unsurları	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Göl	Oçı-Bala	C.2	1500
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	
	Ösküs-Uul	C.2	
	Kan-Kapçıkay	C.2	4135
	Kan-Ceeren Attu Kan-Altın	C.2	395
	Temene-Koo	C.2	
	Kara-Taacı Kıs	C.2	
	Kögüdey- Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	
	Altın Ergek	C.2	
	Erke-Koo	C.3	
	Ölöştöy	C.3	
	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	
	Şulmus-Şunı	C.3	
	Ak-Biy	C.3	115
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	
Dağ	Er Samır	C.1	170, 195, 195, 200, 510, 730, 740, 1030, 1040, 1060, 1870, 2370, 2395
	Ak Tayçı	C.1	200, 270, 865, 1055
	Kökin Erkey	C.1	720, 730
	Altay Buuçay	C.1	
	Malçı Mergen	C.1	510
	Kozın Erkeş	C.1	810, 860, 1190, 1370
	Közüyke	C.1	5, 935
	Oçı-Bala	C.2	1140, 2485, 3345, 3495
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	685
	Ösküs-Uul	C.2	
	Kan-Kapçıkay	C.2	2810, 3245, 3495, 3600
	Kan-Ceeren Attu Kan-Altın	C.2	1915
	Temene-Koo	C.2	
	Kara-Taacı Kıs	C.2	
	Kögüdey- Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	5, 550
	Altın Ergek	C.2	450
	Erke-Koo	C.3	275
	Ölöştöy	C.3	3015, 3410, 5295

Tablo 1 (Devamı). Mitolojik Tabiat Unsurları

ALTAY DESTANLARI			
Mitolojik Tabiat Unsurları	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Dağ	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	
	Şulmus-Şunı	C.3	235, 290
	Ak-Biy	C.3	
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	675, 870
	Alıp Manaş (Altay Türkçesi)	A.M.	
	Alıp Manaş (Türkiye Türkçesi)	A.M.	90, 1010, 1070, 1140,1395
Mağara	Er Samır	C.1	
	Ak Tayçı	C.1	
	Kökin Erkey	C.1	
	Altay Buuçay	C.1	
	Malçı Mergen	C.1	
	Kozın Erkeş	C.1	
	Közüyke	C.1	
	Oçı-Bala	C.2	
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	
	Ösküs-Uul	C.2	
	Kan-Kapçıkay	C.2	
	Kan-Ceeren Attu Kan-Altın	C.2	
	Temene-Koo	C.2	
	Kara-Taacı Kıs	C.2	
	Kögüdey-Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	
	Altın Ergek	C.2	
	Erke-Koo	C.3	
	Ölöştöy	C.3	
	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	
	Şulmus-Şunı	C.3	
	Ak-Biy	C.3	
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	
	Alıp Manaş (Altay Türkçesi)	A.M.	
	Alıp Manaş (Türkiye Türkçesi)	A.M.	95, 550, 1010

Tablo 1 (Devamı). Mitolojik Tabiat Unsurları

ALTAY DESTANLARI			
Mitolojik Tabiat Unsurları	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Toprak	Er Samır	C.1	635
	Ak Tayçı	C.1	235
	Kökin Erkey	C.1	
	Altay Buuçay	C.1	
	Malçı Mergen	C.1	
	Kozın Erkeş	C.1	
	Közüyke	C.1	
	Oçı-Bala	C.2	
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	
	Ösküs-Uul	C.2	
	Kan-Kapçıkay	C.2	
	Kan-Ceeren Attu Kan-Altın	C.2	
	Temene-Koo	C.2	
	Kara-Taacı Kıs	C.2	
	Kögüdey- Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	
	Altın Ergek	C.2	
	Erke-Koo	C.3	
	Ölöştöy	C.3	
	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	
	Şulmus-Şunı	C.3	
	Ak-Biy	C.3	
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	
Taş	Er Samır	C.1	
	Ak Tayçı	C.1	145, 145, 1195, 1240, 1240, 1245, 1245, 1275, 1275, 1335, 1335, 1350, 1350, 1360, 1360, 1440, 1440, 1550
	Kökin Erkey	C.1	
	Altay Buuçay	C.1	
	Malçı Mergen	C.1	
	Kozın Erkeş	C.1	
	Közüyke	C.1	660, 1240
	Oçı-Bala	C.2	2365
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	660, 680
	Ösküs-Uul	C.2	985
	Kan-Kapçıkay	C.2	165, 3725
	Kan-Ceeren Attu Kan-Altın	C.2	
	Temene-Koo	C.2	265

Tablo 1 (Devamı). Mitolojik Tabiat Unsurları

ALTAY DESTANLARI			
Mitolojik Tabiat Unsurları	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Taş	Kara-Taacı Kıs	C.2	
	Kögüdey-Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	275
	Altın Ergek	C.2	
	Erke-Koo	C.3	1110
	Ölöştöy	C.3	6190, 6470, 7760
	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	1395
	Şulmus-Şunı	C.3	
	Ak-Biy	C.3	1240
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	
Altın	Er Samır	C.1	35, 35, 2495
	Ak Tayçı	C.1	35, 675, 680, 1705
	Kökin Erkey	C.1	
	Altay Buuçay	C.1	
	Malçı Mergen	C.1	
	Kozın Erkeş	C.1	310, 590
	Közüyke	C.1	165, 420, 420, 740
	Oçı-Bala	C.2	60, 80, 195, 720, 1195, 1390, 1720, ,1825, 2750, 2975, 3005, 3145
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	
	Ösküs-Uul	C.2	580, 1395, 1420, 1560, 1710, 1755, 3060
	Kan-Kapçıkay	C.2	505, 1325, 2320, 2900, 3250, 3460, 3465, 4535
	Kan-Ceeren Attu Kan-Altın	C.2	760
	Temene-Koo	C.2	745
	Kara-Taacı Kıs	C.2	
	Kögüdey-Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	390
	Altın Ergek	C.2	
	Erke-Koo	C.3	
	Ölöştöy	C.3	2305, 2320, 3385, 5540
	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	1135
	Şulmus-Şunı	C.3	75, 955
	Ak-Biy	C.3	
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	230, 1365, 1365

Tablo 1 (Devamı). Mitolojik Tabiat Unsurları

ALTAY DESTANLARI			
Mitolojik Tabiat Unsurları	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Gümüş	Er Samır	C.1	2500, 2565
	Ak Tayçı	C.1	305, 805, 1170, 1240, 1280, 1585, 1675
	Kökin Erkey	C.1	130, 905
	Altay Buuçay	C.1	
	Malçı Mergen	C.1	
	Kozın Erkeş	C.1	545, 780
	Közüyke	C.1	
	Oçı-Bala	C.2	
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	
	Ösküs-Uul	C.2	745, 310
	Kan-Kapçıkay	C.2	495, 650,700, 2375, 3045, 3065, 3455, 4675
	Kan-Ceeren Attu Kan-Altın	C.2	675
	Temene-Koo	C.2	210
	Kara-Taacı Kıs	C.2	
	Kögüdey- Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	
	Altın Ergek	C.2	
	Erke-Koo	C.3	
	Ölöştöy	C.3	6005
	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	
	Şulmus-Şını	C.3	
	Ak-Biy	C.3	
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	
	Alıp Manaş (Altay Türkçesi)	A.M.	
	Alıp Manaş (Türkiye Türkçesi)	A.M.	150, 410, 595, 595, 775, 780, 1005, 1010, 1075, 1080, 1105, 1285, 1290, 1305
Demir	Er Samır	C.1	2500, 2565
	Ak Tayçı	C.1	305, 805, 1170, 1240, 1280, 1585, 1675
	Kökin Erkey	C.1	130, 905
	Altay Buuçay	C.1	
	Malçı Mergen	C.1	
	Kozın Erkeş	C.1	545, 780
	Közüyke	C.1	
	Oçı-Bala	C.2	1395
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	

Tablo1 (Devamı). Mitolojik Tabiat Unsurları

ALTAY DESTANLARI			
Mitolojik Tabiat Unsurları	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Demir	Ösküs-Uul	C.2	
	Kan-Kapçıkay	C.2	385, 920, 2455, 3135, 4040, 4300
	Kan-Ceeren Attı Kan-Altın	C.2	385
	Temene-Koo	C.2	740, 755
	Kara-Taacı Kıs	C.2	420
	Kögüdey- Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	50, 530
	Altın Ergek	C.2	15
	Erke-Koo	C.3	80
	Ölöstöy	C.3	1050, 6485, 7725
	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	
	Şulmus-Şunı	C.3	820, 1410, 1415
	Ak-Biy	C.3	
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	
	Alıp Manaş (Altay Türkçesi)	A.M.	
	Alıp Manaş (Türkiye Türkçesi)	A.M.	735, 1185
Bakır	Er Samır	C.1	
	Ak Tayçı	C.1	920, 1690, 1745, 1760
	Kökin Erkey	C.1	
	Altay Buuçay	C.1	
	Malçı Mergen	C.1	
	Kozın Erkeş	C.1	725
	Közüyke	C.1	
	Oçı-Bala	C.2	
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	
	Ösküs-Uul	C.2	
	Kan-Kapçıkay	C.2	
	Kan-Ceeren Attı Kan-Altın	C.2	580
	Temene-Koo	C.2	
	Kara-Taacı Kıs	C.2	
	Kögüdey- Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	
	Altın Ergek	C.2	
	Erke-Koo	C.3	

Tablo 1 (Devamı). Mitolojik Tabiat Unsurları

ALTAY DESTANLARI			
Mitolojik Tabiat Unsurları	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Bakır	Ölöstöy	C.3	
	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	
	Şulmus-Şunı	C.3	
	Ak-Biy	C.3	
	Üç Kulaktı Ay Kara At	C.3	
	Alıp Manaş (Altay Türkçesi)	A.M.	
	Alıp Manaş (Türkiye Türkçesi)	A.M.	595, 1465, 1780

1.9. Altay Destanlarındaki Mitolojik Olağanüstü Unsurlar

Mitler, olağanüstülük üzerine kurulmuş metinler olduğu için, bu bölümde Altay destanlarında yer aldığı düşünülen mitolojik olağanüstü unsurlar üzerinde incelemelerde bulunulmuş ve bu unsurların söz konusu destanlarda nasıl geçtiği gösterilmeye çalışılmıştır.

1.9.1. Ölüp Dirilme

Altay Türkleri'nin destanlarında ölümle ilgili oldukça dikkat çekici inanış ve uygulama kodları mevcuttur. “Ölüm temasının Altay destanlarındaki yansımalarını ölüm öncesi, ölüm anı ve ölüm sonrası olarak değerlendirmek mümkündür.” (Aça, 2011: 3).

Ölüm öncesi ile olarak, ölümün sezilmesi hususunu kahramanların ölümlerinin önceden belli olması veya belirtilerin ortaya çıkması şeklinde gözlemlemek mümkündür. Kahramanın veya düşmanın ruhunun Er Töştük Destanı'nda olduğu gibi, bazen kahramanın atının, bazen de ilahi yardımcılarının çabasıyla geri geldiği ve canlılığın yeniden sağlandığı görülebilmektedir. Bu durum kimi zaman da Alıp Manaş'ta olduğu gibi uzun süreli mahrumiyet veya hapisle ifadesini bulabilmektedir. Er Samır Destanı'nda babasının kendisine verdiği toprakları idare eden destan kahramanı, ava çıkarak yurdundan ayrılmasına ısrarla

karşı çıkar. Ancak eşini bu arzusundan vazgeçiremez. Er Samır, rıza almadan ayrılırken Altın Tana şunları söyler:

*Kara ormana gidince
Nasıl geri döneceksin?
Bugün ava gitme...
Bugün avlanmaya gidersen
Birimizden biri ölür (Dilek, 2002: 35).*

“Er Samır, yurdundan ayrıldıktan kısa bir süre sonra Erlik’in damatlarından Kara Bökö yurdu basar ve Altın Tana’yı kaçıır. Durumu haber alan ve eşinin rızasını almadan yurdundan ayrılan Er Samır, çoğunluğu yer altı dünyasında olmak üzere uzun süreli bir mücadeleye girişir.” (Ergun 2010: 115).

Ölümün sezilmesi ile ilgili bir başka örnek de Ak Tayçı Destanı’nda yer alır. Ak Tayçı, öldürüleceğini sezdiği için, yer altındaki yurdunda yaşayan Temir Kağan’ın düğün davetine katılmak istemez. Ancak en sonunda bu davete katılmaya karar verir. Temir Kağan’a eğlencelerin yapıldığı yeri soran Ak Tayçı, Temir Kağan’ın tuzaklarıyla yüzleşeceği Ak Saray’a gönderilir. Temir Kağan tarafından yeryüzünden kaçırılarak eş edinilen kadın durumu sezerek kocasına yalvarır.

“Gözü ateşli yaratımlı, kabiliyetli, yakışıklı yaratılmış, bu garibi nasıl öldüreceksin” (Dilek, 2002: 148). Bu şekilde kahraman başına geleceklere karşı hazırlıklı olur.

“Altay destanlarının kahramanları, ölüm ya da felaketi önceden sezen ya da anlayan yardımcı tipler aracılığıyla kendilerini bekleyen tehlike ve ölümlerden kurtulmaktadırlar. Bu yardımcı tiplerin başında ise atlar, eşler ve anneler gelmektedir. Bu yardımcı tipler sadece kahramanı tehlike ya da ölüm karşısında uyarmazlar, aynı zamanda, bu tehlikeler karşısında ne yapması gerektiğini de söylerler. Uyarılara önem vermeyen kahramanlar ise çıktıkları yolculuklar sırasında ya zindanlara düşerler ya da geçici bir ölüm süreci yaşarlar.” (Aça, 2011: 10).

“Altay destanlarında ölüme neden olan etkenlerin başında savaş, ihanet, tuzak ve intikam yer almaktadır. Ayrıca yakın akrabaların ve güvenilir adamlar tarafından ihanete uğramadan da söz edilir. Destan metinlerinde ihanet eden yakın akrabaların korkunç bir şekilde cezalandırıldıklarından da söz edilir. Örneğin; Malçı Mergen Destanı’nda kayınpederi Arslan Kağan’ın kendisine hazırladığı tuzağı karısı Ak Şankı yardımıyla öğrenen Malçı Mergen, düzenlenen ziyafette kendisine verilen zehirli içkiyi içmek üzere iken atının uyarısıyla kurtulur ve bu içkiyi Arslan Kağan ve altı damadına içirir. Kozın Erkeş Destanı’nda karısı Bayım Sur’un tavsiyelerine uymaz ve Karatı Kaan meclisinde verilen zehirli içkiyi içir ve bilincini kaybeder. Karatı Kaan ve Cedi Sabar kardeşler onu bir demir kafese hapsederek kafesi ateşe verir. Kafes alev almak üzere iken boz

sıçan olup yer altından gelen Bayım Sur, ağızındaki suyu Kozın Erkeş'in yüzüne püskürtür ve kendine gelmesini sağlar." (Aça, 2011: 11).

Çeşitli nedenlerle ölümle yüzleşen kahramanların ölüm biçimleri de ilgi çekicidir. Altay Türkleri'nde ruh ve canın saklandığı yer, çoğu zaman kemik veya kemik iliği olarak kabul edilir. Altay Buuçay Destanı'nda Aralay ve Şaralay, Altay Buuçay'ı öldürdükten sonra dağılan kemiklerini bulup yakmak için geri gelirler ama kemikleri bulamazlar. Yurtlarına geri dönerek kemikleri yaktıkları yalanını söylerler (Dilek, 2002: 35). Daha sonra Altay Buuçay'ın yardımcıları kemikleri birleştirerek yeniden yaşamasını sağlayıp intikamını alırlar.

Türk destanlarında yaygın motiflerden biri de çıktığı seferden uzun bir süre dönmeyen kahramanın öldüğüne karar verilmesidir. Destanlara genel olarak bakıldığında destan kahramanı bazen, tuzağa düşürüldüğü için, bazen de ihanete uğradığı için ölür. Fakat destan içindeki misyonu tamamlanmadığı için çeşitli şekillerde yeniden dirilir. Bu olayın destanlarda genellikle başkahramanın başından geçmesi, insanların baş kahramanı örnek alınacak bir model olarak görmeleri ve bütün istenilen özelliklerin baş kahramanda toplanmasından ileri gelmektedir. B. Ögel, Türk mitolojisinde dirilmenin sıradan insanlar için değil, daha çok alpler ve yiğitler için dilenmiş ve istenmiş olduğunu belirtir (Ögel, 2002: 587).

Altay destanlarında Erlik ve Erlik'in egemenliğinde olan kişiler tarafından öldürülen kahramanlar dirilebilir. "Tekrar dirilebilmenin yolu da kemiklerin bulunmasından geçer. Kemikler toplandıktan sonra çoğunlukla büyü, ilaç veya kutsal su ile diriltir." (Aça, 2011: 11).

Karısı Ermen Çeçen ve kızı Caraa Çeçen'in ihanetiyle Aranay ve Şaranay tarafından öldürülen Altay Buuçay'ın kemikleri dağılır. Altay Buuçay'ın avlanırken bindiği atı Bay Çookır, hayvan otlatırken bindiği atı Kayçı doğanı parçalanan kemikleri kurttan kuştan korurlar. Aranay ve Şaranay'ın bu kemikleri yakmaya geleceklerini sezen bu yardımcıları, kemikleri toplayıp emin bir yere saklarlar. Kamçı Ceeren, Altay Buuçay'ı yeniden diriltmek amacıyla ilaç bulmak için yollara düşer. Yer Ana'dan aldığı tavsiyelerle Dokuz Başlı Celbegen'in üç koyun büyüklüğündeki kızıl kahverengi benini koparıp alır ve Altay Buuçay'ın kemiklerinin ayrılan eklem yerlerine sürer. Benin artanını Altay Buuçay'ın ağızına sürünce Altay Buuçay yeniden canlanır. Altay Buuçay'ın diriltilmesinden sonra sıra, öldürülen oğlu Erkemel'in diriltilmesine gelir. Kamçı Ceeren, Erkemel'i diriltmek için ilaç aramaya

başlar. Yer Anası'ndan, bunun ancak Teneri Kağan'ın kızının getirilmesi ile mümkün olacağını öğrenir. Bunun üzerine Kamçı Ceeren, Temene Koo'yu babasının gökteki yurdundan kaçırıp getirir. Temene Koo, kemikleri birleştiren Erkemel canlanır (Dilek, 2002: 210).

“Benzer ölüp dirilme motifi Alıp Manaş Destanı'nda da karşımıza çıkar. Alıp Manaş, Ak Kağan'ın yurduna yaklaşınca yorgunluktan uykuya yenik düşer. Adamlarıyla birlikte Alıp Manaş'ın bulunduğu yere giden Ak Kağan, ne yaptıysa da uyuyan Alıp Manaş'ı öldüremez. Bunun üzerine adamlarına bir çukur kazdıran Ak Kağan, Alıp Manaş'ı çukura attırır. Dokuz ay boyunca uyuyan Alıp Manaş, bu sürenin sonunda uyanınca eli kolu bağlı halde kuyuda olduğunu fark eder. Gitmemesi için yalvaran annesi, babası ve karısının sözlerinde haklı olduklarını anlar. Alıp Manaş kuyuda yıllarca kalır. Bu destanda ölüp dirilme motifi hapsedilme şeklinde kendini gösterir. Bu destanda kahramanın Ak Boz atı, sahibini kurtarmaya niyetlenir. Denemeleri sonuçsuz kalır. Derin uykuya dalan Ak Boz, uykusunda Küler-Bay Kağan'ın yurdunda bulunan birbirine benzer üç altın dağın eteğindeki kutsal göldeki köpüğün Alıp Manaş'ı kurtaracağını görür. Bu köpük, sönen ateşi tutuşturabilmekte, ölen yiğide can verebilmektedir. Ak Boz uzun uğraşlardan sonra altın köpüğü yutar ve uçarak oradan uzaklaşır. Altın köpüğün yardımıyla hem Ak Boz hem de Alıp Manaş eskisinden on kat daha güçlü hale gelir. Böylece bağlı olduğu demirleri koparır ve çukurdan kurtulur.” (Ergun 1998: 108).

Altay destanları arasında defin işlemleri ile ilgili en ayrıntılı bilgi Almış Kaan Destanı'nda bulunmaktadır. Almış Kaan'ın küçük oğlu Cılanaş Uul, son anda yengesi Ay Tana'nın yardımıyla ağabeylerinin elinden kurtulur. Ay Tana'nın önerisiyle altı oğul, ölüm emaresi olarak bir köpeğin kanını Cılanaş Uul'un kanı diye Almış Kaan'a sunarlar. Almış Kaan, küçük oğlunun kanı zannettiği bu kanı içer, ancak bir süre sonra Almış Kaan pişmanlık duyar ve kahrından ölür. Almış Kaan'ın ölümünden sonra onun defin töreni başlar:

“Anlı şanlı Almış Kaan / Ak dünyayı lanetleyip, / Ayı güneşi lanetleyip, sitemleyip / ziyaretçileri üzümlere karşıladı / Zamanı gelip öldü. / Kuzgun inmez orman götürüp, / kamışın mezarını halk indirdi. / saksığan uçmaz dağa götürüp, / yeleli atını kurban etti.” (Gül, 2008: 40-41).

Bu destanda öz oğlunu öldürdüğünden dolayı Almış Kaan'ın, ücra bir yere gömüldüğünden ve bu suçtan ötürü cezalandırılmasından söz edilmektedir. Eski Türkler, ölümden sonra insanın bu dünyadaki yaşamına benzer bir yaşam süreceğine inanmaktaydılar.

Almış Kaan'ın ölümünden sonra bilge gelin Ay Tana tahta çıkar ve Almış Kaan'ın karısı Ay Sulutay öldürülerek Almış Kaan'ın yanına defnedilir. Bu bölüm destanda şu şekilde anlatılır:

“Almış Kağan'ın eşinin / Ölmez bedenini öldürerek/ Kayın ağacının tozuyla kundaklayarak, / Köknar ağacından tabut oyarak /Dokuz kat örtülü/ dökme demir mezarda kucaklayıp bıraktı. / Altmış yılda bozulmaz biçimde hazırlayıp/ Altın gümüşle birlikte bıraktı. / Doksan yılda bozulmaz biçimde hazırlayıp/ İpek keçeyle sarıp sarmaladı / Kağandan aldığı onca / Mallarını birlikte bıraktı. / Yıllar boyunca muhafaza ettiği / Kap kacağını birlikte gömdüler.” (Gül 2008: 42-43).

Altay destanlarında savaşçı bir toplumun doğası gereği, ölüm teması yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Rakip ya da düşmanların neden olduğu ölümlerin yanı sıra ihanet eden ve düşmanlarla işbirliğine giden yakın akrabaların neden olduğu ölümler de hiç eksik değildir. Ölüm kesin bir son değildir. Haklı olan kahramanın mücadelesi ölümle son bulmamakta, yarım kalan mücadelelere ölüp dirildikten sonra da devam edilmektedir. İyiliği, düzeni ve adaleti temsil eden kahramanlar düşmanlarıyla girdikleri mücadelelerde büyük sıkıntılar çekmekte, hatta öldürülmektedirler. Fakat her durumda en son gülünler de yine onlar olmaktadır. Bir şekilde öldürülen kahramanlar ilahi güçler veya diğer güçlerle (eşler, atlar ve benzeri) tarafından hayata döndürülüp mücadelelerine kaldıkları yerden devam etmektedirler. “Destanların sonunda kötülüğün timsali güçleri ortadan kaldıran muzaffer kahramanlar, yaşadıkları yurtlarına geri dönerek geri kalan hayatlarını huzur içinde sürdürmektedirler.” (Aça, 2011: 16).

Sonuç olarak denilebilir ki, Altay destanlarında ölüp dirilme, çoğu kez tam anlamıyla mitolojik bir görünümdeyken, bazen de daha sembolik bir şekilde destanlara yansımıştır.

1.9.2. Ruh-Can, Kut

İslamiyet öncesi Türkler'in inanç sistemlerinde maddî olan her şeyin ruhu olduğuna, insanların yaptıkları şeylerin de ruhu bulunduğuna, diri ve ebedî olduklarına inanılmaktadır. Bu nedenle de “*tin/tın, kut, sür ve süne*” gibi isimlendirilen ruhlar, koruyucu/iyi ve kara/kötü ruhlar halinde kategorilendirilmektedir. Türklere göre, “tin” bütün canlı varlıklarda; “süne”,

insanlarda; “kut” ise her yerde bulunmakta ve cansız nesnelere kutsallık kazandırmaktadır. “Tın” vücuttan ayrıldığı zaman ölüm meydana gelmekte, fakat “kut”un vücuttan ayrılması ölüme sebep olmamaktadır. “Sür”, ise insanın enerji, irade ve ruhî hallerini meydana getiren ve insanın uyuması sürecinde dışarı çıkıp dolaşabilen bir unsurdur.” (Küçük, 2013: 112).

“Türkler’e göre dünyanın yapısı da “ruh” merkezlidir. Çünkü Türkler’e göre kötü ruhların bulunduğu “yer altı”, insanların yaşadığı “yeryüzü” ve Tanrılar’ın ve iyi ruhların var olduğu “gökyüzü” olmak üzere üç kat vardır. Bu üç katta yaşayanlar kesinlikle aynı ortamda yaşayamamakta ve birbirlerinin yiyeceklerini yiyememektedir. Orta dünyada yaşayan insanların etrafında ise periler bulunmaktadır. “Yer-su” ruhları da orta dünyada bulunmaktadır. Alt ve üst, iyi ile kötü arasında daima bir mücadele olmakta ve insanlar bunlardan birini seçmek zorunda kalmaktadır.” (Küçük, 2005: 216).

“Üst yerin birleşik yapılı olduğu, bu yapıda gök, güneş, ay, yıldız ve dokuz evrenin bulunduğu; yer üstünde gök tanrıların ve iyi kimselerin ruhlarının yaşadığına inanılmaktadır. Yer altı ise kötülüğün ve kötü ruhların bulunduğu yer olarak algılanmaktadır. Bu inanıştan dolayı yerin gelişigüzel kazılmasından kaçınılmış, hatta yürürken toprak kalkmasını diye ucu yukarıya doğru bakan pabuçların giyilmesi gelenek halini almıştır.” (Küçük, 2005: 205).

“Bir kimsenin kapalı bir alanda ölmesi halinde ölümün gerçekleştiği o alandaki kapı ve pencere gibi yerlerin açılması da Türklerin ruh anlayışı ile ilgili uygulamalardan ve terimlerden. Bu durum, aynı zamanda, ölümün, ruhun göğe yükselmesi ve onun kanatlı bir nesne olduğu inancını da ortaya koymaktadır. Çünkü Türklerin anlayışına göre kapı ve pencere gibi yerlerin açılmaması ölünün ruhunun rahat uçamamasına sebep olmaktadır.” (Küçük, 2013: 114).

Türklerin inancına göre kötü ruhlar, öldükten sonra yer altına gitmekte ve dünyada yaşayan insanların hastalık, ölüm ve fakirlik gibi birçok kötülüğe maruz kalmasına neden olmaktadır. Dünyadaki insanlar da bu yer altındaki kötü ruhların kötülüklerine maruz kalmamak için kötü ruhlara saygı göstermekte ve kurban takdim etmektedir. Bu anlayış çerçevesinde de kötü ruhlara karşı ayinler yapılmakta ve bu ayinlerde Kamlar önemli rol oynamaktadır. “Çünkü Türklerde Kam veya Şaman, toplum içerisinde önemli bir otorite ve prestije sahiptir. Bu prestij/otorite, ölümlerinden sonra da devam etmekte ve ailenin/kabilenin koruyucuları sayılmaktadır.” (Eliade, 1999: 241-242).

“Geleneksel Türk Dinine (Türkler’in Müslüman olmadan önceki dinleri) mensup Türkler; yer, kır, hamam ve orman gibi birçok tabiat unsurunun canlı olduğu düşüncesinden hareketle onların ruhları olduğu inancını kabul etmektedirler. Bu bağlamda Türkler’e göre yer-su (yer-

sub/yir-suv), yeryüzünde yaşayan iyi ruhların bütünüdür, Tanrı tarafından gönderilmiş kutsal bir hediyedir, sonsuz bir varlık ve güzellik kaynağıdır. Yer-su ile ifade edilen kutsallık, büyük imparatorluklar döneminde bir yurt inancı haline gelmiştir. Gök Türk Kitabeleri'nde "Kutsal yer-su" ifadesi ile hem koruyucu ruhlar hem de vatan kastedilmiştir. Gök Türkler'in mukadderatı üzerinde Kutsal Yer-Su'nun etkili olduğuna dair inanışlar yaşatılmıştır." (Küçük, 2013: 115).

"Geleneksel Türk Dini inancını yaşatan Türkler, tabiat kültürlerinin Gök Tanrı'nın emrinde olduğuna inanmışlardır. Bu bağlamda Türkler, "Tengri'nin/Tanrı'nın Makamı" olduğuna inandıkları dağlar başta olmak üzere saflık ve temizlik sembolü olan suya, geçimlerini sağlayan toprak/yere ve diğer tabiat varlıklarına ruh atfetmiş ve saygı göstermişlerdir." (Küçük, 2013: 115).

Altay Şamanistlerine göre ruh-can; düşünen insan taş devrinden beri hayat ve ölüm sırlarını öğrenmeye ve anlamaya çalışmıştır. Eski Türkler, can ve ruh kavramını genel olarak tin, nefes kelimesiyle ifade etmişlerdi. Kut, her şeyde bulunurdu. Kut cansız şeylere kutsiyet verir, ağılarda, ahırlarda bulunursa sürüler bereketli, sahibi de çok zengin olurdu. Çobanların değneği kutlu olursa sürülere hastalık veren ruhlar ve kurtlar uğramazdı. "Çok korkan adamlar için "kutu çıktı", "kutu uçtu" ya da "ödü patladı" denir. Altaylılarda üç türlü defin töreni uygulanır: Toprağa gömme, tabutu dört direk üzerine yahut ağaca asma ve ateşte yakma. Toprağa gömmeye at ve eşya birlikte gömülür." (İnan, 2000: 177).

1.9.3. Kıyafet (Don) Değiştirme

Destan ve masal kahramanlarının mitolojik yönlerini en iyi gösterdikleri özellikleri şekil değiştirebilmeleridir. Şekil değiştirmenin ilk örneğini Altay yaratılış mitinde görürüz: "*Tanrı Kудay ile Kişi, kara kaz şekline girerek uçarlar.*" (Elçin, 2000: 317). Masal kahramanlarının şekil değiştirmeleri de sık görülen bir mitolojik unsurdur. Masal kişilerinin geyik şekline girmesi Türk mitolojisi açısından ayrı bir öneme sahiptir. B. Ögel, geyik motifinin Türk mitolojisi açısından önemini çeşitli örneklerle açıklar. "Bunlardan birisinde Göktürkler'in atalarından birinin, bir dişi deniz meleği ile ilişkisi olduğunu, günlerden bir gün bir avcının ak bir geyiği öldürdüğünü, deniz ruhu kız, ak geyik donuna girdiği için o atanın daha o meleği göremediğini anlatır." (Ögel, 1995: 103). "Apak Bacı adlı masalda "iki kardeş bir su kenarına gelirler. Oğlan suyu içeceği sırada kız, suyu içmemesini, aksi halde geyik olacağını söyler. Oğlan suyu içer ve geyik olur." (Kaya, 2004: 70). "Burada yine

mitin tersine bir kurgu görülür. Mitte geyik şeklini alan deniz ruhu kızken, masalda erkek geyik şeklini alır.” (Sayar, 2012: 37).

Destan kahramanları tanımadıkları, tehlike sezdikleri bir yere geldiklerinde veya düşmanlarını yanıltmak, onlardan korunmak için şekil değiştirerek, bir hayvan, Tastarakay (fakir, kel, çirkin görünümlü birisi) veya herhangi bir eşya (genellikle kazan) şekline girerler. Kahramanların bu özellikleri, onların taşıdıkları insanüstü özelliklerden birisidir. Sonradan kazanılmış değil, yaratılışları icabıdır. Destanlarda şekil değiştirmek “*kubul*” (değişmek, başkalaşmak) fiiliyle ifade edilir. Kahramanlar silkinerek veya ellerinde tuttukları bir şeyi evirip çevirerek şekil değiştirirler. Elleriinde tuttukları bu şey genelde “*kuçıyak*” (serçe) tır. Kahramanın atı da şekil değiştirebilir. Altay-Buuçay’ın cesedinin düşmanları tarafından bulunmaması için Kayçı-ceren ve Kamçı-cereen adındaki iki atın, iki kartala dönüşerek cesedi dağın ötesine taşınması gibi. Er-Samır Destanı’nda şekil değiştirme, “kel donuna girme” motifiyle karşımıza çıkar. Er-Samır’ın “Tastarakay” kılığına girmesi gibi. “Şekil değiştirip kel donuna girmek daha çok Kuzey Türkleri’nin masallarında görülür” (Ögel, 1995: 85).

Destanların en eski döneme ait olanları mitolojik yapıyı bünyesinde korurken, daha sonraki dönemlere ait destanlarda mitolojik yapı, yerini daha gerçekçi bir duruma bırakır. Dönüşüm yani bir başka şekle dönüşme mitik dönemin en önemli özellikleri olup kendi çağının düşünce yapısını da ortaya koymaktadır. Kahramanların uzun bir zaman diliminden sonra yurtlarına dönüşlerinin öyküsü destandan halk hikâyesine kadar süren anlatılar zincirini oluşturur.

“Bir başka kimlik gizleme şekli gözükenin değil, gözükmeyenin yani niyetin gizlenmesidir. Şamanların don değiştirmeleri veya dönüşümleri kimlik değiştirme adına arkaik destan kahramanlarında devam eder. Arkaik dönemin destan kahramanları, bir kam gibi olağanüstülükler gösterebilir, hatta onların atları da dönüşebilir. Koruyucu ruhlar şekil değiştirerek kahramana yardımcı olabilirler.” (Önal, 2010: 1274).

Maaday Kara Destanı’nda boz kısarak, şekil değiştirerek mavi bir inek olur. Kahraman ve atı destanın ilerleyen aşamalarında yine dönüşürler (Naskali, 1999a: 225, 231). Arkaik döneme ait destanlardan Cangar Destanı’nda kahraman yeşil yaprağa dönüşür. Yaprak tekrar ete kemiğe bürünür (Seyidoğlu, 2009: 209). Kırgız destanlarından Er Töştik Destanı’nda at dönüşür. Koca karının hilesinden sakınırken Er Töştik’in atı bir bitkiye dönüşür. Bunu yaparken korunmuş olur.

Destan kahramanları âdeta birer Şaman gücüne sahiptir. Maaday Kara Destanı'nda, kahramanlar sineğe, balınaya dönüşmenin yanı sıra, Kögüdey Mergen ile nişanlısı Altı-Küskü ile cilveleşirlerken dönüşerek yeni kimliklere girerler. Altın-Küskü beyaz bir kelebeğe, balığa, Kögüdey Mergen kuşa, su samuruna dönüşür (Naskali, 1999a: 225, 231). Altın Arığ Destanı'nda ikinci dereceden kahramanlardan Pora Ninci, şekil değiştirip oğlunun öcünü almak adına yılanı dönüşür. “Hayvan kimliğine girebilmesi sadece iyi değil, kötü tiplerde de görüldüğünün bir göstergesidir. Fantastik özellikler taşıyan dönüşümler masal motifi olduğu kadar Şamanizm inanmaları içinde de yerini alır.” (Önal, 2010: 1275).

Altay destanı Maaday Kara Destanı'nda, efsanevî unsurlar arasında, kahramanların yedi yıldız, takımyıldızı, kutup yıldızı gibi çeşitli yıldızlara dönüştüklerine inanılması yer alır. (Naskali, 1999a: 251). “Destanın sonunda kahramanlar görevlerini yapmışlar, pek çok olağanüstü güçlüklerin üstesinden gelmişler ve nihayetinde bir bakıma şekil veya kimlik değiştirerek ölümsüz olmuşlardır. Yıldızlara bakanlar onların öykülerini sürekli hatırlayacaklardır.” (Önal, 2010: 1275).

“Kalıcı dönüşümler mitolojik zamanların düşünce yapısından izler taşıırken, geçici dönüşümler daha çok bir kurtuluş veya geçici çözüm ve çare adına yapılır. Yerleşik bir yaşam biçiminin izlerini taşır ve daha gerçekçidir. Bu durum da birdenbire oluşmaz. Yakın döneme ait destanlarda dönüşümün yanı sıra, kimliğini gizleme, kıyafet değiştirme şekliyle iç içe yürür. Altay destanlarından Közüye Destanı'nda, beşik kертmesi peşinden giden kahraman, dilenci kılığında kimliğini saklayarak düğüne yetişir. Çeşitli olağanüstülükler göstererek düğünü dağıtır. Pek çok engeli aşmasına rağmen, zehirli bir okla öldürülür. Beşik kертmesi olan kız da kendini öldürür. İki ceset kayaya dönüşür.” (Dilek, 2002: 32).

“Kılık değiştirme motifi yanında, taş kesilme motifi de efsanevî bir dönüşümdür. Bu dönüşümler kimliğin gizlenmesinden çok, ‘sevenleri ayırmayın, anaya babaya saygılı olun’ gibi dönüşüm mesajlarını içinde barındırır.” (Sakaoğlu, 1980: 40-42). Altay destanlarından Kozın Erkeş Destanı'nda kahraman kutsal bilgelik kitabından evleneceği kızı öğrenir ve kızın peşine düşer. Düğün başlamıştır. Düğüne kendisi ve atı kılık değiştirerek katılır. Kız evlenmek için Kozın Erkeş'i seçer. Kozın Erkeş zehirlenince kız sıçana dönüşerek kahramanı kurtarır. Kimliği gizlemek bu destanda kurtarmak adına yapılmıştır (Dilek, 2002: 30-31).

Sonuç olarak, Altay destanlarında kahramanların çeşitli zamanlarda kıyafet (don) değiştirdikleri görülmektedir. Kahramanların daha çok tatarakay (fakir, kel, çirkin görünümlü birisi), herhangi bir eşya, taş, yıldız, geyik ve çeşitli hayvan kılığına büründükleri görülür. Destanlarda geçen kıyafet (don) değiştirme, mitolojide olduğu gibi incelediğimiz destanlarda da olağanüstülük özelliği göstermektedir.

1.9.4. Gelecekte Haber Verme (Fal, Rüya, Müneccim)

Bilme isteği ve özellikle de gelecekte ne olacağını bilme, insanlığın her zaman ilgisini çekmiş bir konudur. Genel olarak “kehanet” şeklinde adlandırılan gelecekte haber verme, insanlar için çok önemli olmuştur. Türk boylarının anlatma geleneği içinde önemli bir yer tutan ve daha çok bir motif olarak kullanılan bu unsura, Türk kültüründe ve zengin bir destancılık geleneğine sahip olan Altay ve Tıva Türk destanlarında da sıkça rastlanmaktadır. (Aktaş, 2011: 45). Destanlarda gelecekte olduğu kadar, geçmişten ve halden bilgi verme ile ilgili örnekler olsa da gelecekte haber vermeye göre daha az rastlanmakta ve fal ve kehanette olduğu gibi özel bir isim almamaktadır. Bu yüzden geçmişten haber verme motifine değinmeden önce fal ve kehanet üzerinde durmak gerekir.

“Fal genelde ya bazı alet ve vasıtalarla ya da bazı yöntemlerle tahminlerde bulunma, içinde bulunulan zamanla ve gelecekle ilgili yorumlar yapma işidir. Kehanet ve bakıcılıkla ortak yönleri varsa da fal özü itibarıyla farklıdır. Çünkü kehanet ve onun özel bir şekli olan bakıcılık, cinler yardımıyla veya özel yeteneklerle (bakış, sezgi ve benzeri) icra edilir. Bu bakımdan falcı, kâhin ve bakıcıdan farklıdır.” (Aydın, 1995: 134).

“Kehanet ise, sezgi veya bir tür ilhamla yahut bazı işaretlerin yorumuyla ileride meydana gelecek olayları önceden görme ya da haber verme, gizli veya esrarengiz bilgiyi ortaya çıkarma işi yahut sanattır.” (Harman, 2001: 170).

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere, fal ve kehanet/bakıcılık arasında uygulama ve kullanılan materyaller açısından farklılıklar bulunmaktadır. Tabii ki aynı farklılık haber verme işini yapan falcılarla kâhinler ve bakıcılar arasında da mevcuttur:

“Kâhin (şaman) riyazet sırasında aç kalıp kendinden geçtiği ve vecde ulaştığı durumlarda gözle görülmeyen varlıklardan özel olarak bilgi aldığını iddia eder. Bakıcı kâhinlerin göz yeteneği gelişmiş bir sınıftır; ateşe, suya, yağa ve diğer bazı şeylere bakarak açıklamalar yapar. Falcı

da bazı şeylere bakar, belirli işlemler yapar, özel alet ve vasıtalar kullanır.” (Aktaş, 2011: 47).

Şamanistler arasında fal anlamına gelen yaygın kelime *tölge*’dir. Falcılar fal açmak için kullandıkları nesneye göre çeşitli adlar alır. Hayvanların kürek kemiğine bakıp geleceği keşfedenlere “*yağrınıcı*”, koyun tezekleriyle fal açanlara “*kuma*”, kürek kemiğiyle fal bakanlara “*yörun*” adı verilirdi. Çeşitli şeylerden anlamlar çıkaran falcılara da “*ırımçı*” denirdi (İnan, 2000: 151).

Türkler arasında falcılık esnasında kullanılan bir diğer nesne de taştır. Prof. Dr. Hikmet Tanyu, “Türklerde Taşla İlgili İnançlar” adlı eserinde yat veya yada taşı adı verilen taşın kamlık/kahinlik nesnesi olarak kullanıldığını belirtmiştir. Falın haricinde fal nesnelerinden biri de aynadır. “Türk şaman metinlerinin verdiği bilgiye göre ayna, kostüm, davul, başlık gibi ruhların gösterişi ile yapılmaz, bulunur. Ayna, öteki dünyayı görmek ve ruhların yerini tespit etmek için kullanılır.” (Bayat, 2006: 190). “O halde ayna, Şaman aksesuarları içinde ruhların doğrudan doğruya Şamana sunduğu kehanet aracı olarak betimlenir.” (Sümbüllü, 2010: 66).

İncelediğimiz destanlarda geçmişten haber vermeyle ilgili olarak tespit ettiğimiz örnekler şu şekildedir:

Altay destanlarından Er Samır’da, Er Samır’ın karısı Altın Tana, kocasına yazdığı mektupta Kara Bökö’nün kendisini kaçırdığını haber verir (Dilek, 2002: 46). Kan Kapçıkay Destanı’nda kahraman Kan Kapçıkay, kutsal kitaptan bakır burunlu tanrı Cebelelek’in al atlı Kobolok’u yedi gün boyunca beklemiş olduğunu görmüştür (Dilek, 2007a: 271-272). Altın Ergek adlı destanda Agay Tacı ve Kogoy Tacı adlı iki bahadırın yazdığı mektubu Altın Ergek okur ve yerin altını yöneten şeytan Cer Tekpenek’in yurtlarını dağıttığını, mal ve davarı kaçırdığını ve kız kardeşleri olan Altın Küskü’yü esir ettiklerini öğrenir (Dilek, 2007a: 446-447). Ölöştöy Destanı’nda Erkin Koo, iki avucunu açıp baktığında içinde kutsal bir yazının olduğunu görür ve ancak bu yazıyı okuduktan sonra yedi yıldan beri ölü olduğunun farkına varır (Dilek, 2007b: 199). Yine aynı destanda Ermen Çeçen hatun, oğlu Kan Mergen’e saksığının kanadına yazı yazarak babasının bir zamanlar, Bos-Kaan’ın yurduna savaşa gitmiş olduğunu bildirir (Dilek, 2007b: 216). Katan Kökşin le Katan Mergen adlı destanda Katan Kökşin’in eşi ona bir mektup bırakarak kendisinin Eki-Toş adlı kardeşler tarafından kaçırıldığını söyler ve kendisine Altın Tana ile yaşamasını salık verir (Dilek, 2007b: 289-290). Yine Üç Kulaktu Ay Kara At adlı destanda Ak-çaldar atlı

Kan-Biley damadı Alp Kan-Toodıy ile kızı Altın-Kıldığa'ya kutsal kitaba ve kürek kemiğine bakmalarını, bunlardan kendilerinin birbirleri için yaratıldıklarının yazılı olduğunu söyler (Dilek, 2007b: 433).

Kâhin, vasıtasıyla olayın geçtiği zaman içerisinde farklı mekânlarda ortaya çıkan olaylar, baş ya da yan kahramanlara ve de dinleyiciye aktarılır. Anlatıcı halden haber verme unsurlarını kullanarak, olay örgüsünün içinde olup farklı bir mekânda cereyan eden gelişmeleri dinleyiciye/okuyucuya aktarır. “Yani söz konusu durum, bilici ve etrafındakiler çevresinde gelişirken mesela iki alp arasında meydana gelen bir savaşı veya alpin atının kaçırılmasını bu şekilde aktarır.” (Aktaş, 2011: 51).

İncelediğimiz destanlarda hâlden haber vermeye ilgili olarak tespit ettiğimiz örnekler şu şekildedir:

Ak Taycı Destanı'nda Ak Taycı'nın atı Ak Boro, Ak Taycı'nın yanına gelerek düşmanları olan Temir Kağan'ın kendisine dış bilemediğini ve savaşa hazırlandığını haber verir (Dilek, 2002: 134-135). Aynı destanda Ak Taycı'nın babası Ak Börü, oğluna yer altı hükümdarı Erlik Biy'in kendisini öldürmek için geldiğini söyler ve oğlunu uyarır (Dilek, 2002: 143-144). Altay Buuçay Destanı'nda Ermen Çeçen'in kızı Cara Çeçen, altın sandığının içinden Altay'ın üstünü gösteren altı köşeli sihirli aynasını eline alır ve olanı biteni görür (Dilek, 2002: 201). Ay Sologoy lo Kün Sologoy Destanı'nda Ak Kağan, ülkesinde olup biteni yüce kitaba bakarak öğrenmektedir (Dilek, 2007a: 123). Ösküs Uul adlı destanda Karatı Kağan, Ösküs Uul'un yerini rüzgâra, akarsuya ve ota sorar. Daha sonra bilgelik kitabını açar ve onun yerini kitaptan bulmaya çalışır, ancak Ösküs Uul'un yerini sırasıyla akarsu, ot ve rüzgârdan öğrenir (Dilek, 2007a: 184-185). Kan Kapçıkay Destanı'nda, Kağan Kan Kapçıkay, kutsal kitabı eline alarak yurdunun ve halkının son derece rahat yaşadığını görür. Tekrar aynı destanda Kan Kapçıkay'ın eşi Ayana Aru, Kan Kapçıkay'ın sağ olduğunu ve ne durumda olduğunu Kan Kapçıkay'ın temreninden ve kutsal kitaptan öğrenir (Dilek, 2007a: 227). Kan-Ceeren Attu Kan-Altun Destanı'nda Kan Altın, bilgelik kitabını açarak yurdundan ayrıldığından beri altı yıldan fazla olduğunu görür (Dilek, 2007a: 364). Ölöstöy Destanı'nda Ermen Çeçen, büyük sandıktan kırk iki katlı büyük kutsal kitabı eline alarak olan biteni anlatır (Dilek, 2007b: 210-211). Katan Kökşin le Katan Mergen Destanı'nda Katan Kuuçın, altın işlemeli sandıktan kutsal kitabını çıkararak o kitaptan doğu tarafta Ak Kaan'ın en güzel kızı Altın Sırğa'nın yaşadığını ve yetmiş dünürünün kızı almak için yola

çıkıldığını, kendilerinin de çıkmaları gerektiğini belirtir (Dilek, 2007b: 262-263). Yine Katan Kökşin le Katan Mergen adlı destanda Katan Kuuçin, rüyasında kötü alp Karatı Kaan'ın savaş için geldiğini görür. Katan Kökşin, babası Katan Kuuçin'in altın sudurunu (kutsal kitap) alarak Karatı Kaan'ın halkının kağansız olarak yaşadığını görür (Dilek, 2007b: 279). Yine Katan Kökşin le Katan Mergen adlı destanda Katan Kökşin, altın kavak ağacının dibinde uyurken rüyasında Ak-boro ata binen Altın Tana adlı bir kızın farklı bir milleti yönetip yaşadığını görür (Dilek, 2007b: 281). Şulmıs Şunı Destanı'nda, Şulmıs Şunı adlı bahadır, ak sandıktaki kutsal altın sudurda yetmiş dağın ötesinden farklı milletten, apak sarayda yaşayan Temene-Koo adlı bir kızın yaşadığını ve onunla evlenmek için yola çıkacağını haber verir (Dilek, 2007b: 363). Yine Şulmıs Şunı adlı destanda, Şulmıs Şunı adlı bahadır, altın suduruna baktığında üçüncü şeytanın yurduna gelip gebe olan birinin içine girdiğini, yine altın sudurdan o vakitte Altay'daki tek hamile kişinin ablası olduğunu görür (Dilek, 2007b: 337-338). Alıp Manaş Destanı'nda kahraman Alıp Manaş, kutsal kitabını alıp aya ve güneşe doğru okuduğunda Ak Kağan adlı bir kağanın yaşadığını ve kimseye vermediği Erke-Karakçı adlı bir kızı olduğunu görür ve onunla evlenmek üzere yola çıkar (Ergun, 1998: 97-98).

İncelediğimiz destanlarda gelecekte haber vermeyeyle ilgili olarak tespit ettiğimiz örnekler de şu şekildedir:

Er Samır Destanı'nda Er Samır'ın eşi Altın Tana, kara ormana avlanmaya gittiği takdirde ikisinden birinin öleceğini söyler (Dilek, 2002: 35). Kozın Erkeş Destanı'nda, Kozın Erkeş'in bilgelik kitabına göre, evleneceği kızın Kara Kuren atlı Kara Kağan'ın tek kızı olan Bayan Sur olacaktır (Dilek, 2002: 258). Ay Sologoy lo Kun Sologoy adlı destanda, Ak Kağan'ın yanına gelen altın başlı kahverengi kuş insan sesiyle dile gelerek yer altından felaketin, gökten düşmanın geleceğini haber verir (Dilek, 2007a: 127). Öskus Uul Destanı'nda, Talay Kağan'ın kızı Altın Küskü Karatı Kağan'ın geldiğini ve yurdu talan edeceğini sezer (Dilek, 2007a: 168). Kan Kapçıkay adlı destanda Buurıl Kağan'ın eşi Erke Toyloñ, rakı içerek bazı şeyleri sezer ve olup bitecekleri anlatır (Dilek, 2007a: 245-246). Yine Kan Kapçıkay adlı destanda Kan Kapçıkay, ay gibi kutsal kitabı eline alarak bağışlanmış oğulcuğun ağzına birbirine eş yedi kızıl kırsığın sütünün duayla sağıldıktan sonra verildiğinde ve çok geniş bir ak nehirden at başı kadar altın köpükle bağışlanmış oğulcuğun yedi gün yıkandıktan sonra tekrar dirilebileceğini söyler (Dilek, 2007a: 306). Ölöstöy

Destanı'nda Ermen Çeçen, büyük sudur kitaplarından Samara kitabını açarak gelecekte olabilecekleri haber vermektedir (Dilek, 2007b: 235-236). Katan Kökşin le Katan Mergen adlı destanda kutsal altın sudurda Katan Kökşin'in iki eşinin olacağı yazmaktadır (Dilek, 2007b: 285). Ak-Biy adlı destanda bahadır Altın-Koo'nun annesi yüz anahtarlı altın sandıktan kutsal altın kitabı alarak baktığında Altay üzerinde Cüs-Kezer adlı bir kağanın yaşadığını ve onun tek kız kardeşini Altın-Koo oğlunun alacağını, oğlunun kaderinde olduğunu görür (Dilek, 2007b: 380-381). Alıp Manaş adlı destanda Alıp Manaş, ay sadağından çıkardığı dokuz köşeli bakır okunu kendisini salla karşıya geçiren ihtiyara verir. Eğer Alıp Manaş ölürse bakır ok paslanacaktır, eğer ki galip gelirse ok, güneş gibi parlayacaktır (Ergun, 1998: 103).

Destanlardaki falcı ve bakıcıların özelliklerine de bakacak olursak, bu kişilerin olağan kişiler olmadıklarını görmek mümkündür. "Bakıcılar, destanın kahramanları oldukları gibi kahramanların yakın çevresindeki kişiler, dini şahsiyetler (şamanlar) ve kahramanların olay örgüsündeki en büyük yardımcıları olan atları da olabilmektedir." (Aktaş, 2011: 55). Altay destanlarında geçen fal ve kâhin tipleri ise şunlardır:

Er Samır Destanı'nda, başına kötü bir iş geleceğini söyleyen Er Samır'ın karısı Altın Tana'dır. Ak Taycı Destanı'nda haber veren kişi Ak Taycı'nın dostu Ak Boro ve Ak Taycı'nın babası Ak Börü'dür. Altay Buuçay Destanı'nda Ermen Çeçen'in kızı Caraa Ceçen'dir. Kozın Erkeş adlı destanda gelecekte haber veren kişi Kozın Erkeş'tir. Oçı Bala adlı destanda Oçı Bala gelecekte haber verir. Ay Sologoy lo Kün Sologoy adlı destanda Ay Kağan'dır. Yine Ay Sologoy lo Kün Sologoy adlı destanda Ak Kağan'ın yanına gelen altın başlı kahverengi kuştur. Ösküs Uul adlı destanda Talay Kağan'ın kızı Altın Küskü sezgi gücüyle olabilecekleri bilir. Kan Kapçıkay adlı destanda Kağan Kan Kapçıkay halden haber verir. Kan Kapçıkay adlı destanda Kağan Kan Kapçıkay'ın karısı Ayana Aru, halden haber vermektedir. Kan-Ceeren Attu Kan-Altun adlı destanda Kan Altın kutsal kitap sayesinde halden haber verir. Ölöştöy adlı destanda Erkin Koo geçmişten haber verir. Ölöştöy'de Ermen Çeçen, olan biteni anlatır. Üç Kulaktu Ay Kara At adlı destanda Altın-Sabar ve Altın-Tas'ın ikisi birer ateş yakıp çocuklarının gök boğa tarafından çalındığını anlarlar.

Sonuç olarak, incelenen destanlarda da görüldüğü gibi, falcıların, bakıcıların, olağanüstü kişilerin, gelecekte haber veren Şamanın kişiliğine bürünmüş oldukları söylenebilir. Ayrıca Türk inançlarında önemli bir yere sahip olan rüya yorumları ve yardımcı ruh olarak adlandırılacak kişi ve varlıkların da, destanlarda geleceği öğrenme açısından önemli etkilerinin olduğu görülebilmektedir.

1.9.5. Ülgen, Koruyucu Ruhlar

İngilizce *soul* ve *spirit* gibi çeşitli kelimeler ile ifade edilen ruh kavramı, sözlüklerde gitmek, geçmek ve ferahlık verici olmak anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise ruh, insan varlığının maddî olmayan bölümü/özü veya insana hayat veren idrak edici unsur olarak ifade edilmektedir. “Ruh terimi, farklı isimler ile birçok farklı kültürün efsane, folklor ve mitolojisinde de yer almaktadır. Doğaüstü yaratık olarak değerlendirilen ruh, eski Türk inanışında melek olarak tasvir edilmektedir.” (Yavuz, 2008: 187).

“İyi ruhlar, insanlara mutluluk ve sağlıklı hayat vermektedir. İyilik ve temizlik kaynağı olarak değerlendirilen iyi ruhlar, yerin üstünde yaşamakta ve insanların özel hayatlarına karışmamaktadır. Kanlı kurban istemeyen Umay, Ayısı gibi iyi ruhlar, yaşadıkları mekânları kötü ruhlardan, âfetten korumak ve insanlara yardımcı olmak ile yükümlüdür. İnsanlar da onların kendilerine olan yardımlarından dolayı onların bulunduğu yerleri temiz tutmaya çalışmakta ve onlara her fırsatta saygı göstermektedir.” (Küçük, 2013: 112).

“Türklerde bir yaratıcı Tanrı mevcut olmakla birlikte kendisine yardımcı olan veya zorluk çıkaran, karşı çıkan dişil ruh veya ruhlar da dikkat çekmektedir. Geleneksel Türk Dinine mensup Türkler’de iyi ve kötü ruhlar ile birlikte bu ruhlara cinsiyet de atfedilmiştir. Bu bağlamda Türk mitolojisinde hem eril/ata hem de dişil/ana ruhlar görülmektedir. Bu dişil ruhlar, genel olarak üreme/çoğalma gibi özellikleri ile özdeşleşmiş ve bütünleşmiştir.” (Küçük, 2013: 115).

Umay, Geleneksel Türk Dininde “*Umay- Umay Ana*”, “*Ayısıt-Ayızıt Hatun*”, “aile, evlilik ve neslin devamının koruyucu tanrısı” olarak bilinmektedir. “Umay Ana, çocuğu olmayanlara çocuk vermesi için dua edilen, bulutlara telkinde bulunan, güzelliğin sembolü olan bir ruhtur. Bazı mitolojilerde “*Bayana*”, “*May Ana*” şeklinde de geçmektedir.” (Beydilli, 2005: 371-372).

Ayızıt, güzelliğin sembolüdür. Bu anlamda Sümer ve Yunan mitlerindeki “İştâr” ve “Afrodit”e (Venüs) benzemektedir. Simgesi, kuğu kuşudur. Ayızıt’ı simgeleyen bu kuş, kutsal sayılmakta ve onlara dokunulmamaktadır. Kuğu aslında

kutsal bir kız olup, kızın kuğunun beyaz tülünü üzerine giymesi ile kuğu, çıkarması ile kız olmaktadır. Ayızıt, gökten gümüş tüylü bir kısrak suretinde inmektedir. Yele ve kuyruklarını kanat gibi kullanmaktadır. Bu nedenle Ayızıt için “*Ayızıt töreni*” adı verilen özel bir tören yapılmaktadır. Tören sırasında kadının yüksek ses ile gülmesi kadının hamile kalacağı anlamını taşımaktadır. “Ayızıt’ın kadınlar ve çocuklar ile birlikte dişi hayvanları ve hayvan yavrularını koruduğu da söylenmektedir. İnsanları koruyan Ayızıtlar yaz günlerinde güneşin doğduğu yerde, hayvanları koruyan Ayızıtlar da kış günlerinde güneşin doğduğu yerde bulunmaktadır.” (İnan, 2000: 37-38).

“Türk mitolojisinde iyi/koruyucu ruhlardan biri olan Umay, çocukların ve lohusa kadınların koruyucusu olarak nitelendirilmektedir. Zira Umay-Ayızıt, gökteki süt gölünden su ve süt getirerek çocuğun boğazına ruh ve can olarak bir damla dökmekte ve ona hayat sağlamaktadır. Ayrıca hamile kadınların doğum ağrılarını hafifletebilme ve doğumdan sonra üç gün boyunca başında bekleme gibi meziyetlere de sahip olan Umay, görünüş olarak bazen beyaz saçlı, beyaz kıyafetli bir insan, bazen de kuş şeklinde tasvir edilmiştir. Altay Türkleri ise onu göklerden inen gümüş saçlı, güzel yüzlü bir kadın olarak düşünmüşlerdir.” (Küçük, 2013: 116-117).

“Umay, çocukları ve hayvan yavrularını koruyan bir ruhtur. Çocukların üzerinde bulunan doğum lekeleri de Umay Ana ile ilişkilendirilerek “*Umay Ana’nın el izi*” şeklinde uğurlu ve kutsal sayılmakta ve bu izlere sahip çocukların mutlu olacağına inanılmaktadır. Hatta bu düşünceden dolayı kadının doğumunun kolay geçmesi amacı ile “*benim elim değil, Umay Ana’nın eli*”, çocuklar evde yalnız bırakıldığında “*Umay Ana’ya bıraktım*” tabirleri kullanılmıştır.” (Küçük, 2013: 117).

“Tanrı Ülgen’e yaratma kudretini ve ilhamını veren Ak-Ene veya Ak-Ana ya da Ürüng-Ayızıt da Beyaz Kadın Yaratıcı’dır. Altay Türkçesinde ak, cenneti ifade etmekte olup cennette oturan rengi ve ruhu bembeyaz tanrılara Aktu/Aklılar denilmektedir. Aklılar, Süt-Ak Göl’ün/süt renginde olan göllerin bulunduğu göğün üçüncü katında oturmaktadırlar.” (Ögel, 2002: 431, 444).

Ak Ana’nın başında gücü simgeleyen ve taca benzeyen boynuzları bulunmaktadır. Alt kısmında denizkızı gibi çok uzun mavimsi bir balık kuyruğu yer almakta ve etrafında deniz yıldızları dolaşmaktadır. Işıktan bir kadın hayali şeklinde olan Ak Ana/Ene, Altay yaratılış mitolojisinde şu şekilde geçmektedir:

“Bir Ak-Ana (Ak-Ene) var idi, yaşardı su içinde,
Ülgen’e şöyle dedi, göründü su yüzünde:
Yaratmak istiyorsan, sen de bir şeyler Ülgen,
Yaratıcı olarak, şu kutsal sözü öğren!
De ki hep, “Yaptım oldu!” Başka bir şey söyleme!
Hele yaratır iken, “Yaptım olmadı!” Deme!

Ak-Ana bunu dedi, sonra kayboluverdi,
Denize dalıp gitti, bilinmez oluverdi.”

“Buna göre Ak Ana, hayatın başlangıcına vesile olmuş ve her
şeye ruh vererek yaşam döngüsünü başlatmıştır.” (Karakurt, 2011: 16).

Ak Ene ile birlikte anılan Maygıl/Ana Maygıl ise ulusu koruyan ve kendisine
ulus anası da denilen ruhtur. Su ile Güneş ve Ay’ın ışığından yaratılan Ana Maygıl,
at gözlü, kartal gagalı, eşek kulaklı ve yılan saçlı olarak betimlenmektedir. Maygıl,
Ülgen’e kurbanların ruhunu ulaştırmakla görevlidir. O ayrıca insanların yaşamlarını
denetleme, bir değişiklik olduğunda Ülgen’e bildirme yükümlülüğüne de sahiptir. İki
dili olan bu ruh, genellikle Karlık Han ile birlikte görülmektedir. Şaman’ın Ülgen’e
kurban götürme yolculuğunda ona yardımcı olmakta ve onu kötü ruhların
saldırısından korumaktadır (Çoruhlu 2010: 44).

1.9.6. Doğan Çocuğa Ad Verme

Kişi adları tıpkı yer adları gibi Türk kültür tarihinde önemli bir yere sahiptir.
Kişi adları, yer adları gibi bir milletin geçmişini, kültür düzeyini, dini inancını ve
dünya görüşünü araştırmak açısından önemlidir. Eski Türklerde de adın gerçek ve
kutsal olduğuna inanmak ve yeni doğan çocuğa ad koyma töreni yapmak gibi bir
gelenek vardı. Bu geleneğin, günümüzde de devam ettiğini görmek mümkündür.
Mesela; çocuğa ad koyma töreninde bebek, beyaz bir keçeye sararak keçe ile birlikte
kapı eşiğinden üç, yedi veya dokuz defa geçirilir. Bu, bebeğin hayatı boyunca ak
(temiz) olmasını ve uzun ömürlü olmasını dilediği anlamını taşırdı. Çocuğu olup kısa
bir süre sonra çocuğu ölen anne-babalar, çocuğu erkekse çocuğuna “*Tanrı nazarı
değdi*” zannedip, daha sonra doğan erkek çocuklarını “Tanrı nazarı”ndan korumak
için yemekli bir tören yaparak çocuğun adını “Niyazi”, “Kepek” “Ağırıcı”, “Satılmış”
gibi adlarla değiştirirlerdi. Eski devirlerde insanların kişi adlarının sihrî gücüne
inanmaları ise kişi adlarını kutsal olarak bilmeleri ile ilgiliydi. Bu yüzden eski
Türkler arasında yeni doğan bebek çok hastalanırsa “*adı ağır gelmiş*” diye önceki
adını basit manaları olan adlarla değiştirmek gibi bir âdet vardı. Ayrıca erkek
çocuklarını uzun saç bıraktıran kız çocukları gibi giydirerek Tanrı nazarından
korurlardı. Bunların dışında yine erkek çocuğunun olmasını isteyenler ise doğan kız
çocuklarına “Oğulhan, Ümithan, Dursunhan, Saadet, Kudret, Fikret ve Emre” gibi

erkek adlarını koyarlardı. Bütün bu gelenekler halen Türkiye ve Türkistan'daki Türk halkları arasında çok yaygın olmasa da kısmen devam ettirilmektedir.

Altay destanlarında kahramanların adlarını tanrılardan, yarı tanrılardan ya da ruhlardan aldıklarını görebiliriz. Bazı çocuklara da doğdukları günün önemli olaylarını anlatan adlar verilirdi. Düşmanın baskını püskürtüldüğü gün doğan çocuklara “*Yağlıbasan*” (Yavbastı), aş töreni yapıldığı gün doğanlara “*Aşbergen*”, sayılı bir misafir geldiği gün doğanlara “*Konakkeldi*” gibi. Bazı çocuklara da doğduğu yerin adı verilirdi. “Uralbey, Sırgeldi, İdilbay ve benzeri gibi”. (İnan, 2000: 28).

B. Ögel, Proto Türk geleneklerinde ulu kişi görüntüsü ile Tanrı'nın ad verdiğine dair bir inancın olduğunu belirtir. B. Ögel tarafından Proben I'den alıntılanan bir Altay destanı şöyledir:

“Ay Mangus'un kendisi fakir ve öksüz. Atı ise eğersiz. Deniz kıyısındaki kayın ağacının altında yatıyor. (Bu kayın, Bay Kayın olmalıdır). Çünkü atı ona, öyle öğütlemiş. Bir ara kayın ağacının üzerindeki bir aksakallı, yiğidi çağırıyordu: ‘Sana adını vereyim’ diyor. Ayrıca, ‘ben insanoğlu değilim’, diye de bir açıklamada bulunuyor.” (Ögel, 2002: 479).

1.9.7. Kötü Ruhlar (Erlık, Albastı, Al Karısı) ve Dev (Celbegen)

Altay Türkleri'nin inanç sistemlerine göre, dünya üç katmandan oluşmaktadır: Gökyüzü, yeryüzü ve yer altı.

- Gökyüzü Tanrı Ülgen ile iyi ruhların,
- Yeryüzü canlılar ile yer-su ruhlarının,
- Yer altı ise Erlık ile kötü ruhların bulunduğu mekânlardır.

“*Kara neme, yek, üzüt, abaası, üör* gibi farklı isimler ile de ifade edilen kötü ruhlar, insanlara ve hayvanlara her türlü kötülüğü yapabilme, hastalık verme ve kurban isteme gibi özelliklere sahip varlıklar olarak kabul edilmektedir. Bu ruhlar öldürdükleri canlıların ruhlarını, kendi mekânlarına, yer altı dünyasına götürmekte ve kendilerine köle yapmaktadır. Bu kötü ruhların başında da Erlık gelmektedir. O, kendisine hasta ve sakat hayvanların kurban edilmesini istemekte ve bundan da hoşlanmaktadır. Erlık'ın görevi oyun oynamak, insanları baştan çıkarmak ve insanları görevlerini yapamaz hale getirmektir. Hatta ölüm ve hastalık gibi birçok kötü şeyin sebebi de Erlık başta olmak üzere kötü ruhlarla bağlanmakta ve her türlü sıkıntının kaynağı olarak kötü ruhlar görülmektedir. Kötü sonuçlanan işlerin veya kötü olan her şeyin sebebinin de kötü ruhlar oluşturmaktadır. Bu nedenle yeni doğan çocuklara kötü

ruhların kötülüklerinden korumak için kötü ruhları yanıltan isimler verilmektedir.” (Küçük, 2013: 112).

Altay Türkleri’nde kötü ruhların en büyüğü Erlik’tir ve “*Karaneme\Karabasan*” olarak adlandırılır. Erlik, daima kötülük getiren kutsal bir semboldür. Erlik, her zaman kendi istek ve yaradılışı gereğince, kötü şeyleri seçer ve kötü işleri yapmayı tercih eder. İyi şeylerin tamamına muhaliftir ve kendiliğinden onlara karşı çıkar. Bilgisizdir, yıkıcıdır, karıştırıcıdır. Düzen ile sulh ve sükûn istemez. Sonsuz karanlıkların bağrından kopar gelir ve kuzeydeki karanlık ülkeler onun yurduudur.

“Erlik’in yardımcıları ve çocukları vardır. Uzun boylu ve yaşlı olan Erlik’in gözleri mavi ateş saçar, kaşları simsiyahtır. Sakalı iki çatallıdır ve dizlerine kadar iner. Bıyıkları kulaklarının üzerinden geçerek sırtından bacaklarına kadar uzanır. Dudakları kurumuş kurban derisi gibidir. Boynuzları ağaç dallarına benzer, saçları kıvrıkcık ve dağınıktır. Yer altında “*Almis*” denilen karanlık bir sarayda yaşar. Sarayın yanında gözyaşından dokuz nehir akar. Nehrin üstünde at kılından köprü vardır.” (Yıldız, 2008: 85).

Tanrı, Erlik’i affeder ve iyi yaşaması için göklerde ona yer verir fakat o kördür, geleceği düşünmeden hemen kötülük yapmaya başlar. Daha doğrusu kendi kendisine hâkim olamaz. İradesi yoktur ve iradesizliğin timsalidir. Başıboştur, aklına ne gelirse onu yapar. Birbiri ile ilgisi olmayan ve mantıksız bir yaratış sistemi vardır. İyilikle hiçbir ilgisi yoktur ve baştan aşağıya kötülüktür. Şeytanların hükümdarı ve yaratıcısı odur. Yarattığı şeyler ve kendi halkı da tamamen savaş ve saldırı için hazırlanmış yaratıklardır. Tanrı Ülgen’in halkını elde etmek ister ve eğer bunu yapamazsa, hiç olmazsa onları Tanrı’ya karşı kışkırtır (Ögel, 1995: 429).

Erlik’in, gece vakti şapkasız ve başı açık dışarıya çıkanlara kötülüğü dokunur. Dolunay zamanında yardımcılarını insan ve evcil hayvanların ruhunu avlamak üzere gönderir. Ruhunu bu yardımcılara yakalatan canlı, kaçabilmek için gözyaşı ırmağının üstündeki kıl köprüden geçemez ve bir süre sonra hastalanıp ölür. Bundan kurtulması için, Erlik’e özel pratiklerle kurban sunulur (Yuguşeva, 2001b: 145-146.) Erlik’in dokuz oğlu birbirleriyle sürekli kavga edip ölenlerin ruhlarını paylaşır yerler. Bu kötü ruhlar devamlı evlerin etrafında dolaştığı için akşamları kapı açık bırakılmaz, fazla gürültü yapılmaz, ağız silinmeden veya ateşe üflemeden sofradan kalkılmaz. Yoksa Erlik’in oğulları bunların ağızlarını yalar ve uçuk çıkar. Geceleri tırnak kesilmez, tırnak kaybolursa insanın ruhunun da kaybolacağına inanıldığı için kesilen tırnak bir yere gömülür. Erlik’in dokuz kızı vardır. Bunlar bayram yerlerini dolaşır

insan ve hayvanların ruhlarını avlar. Bu kızlar kapının eşiğinde durup ruhları çalmaya çalışırlar. Ruhları çalınan kişiler hastalanır veya ölebilir. Erlik'in bir kızının gözü sekiz tanedir. Bir kişinin gözü hastalanırsa gözü Erlik'in kızı tarafından alınmış kabul edilir (Yuguşeva, 2001b: 146-147).

“*Al Ana/Al Karısı (Albastı/Albiz) Albiz, Almış-Abası, Albis, Almis* gibi kelimeler ile de ifade edilen *Al Ana/Alkarısı*, mitolojide en çok yer alan ruhlar arasındadır. Alkarısı, kötülükleri simgelediklerine inanılan kötü ruhlara verilen bir isimdir. Alkarısı çirkin, saçları dağınık, güçlü kuvvetli ve uzun boylu olarak tasvir edildiği gibi dünyadaki en güzel kadından bin kat daha güzel olduğu şeklinde anlatımlar da bulunmaktadır. Kazaklar'da da alında tek gözü olan, iğrenç görünümlü bir mahlûk biçiminde tasvir edilmektedir.” (Küçük, 2013: 121).

“Al karısı, genellikle kırmızı-siyah renkleri içinde barındıran uzun bir elbise giymektedir. En çok sevdiği şey, atların yelesini örmektir. Lohusalara musallat olan bu kötü ruhu yakalamak için elbisesinin yakasına bir iğne saplamak gerekir. Sarı albastı ve kara albastı şeklinde görülmektedir. Sarı albastı sarışın bir kadın suretinde olup, keçi ve tilki suretinde gözükebilmektedir. Kara albastı ise daha ağırbaşlı ve ciddi olup keçi, tilki, kedi, köpek, buzağı, örümcek ve kuş gibi çeşitli şekillerde görünmekle birlikte daha çok, uzun boylu, uzun parmak ve tırnaklı, dağınık saçlı, yağlı vücutlu, el ve ayakları küçük, dişlek, bir dudağı yerde bir dudağı gökte, çıplak gezen, çok büyük göğüslü, tepesinde gözü olan, çok çirkin, al gömlek giyen bir varlık olarak tasvir edilmektedir. Ayrıca yetmiş memeli ve her memesi ile yetmiş bebeği emziren çirkin, sarışın, şişman ve dağınık saçlı bir koca karı, bir dev şeklinde betimlemeler de mevcuttur.” (Küçük, 2013: 121-122).

“Genel kabul, Albastı'nın kızıl (al) tenli, sarı uzun dağınık saçlı, göğüsleri dizlerine kadar sarkan çirkin bir kadın olduğudur. Albastı insanlara, çocuklara, ayrıca yeni doğan bebeklere ve hamile kadınlara büyü yapmakta, kötü hastalıklar göndermektedir. Albastı, uyuyan insanlara zarar verebilmekte ve onları boğmaya çalışmaktadır. Böyle bir durumda insanlar bu gibi durumlarda zar zor uyanmakta ve nefes alamadıklarını fark etmektedirler. Bu durum, “Albastı hastalığı” olarak isimlendirilmektedir.” (Küçük, 2013: 122).

Eski Türkler'in efsanelerine göre “albastı” iki tür olup biri “kara albastı” diğeri de “sarı albastı”dır. Sarı albastılar hoca veya şamanların okumasıyla giderken, Kara albastı, kendisini görebilen ocaklı adamdan başka kimseden korkmaz. “Sarı albastı” sarışın bir kadın suretindedir. Bazen keçi veya tilki donuna da girer. Bu ruhlar lohusalara musallat olurlar, ciğerlerini alır, götürüp suya atarlar. Baksılar veya ocaklı adamlar albastıyı ciğeri yerine koymaya mecbur ederler. Albastıyı yakalayan baksı eline kopuz alarak şu afsunu söyler:

“Ey albastı zalim,
Koy ciğerini yerine,
Zavallının canın iade et,
Sözümü tutamazsan
Bana hürmet etmezsen,
Gözlerini çıkarırım...” (Uraz, 1994: 75).

Bu şekilde yapılan tören sonucunda albastı ciğeri yerine koyar ve ölen lohusa tekrar yaşama döner.

Başlangıçta Tanrı Ülgen, Erlik ile birlikte yeryüzünü yaratma gayreti içindeyken, Erlik’in sürekli olarak Tanrı’yla mücadele içine girmesi, kendine bir yeryüzü yaratma hevesine kapılması ve Tanrı’nın yarattıklarını bozması üzerine Tanrı, onu yer altına sürer. Erlik de, o günden beri, kendi yarattıklarıyla beraber yer altında yaşamakta ve yarattığı kötü ruhları yeryüzüne göndererek her fırsatta kötülük yapmaya devam etmektedir. “Celbegen” tipi de bu kategoride yer alan kötü ruhlardan biridir (Ögel, 2002: 451-466).

Altay Türkleri’nde “*Celbegen*”, “*Elbegen*” ya da “*Celven*” olarak karşımıza çıkan bu kötü ruh, Hakas Türkleri’nde “*Çilbigen*”, Tuva Türkleri’nde “*Celbegen*” (Beydilli 2005: 617-618), Kuzey Türkleri’nde ise “*Celbegen*”, “*Yel Moos*”, “*Kara Moos*” adlarıyla anılmaktadır. “*Yel*” kelimesinin, “*cin*”, “*kötü ruh*” gibi anlamlarından dolayı Celbegen, Yalmavuz ve Yelbuga gibi kelimelerle ilişkilendirilmiştir (Ögel, 2002: 561, 567; Bayat, 2007b: 166, 319; İnayet, 2007: 15-16).

Altay Türkleri’nin mitik karakterli anlatmalarında sıkça karşımıza çıkan Celbegen, “Altayca-Türkçe Sözlük”te “*Masallarda geçen çok başlı canavar*” olarak verilmektedir (Naskali vd., 1999b: 58). V. İ. Verbitsky’nin “Slovar Altayskogo i Aladagskogo Nareçiy Tyurksogo Yazıkı” adlı sözlüğünde ise Celbegen “*Masalsı yamyam. Bu canavarlar tek, üç, yedi ve on iki başlı olurlar. Rengine göre kara ve sarı olurlar. Yaşadıkları yerler deniz ve karadır.*” şeklinde tanımlanmaktadır (Verbitsky, 2005: 90). Altaylı ünlü folklor araştırmacısı S. S. Surazakov, Celbegen’in bir “*cutpa*”, yani dev olduğunu söylemektedir. Bahaeddin Ögel de Celbegen’in bir dev olduğunu ifade etmekte ve “*Kötü ruhlar ile Türk mitolojisindeki yeraltı ruhları, Yelbegen gibi, diğer adlarla dev gibi görülmüşlerdir.*” diyerek Celbegen’in yer altı ruhlarından olduğunu belirtmektedir (Ögel, 2002: 564).

“Nitekim Altay inanç sistemiyle ilgili bilgilerin yer aldığı Altay Cañ adlı eserde de, çok çok eskiden insanların yoldan çıktığı, bunun üzerine insanları yakalayıp yer altına getirmesi için Erlik Bey tarafından Celbegen’in yeryüzüne gönderildiğinin ifade edilmesi de, Celbegen’in Erlik’in halkından olan kötü bir ruh olduğunu göstermektedir. Zira yeryüzünün yaradılışında kendisine sürekli ihanet eden Erlik’i yer altına gönderen Tanrı Ülgen, Erlik’in tüm yalvarmalarına rağmen ölen insanları ona vermese de, kendi varlıklarını yaratmasına izin vermektedir. Erlik’in körükle kısıpı koyup, çekiçle vurmak suretiyle yarattığı canlıların arasında alkarısı ve şulmuş gibi kötü ruhlar da vardır Onun içindir ki kötü ruhlar, Erlik’in tebaasından olarak kabul edilmekte ve onların yeryüzüne Erlik tarafından gönderildiklerine inanılmaktadır.” (Türker, 2012: 82).

Celbegen’in, başlangıçta iyi bir ruh olduğu, sonradan ise dönüşüme uğrayarak kötü bir varlık olduğu yönünde görüşler de mevcuttur. B. Ögel, konuyla ilgili olarak; “Anadolu’nun bazı yerlerinde devlere, emegen adı verilir. Eğer bu derlemeler doğru ise bu, Türk-Moğol dillerindeki ‘Kadın-ata’demektir.” (Ögel, 2002: 565)

Fuzuli Bayat, Celbegen’in “*Yer Ana’nın demonikleşmiş adı*” olduğunu ifade etmiş ve bazı anlatmalarda yer alan Celbegen’in bir kişiyi yutarak diriltmesinin “*Mitolojik Ana’nın hayat verici ve öldürücü işlevi*”nin bu kötü ruhta korunması şeklinde yorumlayarak bu dönüşüme dikkat çekmiştir (Bayat, 2007b: 27). Ferah Türker ise, Celbegen’i, evli basklı bir erkek ya da bir bahadır olarak ifade eder. Hatta destanlarda genellikle “Celbegen öbögön” olarak geçtiğini, “öbögön”ün daha çok erkekler için kullanılan bir hitap sözü olduğunu belirtir (Türker, 2012: 83).

Celbegen’in insan yiyici olduğu kabul edilir. Celbegen’in kendisini yememesi için hayvanını vermeyi teklif eden Konçıbay’a “*Hayır, ben hayvan eti yemem. İnsan yerim. Senin etin lezzetlidir. Ben ilk senin oğlunu yiyeceğim. Akşam geldiğimde bana oğlunu vereceksin*” demesi, Celbegen’in bu özelliğini açıkça göstermektedir (Türker 2012: 83). Efsanelerde de Celbegen’in insan yiyici olduğundan söz edilir. Buna göre, insanların şikâyetçi olması üzerine yeryüzüne inen ay, Celbegen’i alıp götürmekte ve Celbegen o günden beri “*insanları kaydattığı küçük kara kazanı*”yla birlikte ayda yaşamaktadır (Türker, 2011: 462). Anlatmalarda çok başlı olmasıyla dikkat çeken Celbegen, genellikle yedi veya dokuz başlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Celbegen’in çok başlı oluşu bir taraftan onun olağanüstülüğünü ve gücünü vurgularken, diğer taraftan onu yenen kahramanın ne büyük bir belanın üstesinden geldiğini göstermektedir. Celbegen’in başlarının fonksiyonları da anlatmalarda yer almaktadır. “*O vakitler Celbegen’in sadece üç başı varmış. Fakat üç baş onun için azmış. Onun başının birisi nasıl yiyecek bulacağını düşünmek için, ikinci başı*

konuşmak için, üçüncü başı da ağlamak veya gülmek içinmiş. Fakat türkü söylemek için başı yokmuş.” (Dilek, 2007c: 552).

Destanlarda Celbegen’in başlarının fonsiyonlarından da söz edilmektedir. Kan-Kapçıkay Destanı’nda Celbegen’in başlarını türkü söylemek için kullandığı şu şekilde anlatılmaktadır:

“Celbegen’in yedi başı/ Yedi türlü türkü söylüyor gibiydi/ En fazla üç başı türkü söylüyordu/ Niçin öyle dersiniz/ Celbegen’in dört başı/ Başka işle meşguldü/ Celbegen bir başıyla kopuz çalıyor/ Bir başıyla konuşuyor/ Bir başıyla kaval çalıyor/ Bir başıyla da şikayetleniyordu.” (Dilek, 2007b: 263).

Celbegen’in her bir başının başka bir eylemde bulunması da Kögüdey-Kökşin Destanı’nda şu şekilde anlatılmaktadır:

“Yetmişbaşı Celbegen/ Bir başıyla bağırıp/ Bir başıyla haykırıp/ Bir başıyla ağlayıp/ Bir başıyla inleyip/ Yetmiş başı yetmiş türlü/ Ses çıkararak geldi” (Dilek, 2007b: 441-442).

“Anlatmalarda, Celbegen’in dış görünüşüyle ilgili başka tasvirlerle de yer verilmektedir. Anlatmalara göre Celbegen, yedi saç örgülü, kanı pis kokulu, altmışaltı dişli, karabaşlı, bitli, tüylü, sakallı, kara tenli, korkunç, dokuz sakallı ve başında üç yaşındaki koyun büyüklüğünde beni olan bir varlık olarak tasvir edilmektedir. Ayrıca Kan-Kapçıkay Destanı’nda “açgözlü” oluşundan da bahsedilmektedir.” (Türker, 2012: 84-85).

“Celbegen’in gerek dış görünüşü, gerekse karakter özellikleriyle ilgili tasvirlerle baktığımızda bunların, olağanüstülüklerle dolu ve insanda kötü duygular uyandıran özellikler olduğu dikkat çekmektedir. Bunun nedeni, Celbegen’in kötülüğünün vurgulanmak istenmesidir. Celbegen’in olağanüstü özelliklerine dikkat çekilerek bir taraftan esrarengiz kılınmakta, diğer taraftan da gücü hissettirilmektedir. Bunun için sadece olağan dışı fiziksel özelliklerden değil, yer altının ve hükümdarı Erlik’in rengi olan “kara” ön plana çıkarılarak renk simgeciliğinden de istifade edilmektedir.” (Türker, 2012: 85).

Örneğin Kögüdey-Kökşin Destanı’nda Celbegen’in askerlerinin Kögüdey’in yurduna saldırısında;

“(…) Kara atları koşan / Kara bahadırların hepsi /

Kara askerlerin hepsi / Kara ağaç gibi sallanıp/

Kara nehir gibi yaylanıp / Buradan aşağı indiler” (Dilek, 2007b: 435)

ifadeleriyle askerlerin kötülüğü ve gücü vurgulanmaktadır. Kara renginin anlatmalarda sık sık tekrarlanmasıyla, Celbegen’in yer altı ile ilişkili oluşuna da

dikkat çekilmektedir. Celbegen'in, Erlik'in halkından olması bazı anlatmalarda açıkça görülmektedir. Sadece üç başı olan ancak daha fazla başa ihtiyaç duyan Celbegen, önce Tanrı'ya, Tanrı'nın kendisine yardım etmemesi üzerine ise Erlik'e başvurmuştur. Anlatmaya göre, Erlik şeytanlarıyla bir görüşme yapmakta ve daha önce kendisinin piposunu çalmasından ötürü kızgın olduğu Celbegen için “*Evet, Celbegen kötü suç işlemiş de olsa o bize benziyor. O da bizim gibi etle besleniyor*” (Dilek, 2007c: 553) diyerek, ona dört baş daha vermektedir. Erlik'in bu söylemi ve Celbegen'e Tanrı'nın değil de Erlik'in yardım etmesi, Celbegen'in Erlik'in halkından olmasından kaynaklanmaktadır. Aynı masalda Tanrı'nın Celbegen'e yardım etmemesinin sebebi, “*Celbegen diye bir yaratık, tanrının kutsal kitabında yazılı değilmiş*” (Dilek, 2007c: 552) şeklinde ifade edilmiştir (Türker, 2012: 85).

Celbegen'in yer altı dünyasıyla olan bağlantısı Oçı-Bala, Kögüdey-Kökşin ve Altın Ergek Destanları'nda da yer almaktadır. Oçı-Bala ve Altın Ergek'te, Celbegen'in adı yer altından gelen Cer Tekpenek'le birlikte söylenip, onun dostu olarak verilmektedir. Kögüdey-Kökşin Destanı'nda ise Kögüdey Kökşin, yurduna saldıran Celbegen'in askerleri için, “*Altay'ı, güzel halkı / Kul yapmaya gelenler / Celbegen'in şeytanları / Yeraltının canavarları*” (Dilek, 2007b: 436) demektedir. Burada canavar için “*cutpa*”, şeytan için ise “*cetker*” ve “*ceek*” kelimeleri kullanılmaktadır. Bu ifadeler de, Celbegen'in yer altı ile ilişkisini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Celbegen, Oçı-Bala Destanı'nda, Oçı Bala'nın yurduna iki defa saldıran Ak Calaa'nın alpleri arasındayken, Kan-Kapçıkay Destanı'nda ise Erlik'in yeğeni ve aynı zamanda damadı olan Buurıl Kağan'ın yardımcısıdır ve yer altı ülkesine gidip Erlik'in kızını kaçırmak için ona yardım etmektedir. Tüm bu anlatmalar Celbegen'in yer altıyla, Erlik'le ya da kötülükle bir şekilde ilişki içinde olduğunu göstermektedir.

Celbegen'in yurdu ile ilgili tasvirlerle de değinecek olursak, destanlarda yer alan bazı tasvirler şu şekildedir: Ösküs Uul Destanı'nda, Ösküs Uul'un karısını almak isteyen Karatı Kağan'ın yaptıkları anlatılırken şöyle bir anlatım geçer:

“*(...) Hilekâr Karatı Kağan / Bütün boğalarını getirmişti / Yer üstünden yetmiş kağanının / Yerlerinden boğalar toplamış / Altay üstünün altmış kağanının / Altayından boğalar getirtmiş / Celbegenin yerinden / Yedi başlı boğa getirtmiş / Erlik Biy'in yerinden / İki kara boğa getirtmiş (...)*” (Dilek, 2007b: 214).

Bu anlatımda Celbegen'in yeri, ne yeryüzü ne de yer altıdır, başka bir dünyadır. Alıp Manaş Destanı'nda, Celbegen'in, Alıp Manaş'ın nefes almasıyla onun burnuna girip çıkması üzerine “*Yeryüzüne geldiğimden beri / Yedi başlı er özüm / Böyle şey görmedim*” (Ergun, 1998: 139) demesi, onun yeryüzüne ait olmadığını göstermektedir. Kögüdey-Kökşin Destanı'nda Celbegen'in karısı Altın Targa, kendisinden ateş istemeye gelen Boodoy Koo'ya “*Hangi yurttan geldin? / Dilin başka, kokun başka / Nerenin çocuğusun?*” diye sormakta ve Boodoy Koo da “*Ay altında yaylanan / Ala dağ atamdır / Güneş altında uzanan / Boz dağ anamdır*” (Dilek, 2007b: 430-431) diyerek kendisinin yeryüzünden geldiğini belirtmektedir. Yine aynı destanda Celbegen'in yurdu, kara ormanda doksan cepheli taş saray olarak şu şekilde yer almaktadır: “*Kara dağın başından / Aşağı doğru indi / Gidip dururken / Keçe kadar gördüğü çöl / Uçsuz bucaksız ovaymış / Tarak kadar gördüğü orman / Dipsiz kara ormanmış / Yürek kadar gördüğü çadır / Doksan cepheli taş saraymış*” (Dilek, 2007b: 430).

Celbegen'in yurdunun kara ormanda yer alması, karanlık ormanların kötü ruhların mekânı olarak algılanmasıyla ilgilidir. Pervin Ergun, masallarda kaos alemini sembolize eden ormanların, yer altı dünyası ile yaşadığımız dünya arasında bir sınır gibi olduğunu ve cinler, periler, devler gibi olağanüstü varlıkları barındırdığını ifade etmektedir (Ergun, 2010: 114-115). Kögüdey-Kökşin Destanı'nda, Boodoy Koo'nun Celbegen'in yurduna bakır asayla gitmesi, “bakır” madenine vurgu yapılarak, bakırın yer altı simgesi olmasından kaynaklanmaktadır (Çoruhlu, 2009: 415).

Destanlarda, Celbegen'in şekil değiştirmesi de dikkat çekmektedir. Celbegen'in şekil değiştirmesi, B. Ögel'in, Türkler'de devin diğer kültürlerde olduğu gibi anormal büyüklükte olmadığı ancak bu ruhların şekil değiştirebilmelerinden dolayı istedikleri zaman büyüüp küçülebildiklerini ya da normal bir insan olabildikleri şeklindeki yorumlarını hatırlatmaktadır (Ögel, 2002: 564).

Celbegen, iki kere şekil değiştirmektedir: İlkinde şekil değiştirerek nehirden su içen atları ürktürmekte, ikincisinde ise bir ihtiyara dönüşerek kahramanın oğlunu yemeye çalışmaktadır. Celbegen'in atın ciğerine dönüşerek suda yüzmesi bir Altay masalında şu şekilde geçmektedir:

“Bir gün Konçıbay malını sulamaya götürdüğünde, malı su içerken aniden korkmuş (...) görmüş ki suda atın ciğeri duruyor. Konçıbay onu alarak, kancaya takıp, atına binerek gitmiş. Giderken bir ses duymuş, dönüp bakmış ki, kancadaki atın ciğerinin yerinde Celbegen oturuyor.” (Türker, 2012: 87).

Burada Celbegen’in atın ciğerine dönüşmesi, diğer kötü ruhlarla paralellik göstermesi bakımından ayrıca önem taşımaktadır. “Bilindiği gibi, alkarıları lohusa kadınların ciğerini çalarak suya atmakta, yalmavuz ise zaman zaman akciğer şeklinde yüzmektedir.” (İnayet, 2007: 70).

Celbegen’in aile bireyleri de genellikle kendisi gibi olağanüstülüklere sahiptir. Yalnızca Köğüdey-Kökşin Destanı’nda Celbegen’in karısı yer almaktadır. Adı “*Altmışaltı dev başlı Altın Targa*” şeklinde geçmektedir. Altın Targa, Boodoy Koo’ya dört kulplu bronz kazanda yılan, kurbağa, bit ve sirke olan bir yemek pişirerek ikram etmekte, Boodoy Koo ise “*İnsan başını kâse yapan / İnsan kanını su yerine içen / Birinin verdiği yemeği / Yemek istemiyorum.*” diyerek yemeği reddetmektedir (Dilek, 2007b: 431). “Altın Targa’nın Boodoy Koo’ya yapmış olduğu yemeği, insan eti ve insanda tiksinti uyandıran yiyeceklerle yapması, insan kafatasında sunması ve kan içici olması, Altın Targa’nın da Celbegen gibi olumsuz bir tip olduğunu göstermektedir. Nitekim “*altmışaltı dev başlı olması*” da onun bir dev olduğunun göstergesidir.” (Türker, 2012: 87).

1.10. Altay Destanlarındaki Mitolojik Sayılar, Renkler ve Hayvanlar

Mitolojide zengin bir yere sahip olan sayılar, renkler ve hayvanların varlığı, Altay destanlarına da yansımış, bu nedenle de destanlara ayrı bir zenginlik katmıştır. Bu bölümde, Altay destanlarında daha fazla yer aldığı ve sıklıkla tekrarlandığı düşünülen belli başlı sayılar, renkler ve hayvanlar incelemeye tabi tutulmuş ve söz konusu destanlarda bu unsurların nasıl kullanıldığı ve anlamları gösterilmeye çalışılmıştır.

1.10.1. Sayılar

Eski Türk dinsel inanışlarını iki temel unsurda toplayabiliriz; gök ve yer. Türkler’deki dünya\evren şeması anlayışından hareketle dünyanın dört köşe olması ve dört ana yön tasavvurunun önemli olduğu söylenebilir. Bu da, dört rakamının dünyayı simgeleyen bir sayı olduğunu gösterebilir. “Dört ana yöne bağlı olarak dört

unsur ateş, su, maden, ağaç, dört hayvan, yıldız kümeleri ve benzeri söz konusudur. Her yöne bir renk karşılık gelir ve böylece dört ana renk söz konusu olur.” (Çoruhlu, 2010: 220).

“Altaylılar hem yedi gökten hem de 12, 16, ya da 17 gökten söz ederler. Bunun dışında çeşitli metinlerde 8 cennet, 12, 30, 33 gök katı, 99 âlem ya da gök, 1800 âlem gibi sayılarla göklerin ya da katlarının ya da farklı dünyaların nitelendirildikleri görülür. Radloff, Altaylılar’ın Şamanizm’i hakkında bilgi verirken tanrıların oturdukları katlardan da söz eder. Tengere Kayra Han göğün 17. Katında, Bay Ülgen göğün 16. Katında, Kızagan Tengere 9. Gök katında, Akıllı Mergen Tengere ve güneş ana 7. Katta, Kuday Yayıçı 5. Katta, Yayık ya da May-ana ile May-tata, süt-akgöl ve Süro Dağı 3. katta bulunurlar. Ayrıca bu dağda ölmüş iyi insanlar ve melekler de bulunur.” (Çoruhlu, 2010: 220).

1.10.1.1 İki

“Yaradılış ve yaradılıştan doğan ikicilik (Allah’ın cemali ve celali). Sayısal değeri iki olan b harfi dünyaya bir göndermedir.” (Çoruhlu, 2010: 221). Arkaik düşünce dünyasını anlamak için, O’nu parçalara ayırırken en ilk ve en köklü zıtlıkların temeli “iki” sayısına dayanır.

İncelediğimiz Altay destan metinlerinde iki sayısı ile ilgili örnekler şöyle geçmektedir:

*Ekü kojo baratan turus,
Karıgıp cürgen er bolzon,
Kara çışka andaytan turus.”
Onon arı eki karındaş
Koştıoy delip iydiler.
(Altay-1, 135).*

*İkimiz birlikte gideriz,
Kederli yaşayan er isen,
Kara ormanda avlanırsın.”
Ondan sonra **iki** kardeş
Birlikte hızla gittiler.*

*Karahuy sagıjın canda
Çörçök aydayın, cibe, balam!
Eptep etken bay topçuurım,
Ermen-çeçen aydıp otur.
Erep kıldagan eki kılım
(Altay-2, 35).*

*Karanlık zihnini aydınlatmak için
Destan anlatayım, emi yavrum!
Ustaca yapılmış kutsal topçuurum,
Güzel, hoş sözler anlat.
Dolanarak yapılmış **iki** kıl telim,*

*Eki koo ceek cilan
Ejigiske cılıp keldi.
Kündü-aylı Altayımna
Iraar küünim cuuktap keldi.
Erke-küreh ol adın
(Altay-3, 3295).*

***İki** ak şeytan yılan
Sürünüp kapımıza geldi.
Güneşli, aylı Altay’ımdan
Uzaklaşacak günüm yaklaştı.
Atın Erke-küren’i*

1.10.1.2 Üç

Üç sayısının mitolojide önemli bir yere sahip olması, birçok mitolojik metinde bu sayının kullanılma sıklığıyla doğru orantılıdır. Özellikle yaratılış destanlarında, Tanrı'nın isteğiyle toprak getirmek için Şeytan'ın denize üç kere daldığı gibi; Verbitsky'nin derlediği Altay yaratılış destanında da Tanrı Ülgen, dünyayı yaratırken üç balık yaratır ve bu büyük balıkların üzerine dünyayı kurar (Ögel, 2002: 433). Yine aynı destanda,

“Sanma ki bizim dünya, dünyalar içinde tektir,

Otuz üç katlı gökte dünya çok çok yüksektir” (Ögel, 2002: 435).

denilerek üç sayısı ön plana çıkarılmıştır. “Üç sayısının sihirli özelliği ve mitolojik inançlarla ilgisi, arkaik ritüellerde yapılan ayinlerin üç defa tekrarlanmasında korunmuştur. Üçlü yapı dikey evren modelinde yer, yer üstü ve yer altı olmak üzere üç katlı dünyadan oluşur.” (Beydilli, 2005: 490). “Aynı zamanda bu sayı tasavvufi ruhun üç derece olarak sınıflandırılmasına (kötülüğe teşvik eden ruh, suçlayan ruh, huzurlu ruh) ve Şiilik'teki üçlemeye (Allah, Muhammed, Ali) işaret eder.” (Çoruhlu, 2010: 221).

İncelediğimiz Altay destan metinlerinde üç sayısı ile ilgili örnekler şöyle geçmektedir:

*Edi-kam izip keldi,
Üç karındaştı kabala,
Üye-sööktörin siy tuttu.
Birçit belderin bilça bastı.
Er Samır kaya körzö,
(Altay-1, 610).*

*Tolgomoldu kuuşkan sugat.
Üç üyeli kömdürgezin
Şihkirada çümdey tartat.
Turgan caraş bu adının
Tört tuygağı üzüm bolot.
(Altay-2, 1570).*

*Ak-Biydih at aylanbas ak
örgöözün
Üç aylana tura beret.
Cüs uul koltıkçılı,
Cüs kelin kojohçılı
Erep-caynap, oturgılay beret.
(Altay-3, 1175).*

*Eti, kam ısındı,
Üç kardeşi kaparak,
Kemiklerini sıkıca tuttu.
Sağlam bellerini iyice sıkı.
Er Samır gördüklerine şaşırdı,*

*Dolamalı kuskunu soktu.
Üç boğumlu göğüs kayışını
Şangırdatıp çekip taktı.
Bu güzel atının
Dört toynağı çelik parçasıydı.*

*Ak-Biy'in atın etrafını dönemeyeceği
ak sarayını
Üç defa dolaştılar.
Hizmetçi yüz delikanlı
Türkücü yüz gelin
Yalvarıp durdular.*

1.10.1.3 Altı

Allah'ın dünyayı altı günde yaratması hadisesine işaret eder. Kuran'ın A'râf Suresi'nin 64. Âyetiyle, Yunus Suresi'nin 3. âyetinde Allah'ın gökleri ve yeri, altı günde yarattığı ifade edilir. “Yine alltı kollu bir yıldız olan Mührü Süleyman, Türk sanatı ve mimarisinde en çok tasvirine rastlanılan kötülükten ve nazardan koruma amaçlı simgelerden birisi olarak karşımıza çıkar.” (Çoruhlu, 2010: 222).

İncelediğimiz Altay destan metinlerinde altı sayısı ile ilgili örnekler şöyle geçmektedir:

*Sege ekelgen edim - dedi. -
Küün-sagjaar kelijer bolzo,
Altı künnih bajında
Adan ayılına barıp,
Toy-cırgal ederiş" - dedi.
(Altay-3, 2700).*

*Sana getirdim, dedi.
Aklınız, gönlünüz uyuşursa,
Altı günün başında,
Babanın evine gidip,
Toy, şölen düzenleriz" dedi.*

*Ceti baştu ceek cilan,
Altı baştu maaş cilan
Bu Altayga colıktı,
Cer-Altaydih üç kadına
Cedip keltir Kan-Altınım.
(Altay-2, 750).*

*Yedi başlı şeytan yılan
Altı başlı heybetli yılan
Bu Altay'da yoluna çıktı,
Yer Altay'ın üçüncü, katına
Yetip gelmiş Kan Altın'ım.*

1.10.1.4 Yedi

Yedi sayısı, Orta Asya'daki Türk boylarından günümüze kadar Türk halk inançları ile günlük yaşamlarında en çok sözü edilen sayılardandır. Yedi sayısı, pek çok kültürde olduğu gibi Türkler'de ve özellikle de Altay Türkleri'nde oldukça önemli bir yere sahiptir. Altay Türkleri'nin inanç sistemlerinde Ülgen'in ve Erlik'in yedi oğlunun olması, gökyüzünün ve yer altının yedi katlı tasavvur edilmesi, Erlik'in değneğini yerin altına sokmasıyla yetmiş yedi türlü kötü hastalığın yeryüzüne çıkması bunlardan bazılarıdır. “Türk mitolojisinde gökler âlemi her zaman yedi kat olarak düşünülmüştür. Halk inanışına göre albastının çarptığı kadın, kısır olmamak için taşkın ırmağı yedi kez geçmeliydi.” (Beydilli, 2005: 489-490).

Destanlarda genellikle Celbegen'in baş sayısı yedi, yetmiş ve yetmiş yedi olduğu için bu durum, bu sayının tekrarlarını da beraberinde getirmektedir:

“Celbegen'i görseniz / On dört gözü yerinden fırlamış / Yedi ağzını açmış / Yedi borkünü düşürmüş / Yedi saçı dağılmış” (Ergun, 1998: 139).

“Yetmiş **yedi** başlı / Celbegen şimdi baş köşede / Uzanmış uyuyormuş / Yetmiş yedi gök yastığı / Sayarak koyup yaslanmış” (Dilek, 2007b: 430).

“Celbegen torbasını yüklenip, **yedi** dağı aşır, **yedi** nehri geçmiştir” (Dilek, 2007c: 574).

İncelediğimiz Altay destan metinlerinde yedi sayısı ile ilgili örnekler şöyle geçmektedir:

*Altın çümin çümdegende
Çerdin üstün ceti aylandı.
Çeten caan talay keçti,
Cer-teneri capsılgaşı -
Cer karabaş Kara tayga
(Altay-2, 275).*

*Altın koşumu koşulduğunda
Yeryüzünü **yedi** kez dolaştı.
Yetmiş büyük ırmak geçti,
Yer ve göğün birleştiği ufukta
Yer görünmez Kara dağ;*

1.10.1.5 Dokuz

Türk destanlarında sıklıkla kullanılan sayılardan biri de dokuzdur. Dokuz rakamı da eski Türkler’de kutsal, uğurlu ve büyümlü sayılırdı. “Eski Türkler’de hakamı ve bazen de şamanı beyaz bir keçe üzerinde ayağa kaldırıp, güneşin hareketi doğrultusunda tam dokuz kez döndürürlerdi.” (Beydilli, 2005: 490). Altay Yaradılış Destanı’na göre Tanrı yerden dokuz dallı bir ağaç bitirerek her dalın altına bir insan yaratmıştır. Bunlar dokuz insan cinsinin ataları olmuştur.

İncelediğimiz Altay destan metinlerinde dokuz sayısı ile ilgili örnekler şöyle geçmektedir:

*Togus şuru topçılının
Tooloy tudup topçılanat.
Altın-Topçı edegin tolgop.
Aylana bazıp, lylap turat:
"Alar kızındı albadın,
(Altay-2, 3330).*

***Dokuz** sedef düğmesini
Dolayıp düğmeledi.
Altın-Topçı eteğini dolayıp,
Etrafında dönüp, ağladı:
"Alacağın kızını almadın,*

1.10.1.6 Kırk

Türk destanlarında sıklıkla yer alan, ona kutsal bir nitelik kazandırdıkları sayıların başında kırk gelmektedir. “Kırk sayısı olgunluk, tamlık, güç ve kuvveti ifade etmektedir. Kırk yiğit, Türk mitolojisinin hiç kaybolmayan ve değişmeyen bir motiftir.” (Ögel, 2002: 501). Alplerin kırk yiğidi olur. Kırk rakamı, Türk halklarının kültüründe doğum ve ölüm gibi âdetler içinde önemli yer tutar (Beydilli, 2005: 490).

İncelediğimiz Altay destan metinlerinde kırk sayısı ile ilgili örnekler şöyle geçmektedir:

Salkın sokso, ehilbeedi.
Tömön ödüp, Oçı-Bala
Törtön muhdı kespey kayttı.
Örö ödüp, Oçı-Bala
Çeten muhdı kespey kayttı.
(Altay-2, 650).

Rüzgârda bile eğilmeyecek gibiydi
Aşağıya inip, Oçı Bala
Kırk bin askeri kesti.
Yukarı çıkıp, Oçı Bala
Yetmiş binini kesti.

İncelediğimiz destan metinlerinde, mitolojik sayıların ilgili destanlarda geçtiği dize numaraları Tablo 2’de listelenmiştir:

Tablo 2. Mitolojik Sayılar

ALTAY DESTANLARI			
Sayılar	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
İki	Er Samır	C.1	140, 145, 160, 190, 285, 300, 355, 395, 420, 425, 455, 585, 765, 810, 860, 1005, 1175, 1365, 1370, 1450, 1570, 1575, 1665, 1700, 1895, 1915, 1940, 1945, 2010, 2050, 2080, 2120, 2225, 2255, 2265, 2320, 2430, 2505, 2570, 2580, 2585, 2695, 2655
	Ak Tayçı	C.1	70, 145, 175, 180, 205, 210, 215, 220, 235, 240, 250, 260, 275, 325, 530, 585, 700, 745, 750, 935, 995, 1135, 1165, 1170, 1255, 1295, 1365, 1380, 1425, 1520, 1525, 1585, 1640, 1885, 1960, 2010, 2015, 2035
	Kökin Erkey	C.1	545, 595, 645, 655, 665, 670, 680, 720, 725, 775, 895
	Altay Buuçay	C.1	25, 45, 150, 160, 175, 235, 240, 250, 260, 265, 270, 275, 280, 295, 300, 310, 345, 350, 360, 370, 390, 580, 600, 710, 715, 720, 755, 875, 880, 895, 900, 910, 950, 990, 995
	Malçı Mergen	C.1	55, 105, 180, 225, 260, 275, 400, 455, 525, 535, 610, 625, 755
	Kozın Erkeş	C.1	80, 405, 430, 450, 465, 530, 540, 560, 565, 1010, 1290, 1360, 1425, 1520, 1560, 1595, 1600, 1610
	Közüyke	C.1	5, 10, 25, 30, 35, 75, 85, 90, 110, 120, 130, 145, 155, 170, 180, 190, 225, 235, 240, 245, 280, 290, 305, 440, 445, 520, 565, 700, 775, 790, 840, 910, 1335, 1340, 1430, 1510, 1525, 1615, 1640, 1645, 1660, 1685, 1745, 1770, 1890, 1910, 1925, 1930, 1935, 1945
	Oçı-Bala	C.2	35, 65, 75, 90, 120, 130, 190, 210, 220, 225, 230, 340, 435, 670, 695, 825, 870, 995, 1015, 1330, 1335, 1390, 1395, 1450, 1500, 1540, 1545, 1580, 1605, 1640, 1690, 1695, 1710, 1875, 1895, 1960, 2110, 2305, 2320, 2325, 2330, 2405, 2480, 2785, 2790, 2965, 2990, 3030, 3050, 3140, 3255, 3480, 3485, 3490
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	30, 35, 55, 185, 400, 580, 630, 665
	Ösküs-Uul	C.2	425, 550, 575, 710, 740, 955, 1065, 1080, 1100, 1110, 1145, 1155, 1210, 1220, 1235, 1275, 1285, 1300, 1320, 1345, 1370, 1380, 1505, 1580, 1745, 1810, 1850, 1855, 1860, 1870, 1900, 1915, 2010, 2320, 2380, 2630, 2730, 2735, 2850, 2855, 2930, 3070, 3135, 3185, 3230, 3435, 3465, 3470, 3550
	Kan- Kapçıkay	C.2	20, 85, 90, 140, 230, 265, 275, 420, 505, 560, 660, 675, 680, 685, 725, 750, 780, 820, 1215, 1390, 1440, 1490, 1535, 1620, 1780, 1970, 1975, 2015, 2020, 2025, 2040, 2045, 2295, 2345, 2420, 2485, 2505, 2570, 2585, 2635, 2690, 2695, 2765, 2790, 3270, 3395, 3435, 3440, 3625, 3765, 3820, 3935, 4025, 4040, 4320, 4395, 4445, 4480, 4585, 4595, 4615, 4675, 4785, 4790, 4505, 4565, 4570, 4640, 4730, 4755, 4810, 4820, 4920, 4970
	Kan-Ceeren Attu Kan- Altın	C.2	25, 45, 50, 105, 140, 180, 365, 535, 555, 560, 665, 705, 780, 790, 855, 910, 915, 1000, 1005, 1010, 1020, 1055, 1070, 1075, 1080, 1095, 1105, 1110, 1120, 1170, 1205, 1210, 1225, 1355, 1395, 1420, 1425, 1535, 1575, 1760, 1820, 1835, 1860, 1875, 1885, 1915, 1930, 2000, 2120
	Temene-Koo	C.2	15, 165, 170, 240, 265, 270, 345, 380, 490, 550, 620, 665, 680, 685, 695, 745
	Kara-Taacı Kıs	C.2	25, 430, 445
	Kögüdey- Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	25, 55, 90, 95, 100, 105, 115, 120, 125, 270, 275, 450, 645

Tablo 2 (Devamı). Mitolojik Sayılar

ALTAY DESTANLARI			
Sayılar	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
İki	Altın Ergek	C.2	20, 40, 45, 55, 95, 100, 230, 245, 270, 280, 320, 345, 375, 405, 445, 465', 520, 525, 530, 535, 560, 565, 580, 600, 605, 615, 655, 660, 665, 720, 770
	Erke-Koo	C.3	40, 55, 200, 245, 295, 300, 375, 405, 490, 575, 595, 635, 640, 655, 700, 740, 750, 755, 780, 810, 825, 960, 980, 1010, 1085, 1135, 1175, 1190, 1215, 1255, 1260, 1275, 1300, 1315, 1350, 1360, 1430, 1480, 1600
	Ölöstöy	C.3	70, 155, 210, 220, 255, 290, 300, 405, 545, 550, 580, 605, 645, 655, 690, 720, 790, 815, 845, 855, 945, 960, 970, 995, 1050, 1080, 1105, 1150, 1195, 1220, 1300, 1385, 1395, 1430, 1515, 1555, 1700, 1745, 1780, 1795, 1805, 1830, 1890, 1935, 2080, 2270, 2305, 2320, 2365, 2370, 2390, 2395, 2435, 2510, 2635, 2700, 2900, 3210, 3295, 3310, 3320, 3440, 3550, 3590, 3595, 3675, 3735, 3760, 3770, 3775, 3810, 3815, 3845, 3850, 3930, 4030, 4035, 4080, 4090, 4100, 4115, 4120, 4130, 4145, 4160, 4235, 4300, 4400, 4415, 4820, 4835, 4840, 5010, 5085, 5130, 5145, 5155, 5250, 5265, 5305, 5310, 5330, 5335, 5345, 5395, 5400, 5435, 5500, 5550, 5560, 5565, 5580, 5730, 5750, 5770, 5785, 5805, 5810, 5825, 5835, 5845, 5875, 5880, 5910, 5935, 5940, 5945, 5965, 5975, 5990, 5995, 6100, 6110, 6220, 6235, 6250, 6270, 6465, 6670, 6785, 6790, 6795, 6825, 6945, 7000, 7140, 7145, 7160, 7315, 7425, 7725, 7795, 7805, 7905, 7910, 7920, 7925, 8045, 8240, 8245, 8290, 8300, 8395, 8410, 8455, 8460, 8480, 8525, 8645, 8650
	Katan-Kökşin le Katan- Mergen	C.3	35, 40, 65, 135, 145, 170, 205, 290, 300, 425, 450, 510, 550, 600, 610, 620, 625, 675, 730, 735, 740, 750, 755, 770, 805, 840, 850, 865, 1015, 1075, 1140, 1190, 1195, 1250, 1275, 1380, 1390, 1395, 1400, 1405, 1410, 1415, 1420, 1450, 1460, 1510, 1515, 1525, 1530, 1535, 1540, 1555, 1635, 1710, 1725, 1730, 1780, 1785, 1795, 1825, 1885, 1895, 1900, 1905, 1910, 1920, 1925, 1930, 1950, 1980, 2010, 2030, 2055, 2065, 2075, 2110, 2145, 2155, 2160, 2180, 2195, 2220, 2225, 2270, 2330, 2370, 2375, 2420, 2440, 2465, 2485, 2515, 2535, 2540, 2545, 2550, 2555, 2560, 2585, 2595, 2600, 2705, 2710
	Şulmus-Şunı	C.3	15, 25, 30, 50, 75, 120, 150, 175, 245, 250, 290, 295, 315, 325, 330, 390, 405, 410, 430, 485, 500, 535, 540, 545, 665, 680, 775, 800, 810, 815, 820, 830, 920, 925, 980, 1000, 1005, 1010, 1020, 1025, 1030, 1050, 1065, 1075, 1095, 1145, 1150, 1160, 1340, 1355, 1360, 1370, 1395, 1410, 1585, 1620, 1630, 1635, 1640, 1725, 1995, 2105, 2110, 2120, 2151
	Ak-Biy	C.3	315, 415, 420, 445, 515, 520, 535, 540, 675, 715, 745, 855, 875, 930, 945, 955, 965, 1035, 1090, 1095, 1145, 1150, 1245, 1250, 1275, 1300, 1305, 1310, 1320, 1325, 1330, 1340, 1435, 1465, 1495, 1530,
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	55, 140, 155, 165, 170, 255, 270, 335, 340, 345, 510, 545, 740, 790, 795, 805, 840, 870, 925, 1005, 1060, 1135, 1155, 1160, 1190, 1195, 1375, 1435, 1450, 1790, 1840, 1850
	Alıp Manaş (Altay Türkçesi)	A.M.	15, 20
	Alıp Manaş (Türkiye Türkçesi)	A.M.	25, 30, 45, 355, 380, 410, 730, 740, 810, 815, 855, 865, 1145, 1195, 1215, 1310, 1380, 1385, 1485, 1520, 1615, 1720, 1755, 1830

Tablo 2 (Devamı). Mitolojik Sayılar

ALTAY DESTANLARI			
Sayılar	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Üç	Er Samır	C.1	5, 10, 100, 125, 230, 610, 615, 620, 630, 1595, 1820
	Ak Tayçı	C.1	175, 270, 945, 1065, 1390, 1620, 1810, 1945, 2030
	Kökin Erkey	C.1	165, 275, 310, 435, 470, 710, 830
	Altay Buuçay	C.1	240, 365, 435, 495, 530, 560, 585, 600, 720, 750
	Malçı Mergen	C.1	
	Kozın Erkeş	C.1	425, 575, 580, 585, 595, 600, 630, 645, 650, 880, 925, 980, 1470, 1680, 1725
	Közüye	C.1	1265
	Oçı-Bala	C.2	145, 215, 265, 280, 380, 385, 420, 525, 795, 840, 950, 1040, 1230, 1325, 1480, 1640, 2140, 2895, 2915, 3010, 3175, 3340, 3520, 3550
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	280, 315, 440
	Ösküs-Uul	C.2	1030, 1035, 1180, 1455, 1585, 1630, 2090, 2095, 2130, 2170, 2195, 2590, 2630, 3410
	Kan-Kapçıkay	C.2	200, 205, 260, 365, 395, 455, 520, 715, 1595, 1865, 1870, 1930, 2070, 2250, 2295, 2300, 2390, 2415, 2585, 2800, 3180, 3670, 3760, 3835, 3865, 3885, 3920, 3960, 3970, 4475, 4570, 4595, 4675, 4790, 4800, 4480, 4640, 4775, 4815, 4825, 4840, 4880, 4935, 4955, 4965, 5050
	Kan-Ceeren Attu Kan- Altın	C.2	125, 145, 160, 385, 390, 615, 635, 750, 965, 1110, 1120, 1125, 1345, 1570, 1945, 1985, 2110
	Temene-Koo	C.2	160, 165, 175, 380
	Kara-Taacı Kıs	C.2	235, 345, 485
	Kögüdey- Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	80, 205, 325, 350, 370
	Altın Ergek	C.2	125, 590, 670, 675, 685
	Erke-Koo	C.3	175, 640, 1415, 1420, 1425, 1440, 1445, 1465, 1475, 1480, 1485, 1495, 1510, 1515, 1525, 1530, 1540, 1565, 1570, 1575, 1585
	Ölöştöy	C.3	415, 825, 830, 875, 925, 960, 1100, 1335, 1450, 1800, 1840, 2300, 3690, 3795, 4105, 4280, 4375, 4385, 4440, 5720, 5760, 5835, 5910, 5915, 6015, 6135, 6505, 6600, 7165, 7330, 7415, 7485, 7535, 7850, 7900, 8155, 8270, 8435, 8510, 8655, 8685
	Katan-Kökşin le Katan- Mergen	C.3	25, 490, 695, 755, 810, 1090, 1095, 1525, 1615, 1625, 1700, 1775, 2025, 2425, 2475, 2525, 2530
	Şulmus-Şunı	C.3	685, 690, 695, 760, 935, 950, 955, 960, 965, 970, 995, 1000, 1065, 1145, 1150, 1155, 1785
	Ak-Biy	C.3	35, 50, 130, 135, 230, 730, 1175, 1335, 1405, 1440
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	10, 15, 35, 40, 50, 60, 70, 80, 85, 90, 100, 145, 155, 310, 535, 545, 555, 560, 575, 605, 645, 660, 700, 715, 720, 760, 770, 780, 800, 805, 810, 815, 830, 840, 850, 855, 865, 885, 890, 945, 950, 960, 970, 990, 1035, 1040, 1045, 1050, 1100, 1110, 1365, 1370, 1395, 1480, 1485, 1505, 1525, 1535, 1565, 1570, 1625, 1650, 1710, 1760, 1780, 1795, 1805, 1810, 1820, 1845, 1900, 1905, 1940, 1945, 2020, 2040, 2085, 2110, 2120
	Alıp Manaş (Altay Türkçesi)	A.M.	
	Alıp Manaş (Türkiye Türkçesi)	A.M.	445, 490, 505, 1005, 1065, 1070, 1430

Tablo 2 (Devamı). Mitolojik Sayılar

ALTAY DESTANLARI			
Sayılar	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Altı	Er Samır	C.1	35, 60, 150, 180, 495, 510, 515, 530, 555, 560, 570, 575, 580, 585, 590, 595, 600, 605, 1110, 1120, 1140, 2025, 2230, 2440, 2630
	Ak Tayçı	C.1	10, 150, 210, 755, 920
	Kökin Erkey	C.1	715, 900, 905, 910
	Altay Buuçay	C.1	70, 275, 710, 730, 735
	Malçı Mergen	C.1	10, 60, 75, 85, 125, 190, 205, 210, 220, 230, 235, 255, 310, 330, 335, 340, 380, 450, 460, 610, 625, 640, 725, 765, 770, 795
	Kozın Erkeş	C.1	65, 555, 590, 715, 830, 835, 855, 865, 870, 940, 1030, 1605, 1760
	Közüye	C.1	40, 170, 180, 230, 680, 720, 750, 770, 1385, 1600
	Oçı-Bala	C.2	60, 85, 700, 815, 870, 1015, 1225, 1390, 1420, 1505, 1580, 1705, 1720, 2040, 2890, 2945, 3005, 3015
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	5, 15, 40, 100, 115, 185, 395, 570
	Ösküs-Uul	C.2	125, 465, 545, 860, 950, 1185, 1295, 1310, 1405, 1620, 1680, 1755, 1765, 1770, 1815, 2060, 2095, 2125, 2235, 2500, 2510, 2540, 2675, 2710, 2770, 2810, 2905, 2995, 3175, 3195, 3620
	Kan-Kapçıkay	C.2	90, 780, 1140, 1155, 1325, 1880, 1915, 2490, 2580, 2915, 3240, 3310, 3360, 4280, 4525, 4480, 4570, 4650, 4735, 4755, 4920, 4935, 4940, 4950, 5020
	Kan-Ceeren Attu Kan- Altın	C.2	155, 220, 235, 750, 825, 935, 945, 1025, 1405, 1445, 1565, 1940, 1980
	Temene-Koo	C.2	40, 75, 105, 130, 425, 430, 510, 625, 665, 840
	Kara-Taacı Kıs	C.2	285
	Kögüdey- Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	45, 205, 220, 500, 575, 580, 585, 590
	Altın Ergek	C.2	615, 695, 795
	Erke-Koo	C.3	200, 205, 350, 385, 990, 1085, 1090, 1105, 1125, 1360, 1610
	Ölöştöy	C.3	290, 295, 495, 505, 520, 1430, 1835, 1980, 2020, 2040, 2055, 2070, 2260, 2470, 2700, 2895, 3040, 3180, 4255, 4425, 5940, 6295, 6800, 6975, 6990, 7010, 7040, 7050, 7055, 7130, 7135, 7175, 7425, 7475
	Katan-Kökşin le Katan- Mergen	C.3	15, 30, 75, 100, 145, 195, 200, 210, 280, 495, 550, 555, 770, 845, 950, 1115, 1160, 1230, 2130, 2145, 2335, 2345, 2350, 2620, 2625, 2670, 2700, 2705, 2740
	Şulmus-Şunı	C.3	45, 250, 345, 350, 370, 475, 700, 705, 1495, 1665, 1730, 1770, 1795, 1820, 1850, 1860, 1880
	Ak-Biy	C.3	10, 30, 85, 160, 180, 260, 285, 780, 1055, 1275, 1295, 1330, 1340, 1365, 1375, 1390, 1415, 1435, 1445, 1465, 1475, 1495, 1510, 1515, 1520
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	850, 880, 900, 905, 915, 930, 935, 965, 1250, 1275, 1380, 1415, 1420, 1615, 1620, 1670, 1680, 1760, 1770, 1780, 1795, 1900, 2015, 2140
	Alıp Manaş (Altay Türkçesi)	A.M.	
	Alıp Manaş (Türkiye Türkçesi)	A.M.	1295, 1415, 1785, 1795, 1805

Tablo 2 (Devamı). Mitolojik Sayılar

ALTAY DESTANLARI			
Sayılar	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Yedi	Er Samır	C.1	30, 495, 1445, 2025, 2135, 2140, 2145, 2150, 2375, 2380, 2385, 2410, 2415, 2420, 2555, 2570, 2575, 2580, 2630
	Ak Tayçı	C.1	145, 190, 945, 1285, 1315, 1330, 1335, 1340, 1345, 1350, 1360, 1555, 1560, 1655, 1690, 1710, 1720, 1735, 1740, 1745, 1755, 2035
	Kökin Erkey	C.1	355, 810, 875, 900
	Altay Buuçay	C.1	690
	Malçı Mergen	C.1	315, 465, 475, 540, 630, 705
	Kozın Erkeş	C.1	75, 35, 100, 415, 420, 540, 610, 665, 670, 705, 710, 780, 1000, 1020, 1125, 1130, 1155, 1305, 1365, 1375, 1685
	Közüyke	C.1	675
	Oçı-Bala	C.2	50, 60, 275, 1420, 1430, 1485, 1530, 1575, 1585, 1630, 1665, 1710, 1940, 2000, 2340, 2345, 2440, 2600, 2820, 2825, 2840, 2850, 2870, 2875, 2945, 2980, 2985, 3010
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	
	Ösküs-Uul	C.2	50, 125, 135, 160, 260, 265, 285, 380, 400, 470, 475, 495, 530, 535, 540, 580, 680, 730, 780, 805, 810, 815, 890, 900, 940, 1180, 1700, 1710, 1765, 1815, 1830, 1950, 2050, 2240, 2330, 2365, 2420, 2500, 2505, 2715, 2940, 3105, 3265, 3320, 3405, 3475, 3505, 3510, 3550, 3640
	Kan-Kapçıkay	C.2	90, 175, 190, 350, 560, 575, 930, 935, 955, 1100, 1105, 1130, 1165, 1190, 1245, 1515, 1525, 1640, 1660, 1695, 1700, 1735, 1815, 1855, 1920, 2070, 2170, 2330, 2445, 2450, 2475, 2680, 2810, 2830, 2910, 3245, 3250, 3255, 3315, 3320, 3420, 3450, 3465, 3505, 3510, 3685, 3760, 3835, 3845, 3855, 3870, 3880, 3885, 3895, 3900, 3905, 3910, 3915, 3930, 4115, 4140, 4160, 4180, 4200, 4210, 4245, 4250, 4265, 4275, 4280, 4300, 4320, 4360, 4370, 4375, 4380, 4390, 4395, . 4405, 4410, 4420, 4430, 4435, 4490, 4520, 4535, 4550, 4650, 4660, 4740, 4750, 4780, 4785, 4880
	Kan-Ceeren Attu Kan- Altın	C.2	160, 235, 545, 580, 645, 750, 760, 820, 825, 875, 940, 1030, 1340, 1400, 1450, 1465, 1475, 1500, 1580, 1590, 1595, 1625, 1635, 1705, 1820, 1940, 1970, 1980, 2080, 2090, 2205
	Temene-Koo	C.2	5, 40, 75, 110, 710
	Kara-Taacı Kıs	C.2	100, 110, 440
	Kögüdey- Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	50, 145, 200, 280, 330, 450, 500, 530, 605, 745, 785, 850
	Altın Ergek	C.2	115, 225, 235, 260, 265, 290, 510, 640
	Erke-Koo	C.3	35, 205, 695, 750, 855, 880, 1080, 1085, 1120, 1410, 1610,
	Ölöştöy	C.3	25, 490, 560, 1120, 1835, 1975, 2020, 2040, 2060, 2070, 2260, 2470, 2705, 2900, 3680, 4245, 4255, 4260, 4265, 4305, 4315, 4760, 4765, 4770, 4795, 4810, 4815, 4830, 4990, 5000, 5060, 5080, 5085, 5095, 5105, 5550, 5555, 5990, 6060, 6415, 6425, 6430, 6505, 6545, 6600, 6685, 6865, 6915, 6980, 7005, 7180, 7185, 7190, 7225, 7235, 7255, 7275, 7305, 7350, 7365, 7375, 7380, 7385, 7390, 7400, 7420, 7450, 7480, 7600, 7655, 7835, 7845, 7855, 7935, 8030, 8065, 8070, 8080, 8090, 8440, 8445

Tablo 2 (Devamı). Mitolojik Sayılar

ALTAY DESTANLARI			
Sayılar	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Yedi	Katan-Kökşin le Katan- Mergen	C.3	35, 485, 855, 860, 2335, 2730, 2740
	Şulmus-Şunı	C.3	295, 300, 320, 330, 555, 920, 925, 1020, 1170, 1175, 1180, 1185, 1190, 1205, 1215, 1220, 1245, 1250, 1255, 1270, 1290, 1295, 1305, 1310, 1315, 1320, 1325, 1400, 1665, 1700, 1715, 1730, 1770, 1795, 1825, 1860, 1880, 1945, 1950, 1960, 1970, 1975
	Ak-Biy	C.3	15, 690, 695, 710, 715, 720, 1435, 1495
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	510, 850, 995, 1115, 1120, 1125, 1135, 1255, 1380, 1725, 1760, 1775, 1795, 2015, 2125, 2140
	Alıp Manaş (Altay Türkçesi)	A.M.	
	Alıp Manaş (Türkiye Türkçesi)	A.M.	455, 465, 475, 485, 505, 510, 545, 810, 975, 1350, 1400, 1435, 1470, 1475, 1480, 1785, 1790, 1795, 1800
Dokuz	Er Samır	C.1	100, 205, 255, 525, 550, 730, 735, 750, 760, 765, 785, 790, 795, 800, 820, 845, 855, 865, 870, 875, 880, 885, 985, 995, 1360, 1695, 1980, 2005, 2275, 2545, 2630, 2635, 2640, 2660
	Ak Tayçı	C.1	325, 780, 1195, 1520, 1620, 1745, 1760, 1805
	Kökin Erkey	C.1	690, 735, 740
	Altay Buuçay	C.1	490, 495, 520, 525, 530, 535, 545, 555, 710, 790
	Malçı Mergen	C.1	440, 475
	Kozın Erkeş	C.1	15, 60, 190, 200, 355, 535, 1750
	Közüyke	C.1	770, 1360
	Oçı-Bala	C.2	45, 280, 285, 295, 840, 1505, 1605, 1635, 1645, 1715, 2155, 2340, 2405, 2995
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	115, 210, 435, 520, 625
	Ösküs-Uul	C.2	120, 140, 245, 260, 265, 295, 315, 400, 450, 585, 680, 730, 765, 780, 810, 890, 900, 950, 1180, 1305, 1375, 1540, 1665, 1760, 1770, 1805, 1875, 1950, 1970, 1975, 2025, 2120, 2505, 2595, 2625, 2640, 3020, 3200, 3440, 3455, 3510, 3515, 3550, 3555, 3645
	Kan-Kapçıkay	C.2	170, 195, 200, 220, 250, 345, 405, 410, 430, 440, 925, 1240, 1320, 1540, 1620, 1685, 1810, 1815, 1850, 1880, 1920, 2015, 2150, 2170, 2175, 2245, 2455, 2470, 2685, 2810, 3120, 3450, 3465, 3495, 3540, 3860, 4520, 4565, 4880, 4895, 4900
	Kan-Ceeren Attu Kan- Altın	C.2	220, 1480, 1565, 1705, 1720, 1725, 1740, 2160
	Temene-Koo	C.2	225, 790
	Kara-Taacı Kıs	C.2	250, 350, 435
	Kögüdey- Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	30, 50, 160, 165, 170, 565, 570, 610, 650, 665, 675
	Altın Ergek	C.2	15, 95, 235, 250, 260, 340, 505, 540, 680
	Erke-Koo	C.3	245, 695, 860, 885, 905, 1125, 1130

Tablo 2 (Devamı). Mitolojik Sayılar

ALTAY DESTANLARI			
Sayılar	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Dokuz	Ölöstöy	C.3	30, 430, 1880, 2190, 2345, 2360, 2855, 3000, 3330, 3380, 4590, 4755, 4770, 4795, 4810, 4980, 4985, 5080, 5300, 5315, 5420, 5430, 5500, 6365, 6485, 6505, 6600, 6915, 6960, 7020, 7095, 7660, 7715, 7865, 8080, 8160, 8280, 8325, 8415, 8495, 8585
	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	130, 435, 855, 865, 1300, 2015, 2625, 2730
	Şulmus-Şunı	C.3	10, 15, 20, 30, 175, 180, 385, 390, 395, 490, 545, 555, 710, 755, 760, 765, 785, 790, 795, 810, 815, 835, 845, 865, 880, 945, 950, 990, 995, 1000, 1010, 1230, 1235, 1240, 1250, 1390, 1395, 1485, 1490, 1525, 1535, 1545, 1550, 1570, 1625, 1700
	Ak-Biy	C.3	615, 1230
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	700, 1645
	Alıp Manaş (Altay Türkçesi)	A.M.	5
	Alıp Manaş (Türkiye Türkçesi)	A.M.	280, 360, 470, 570, 585, 615, 620, 630, 700, 725, 905, 925, 1300, 1330, 1400, 1505, 1600
Kırk	Er Samır	C.1	
	Ak Tayçı	C.1	
	Kökin Erkey	C.1	
	Altay Buuçay	C.1	
	Malçı Mergen	C.1	
	Kozın Erkeş	C.1	725
	Közüyke	C.1	
	Oçı-Bala	C.2	190, 650, 1160, 1960, 2030, 2115, 2770
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	
	Ösküs-Uul	C.2	650, 875, 3360
	Kan-Kapçıkay	C.2	445, 475, 730, 780, 850, 855, 955, 1920, 2010, 3100, 3125, 3130, 3305, 3310, 3555, 3630, 4660, 4695, 4705, 4750
	Kan-Ceeren Attu Kan-Altın	C.2	1140, 1395, 1400
	Temene-Koo	C.2	
	Kara-Taacı Kıs	C.2	205, 225
	Kögüdey-Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	30, 85, 485
	Altın Ergek	C.2	
	Erke-Koo	C.3	
	Ölöstöy	C.3	1820, 2000, 2105, 2175, 2245, 2260, 2420, 2615, 5505, 5545, 5555, 5585, 5620, 6465

Tablo 2 (Devamı). Mitolojik Sayılar

ALTAY DESTANLARI			
Sayılar	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Kırk	Katan-Kökşin le Katan- Mergen	C.3	
	Şulmus-Şunı	C.3	115, 1840
	Ak-Biy	C.3	
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	
	Alıp Manaş (Altay Türkçesi)		
	Alıp Manaş (Türkiye Türkçesi)		

Sonuç olarak iki, üç, altı, yedi, dokuz, kırk sayıları, mitolojide önemli bir yere sahip olduğu gibi, Altay destanlarında da mitolojideki yerleriyle ya da başka kullanımlarıyla yaşamaya devam etmektedir. Yani inançları içinde barındırması açısından bir hayli zengin olan Altay destanları, sayılarla ilgili inançları da bünyelerinde korumuşlardır.

1.10.2. Renkler

Renkler, varlıklardan yansıyan birçok ışının gözler aracılığıyla alınarak beyin tarafından algılanıp anlamlandırılmasıyla oluşan unsurlardır. Farsça, “renk, boya, fayda, nasip, kuvvet, tarz, gibi, hile, güzellik, sağlık, kan, az sermaye, kumar, benek, şaşı, leke ve hava” (Kanar, 2010: 781) anlamlarına gelen “renk” sözcüğü Türkçeye “renk” olarak geçmiştir. Renk kullanımları, milletlerin hayata bakışını, tabiatı algılayışını göstermesi bakımından önemlidir (Karademir, 2007: 192). Renkler insan yaşamının bütün alanlarını kuşatmıştır. “Nerede, ne zaman hangi rengin kullanılacağı belirli kalıplar üzerine oturtularak geleneklerimiz arasına girmiştir.” (Gönen, 2005: 226). İnsanlar etraflarında gördükleri nesneleri, kavramları algıladıkları renklerle bütünleştirerek tanımlamışlardır.

“Türkler’de renk sembolizminin temelinde kozmolojik düşünceler yatmaktadır. Bu sistemde dünya dört ana yöne bölünerek her yönün kendi rengi, hayvanı, yıldızı, unsuru (su, ateş, ağaç, maden) vardır. Türkler’in yön kavramını algılayışında kuzey siyah, güney kırmızı, batı ak, doğu ise mavi renkle simgelenmektedir. Bir de merkez belirlenmiştir ki, onun da

rengi sarı, unsuru ise topraktır. Bu dünya şeması, Türkler’de hep varlığını korumuş ve renklerin anlamları bu şemayla bağlantılı olarak ayarlanmıştır. Çok çarpıcı bir örnek de Türkiye’yi çevreleyen denizler ve göllerin adlarında saklanmaktadır. Anadolu’nun kuzeyindeki denize Kara Deniz, batısındakine Ak Deniz, güneyindekine Kızıl Deniz, doğusundaki göle ise Gökçe (Sevan) Gölü denilmesi buna örnektir. Bu durum, Türk kültüründe ve inanışlarında renklerin çok önemli olduğunu göstermektedir.” (Akkaya, 2013: 529).

Türk kültür ve geleneğinin önemli parçalarından biri olan destanlarda renklerin yoğun bir şekilde aynı kültürel kodlarla kullanılması da buna işaret etmektedir. Alıp Manaş Destanı da renklerin yoğun bir şekilde kullanıldığı destanlardan birisidir. Alıp Manaş; Azerbaycan, Türkmen ve Türkiye Türkleri’nce “Bamsı Beyrek”, Özbekler’de “Alpamış”, Kazak ve Karakalpaklarca “Alpamıs”, Başkurt ve Tatarlar tarafından “Alıpmenşen adıyla bilinen destanın Altay Türkleri arasında yaşayan varyantıdır (Ergun, 1998: IX).

1.10.2.1 Siyah/Kara

Genel olarak bakıldığında bütün dünya mitolojilerinde ve simgeciliğinde siyah/kara, daha çok olumsuz anlamları ifade etmek için kullanılır. Ezeli karanlık, boşluk, ölüm karanlığı, tahribat, üzüntü, büyü, kötülük ya da ölümle ilgili mitlerde yer alan tanrılar karmaşa ortamı, şeytan ve benzeri birçok şey, kara renkle birlikte ifade edilmiştir (Çoruhlu, 2010: 205).

“Türkiye Türkçesinde en koyu rengi karşılamak üzere siyah ve kara olarak iki sözcük bulunmaktadır. Bunlardan kara, Türkçe olup Türkçenin bilinen en eski yazılı belgeleri olan Orhon Yazıtları’ndan beri kullanılmaktadır. Siyah ise Farsçadan dilimize geçmiş olup Türkler’in Anadolu’ya gelmeleri ve İslâm dinini kabul etmeleriyle birlikte kullanılmaya başlamıştır.” (Bayraktar, 2004: 57).

Abbasi halifelerinden meşruluk fermanı alan Türk hanedanlarına gelinceye kadar karanın Türkler’de hükümrancılık rengi olarak da kullanıldığı görülmektedir (Genç, 1997: 40).

Karanın hem olumlu hem de olumsuz anlamda kullanıldığı yerler vardır. S. Gönen’e göre olumsuz anlamda kullanıldığı yerler şunlardır: (Gönen, 2005: 227)

- Kara hayvanlar
- Kara göller
- Kara taş ve kayalar

- Kara ile ilgili deyimler
- Kara ile ilgili beddualar
- Kara insan uzuvları
- Kara dağlar
- Kara ağaçlar
- Kara evler
- Kara ile tanımlanan olağanüstü varlıklar

S. Gönen'e karanın olumlu anlamlarda kullanıldığı yerler ise şunlardır:
(Gönen, 2005: 227)

- Büyüklük, ululuk, cesaret, sevimlilik ifade eden lâkaplarda kullanılışı
- Yerleşim birimlerinin adlarında kullanılışı
- Güzellik unsurlarını tasvir ederken kullanılışı.

Alıp Manaş Destanı'nda "Kara" sözcüğünün geçtiği yerler ve anlam değerleri şöyle değerlendirilebilir:

"Kara" sözcüğü aşağıdaki alıntılarda ya olumsuz anlamda ya da gölün kuzeyde olduğunu ifade etmek için kullanılmış olabilir. Fakat gölden kötümser bir şekilde bahsedilmesi "kara" sözcüğünün göle olumsuz bir anlam vermek için kullanıldığını gösterir (Akkaya, 2013: 534).

"... **Kara** koldin caradında "...**Kara** gölün, sahilinde
Ağaştar, ölümdör özördö..." (s.98). Ağaçlar, otlar, bitende..." (s.99).

"... **Kara** köldör kaynap kalat "...**Kara** göller kaynayıp kalırmış
Batpak batpak tuulardı..." (s.122). Küçük küçük dağları..." (s.123).

Aşağıda da Er Samır ve Oçı Bala Destanları'nda Kara sözcüğünün olumsuz anlamda kullanıldığı görülmektedir:

*Altı **Kara** Kaltar at
Aylandıra kurçap algan,
Aradap teep, tiştep turat.
Açu-koron kişteyip turat.
Er Samır külüktin.
(Altay-1, 605).*

*Altı **Kara** Kaltar at
Etrafım çevirip sarmışlar,
Tekmeleyerek dişliyorlar.
Acı, acı kişneyip duruyor
Pehlivan Er Samır'ın*

*Könökçödi terin içken.
Kara-boro sanaalu
Kara büder büdüştü,
Kara bürühküy çıraylu,
Tuyuk kara sagaldu,
(Altay-2, 760).*

*Kovalar dolusu terini içmiş.
Kara, boz düşünceli
Kara görünümlü yaratılışlı,
Kara, puslu simâli
Sık kara sakallı,*

Aşağıdaki alıntılarda ise “kara” sözcüğü dağa, tepeye, ormana olumsuz bir anlam yüklemiştir. Çünkü kara dağ, kara tepe ve kara orman Alıp Manaş Destanı’nda olumsuz olayların geçtiği yerler olarak anlatılmaktadır:

*“... Kara tuuga çıkıp keldiler
Mal küder ak calanın...” (s.130).*

*“... Kara dağa çıkıp geldiler
Mal güdülen bozkırı...” (s.131).*

*“... Mal turluzı odorlu cerde
Tostok kara kırlan büttir (s.130).*

*“... Mal yatağı mümbit yerde,
Büyük bir kara tepe oluşmuş” (s.131).*

*“... Kara mejelik büdüp kaltır
Ol kara mejelikden...” (s.130).*

*“... Kara orman bitip kalmış,
O kara ormandan...” (s.131).*

*“... Bir ondonıp körör bolzo,
Kara cıştı kuyda kırıptır...” (s.136).*

*“... Kendine gelip baksa,
Kara ormanlı mağaraya girmiş...”
(s.137).*

Ak Kağan “Ak Polat kılıcıyla” istediğini yapmaktadır. Fakat “Kara Polat kılıcıyla” istediklerini yapamamaktadır. Alıp Manaş Destanı’nda “kara” sözcüğüyle nitelenen kılıcın işe yaramadığı anlatılmaktadır:

*“... Kara bolot üldüzün aldı...
Kara bolot üldüzi
Togus cerden sınıp çaçıldı” (s.142).*

*“... Kara polat kılıcını aldı...
Kara polat kılıcı
Dokuz yerden kırılıp saçıldı” (s.142).*

Yine Alıp Manaş Destanı’nda “Kara” sözcüğüyle bu kez güzellik unsuru olarak karşılaşılmaktadır. Fakat bu güzellik kan bürümüşür.

*“... Kara gözine kan tartılğan
Katu kabagın cemire körgön” (s.104).*

*“... Kara gözünü kan bürümüş
Katu (Gür) kaşını yıkmış...” (s.105).*

*“... Ot keptü izip çıktı
Kara köskö kan çağıldı...” (s.124).*

*“... Ateş gibi parladı
Kara gözünü ...” (s.125).*

1.10.2.2 Beyaz/Ak

Beyaz; inanışlarda aydınlık, ışık, saflık, kutsallık simgesidir. Türklerde de beya; aklık, temizlik, arılık, ululuk anlamlarına gelmektedir. Yaşar Çoruhlu’nun da belirttiği gibi beyaz renk, Türk mitolojisinde ve kültüründe en yaygın yer bulan bir

renktir. “Aslında onun bu yaygınlığı muhtemelen gök renginin yerine geçerek onu ikinci planda bırakmasından kaynaklanmış olmalıdır.” (Çoruhlu, 2010: 211).

“Ak”ın Türkler’in en eski inançlarından olan Şamanist dönemle ilgili bazı manevi inanmalarından kaynaklanarak ululuk, adalet ve güçlülük anlamları kazandığı görülmektedir. Türk Şamanizm’inde Ülgen, hayır ilahıdır. Şaman dualarında ona Beyaz Parlak (Ak Ayas), Parlak Hakan (Ayas Kaan) şekilde hitap edilir. Altay Türk halk edebiyatında hayır ilahı Ülgen’i temsil eden ak, cennet anlamında kullanılmaya başlamıştır. Ak, arılık ve yüceliğin bir sembolü haline gelmiştir. Bu yüzden ak için “baş renk” de denilebilir (Genç, 1997: 7-8).

“Aşağıdaki alıntılarda “ak” sözcüğü hayvanları niteleyerek onların semiz ya da seçkin hayvanlar olduğunu anlatmıştır.” (Akkaya, 2013: 530).

“...**Ak**-çabdar atka mingen
Ak-Köbön bahadır vardı...” (s. 160).

“...**Ak**-yeleli ata binen
Ak-Köbön bahadır vardı...” (s. 161).

“...**Ak** baştu örökön
Ay kaptırgatübinen...” (s. 226).

“...**Ak** başlı ata
Güzel sadak içinden...” (s. 227).

“... **Ak** kazın kanadına
Samara biçigin çiyele...” (s. 154).

“... **Ak** kazın kanadına,
Kutsal mektubu yazıp...” (s. 155).

“... **Ak** kastı sürüjip...
Ay kanadın caya tutkuladı...” (s. 158).

“... **Ak** kazı kovalayıp...
Güzel kanadını açtılar...” (s. 159).

Yukarıdaki alıntılarda görüldüğü gibi “ak”, at ve kaza sıfat olmuştur. Ak kazın “kutsal” sözcüğüyle kullanılması “ak” sözcüğünün olumlu bir şekilde kullanıldığını gösterir. “Aklık temizliktir, arılıktır, yüceliktir, ululuktur.” (Genç, 1997: 8). Alıp Manaş Destanı’nda köpüğün temiz, arı ve yüceliği coşkun suya ulaşmayla aktarılmıştır (Akkaya, 2013: 531).

“... **Ak** köbügi andanıp cadar
Kazır suuga cetpey kayttı...” (s. 114).

“... **Ak** köpüğü aktarılıp duran
Coşkun suya ulaştı...” (s. 115).

Ak, Türk büyükleri ile subaylarının bir üniforması gibiydi (Ögel, 1995: 33). Böylelikle devlet büyükleri askerler tarafından daha iyi ayırt edilebilmiştir. Savaşta devlet büyüklerinin sadece giysileri değil, kullandıkları araç-gereçler de aktır. “Alıp Manaş’taki Ak Kağan da ak araç-gereçler kullanmıştır. Ak Kağan, sihirli kılıcına “*ak polat kılıcım*” diye seslenmesi buna bir örnektir. Bu da “ak” sözcüğünün ayırt edici bir özelliğinin olduğunu gösterir.” (Akkaya, 2013: 531).

“...**Ak** bolot üldüzin
On bilekle oroy tuttu...” (s. 132)

“... **Ak** polat kılıcını
Sağ kolunu aldı...” (s. 133).

Ak, Türkler’de hükümdarlığın sembolüdür. Bu nedenle, Türk kağanları kendilerine Ak Kağan demişlerdir. Alıp Manaş Destanı’nda Ak Kağan ismi de birçok yerde geçmiştir. Fakat Ak Kağan’ın anlamadan, dinlemeden insanları yargılaması, Ak Kağan’ın kötü bir insan olduğunu gösterebilir. Bu da “ak” sözcüğüne olumsuz bir anlam yüklenmesine neden olur (Akkaya, 2013: 531-532).

“... Onu ukkan **Ak-Kaan**...
Açu-koron kıygırdı...
Üç calçının baştarın...
Keze çappay kanayttı...
Ce kazır bütken **Ak-Kaan**...”
(s. 132-135).

“... Bunu Duyan **Ak Kağan**...
Kükreyip bağırdı...
Üç çobanın başını...
Vurup kesti...
Fakat öfke dolu **Ak-Kağan**...”
(s. 132-135).

“Aşağıdaki alıntıda ise “ak” bir gemiciyi niteleyerek, gemicinin güvenilir, iyi bir insan olduğunu belirtmiştir. Çünkü gemici duygusal ve yardımsever biridir.” (Akkaya, 2013: 532).

...Cedip kelbey kanayttı
Ak baştukemeçini... (s. 222).

...Yetip geldi
Ak başlı gemiciye... (s. 223).

Verbitsky’in topladığı efsanede “Ak-Ene” yani Ak-Ana görmekteyiz. Tanrı Ülgen dünyayı yaratmayı düşünürken, su içinden birdenbire Ak-Ana görünür ve Ülgen’e akıl verir. Efsanenin metninde “Ak-Ana’nın buyruğu üzerine Tanrı böyle yaptı” diye geçer. Tanrı Ülgen’in kızlarına da Ak-Kızlar denir (Ögel, 2010: 570).

Türklerde ak, beyazlığı göstermekle beraber, temizlik, arılık, büyüklük ve saflığı da ifade etmiştir. Ak, devletin ululuk, adalet ve güçlülüğünün bir sembolüdür. “En eski Türk devleti sayılan Hunlar’da ak renk, adalet ve güçlülüğü temsil etmiştir. Devlet büyüklerinin savaşlarda giydikleri elbise ak renklidir, komutanlar sıradan askerlerden farklı görünmek için ak elbise giymişlerdir.” (Ögel, 2010: 377-378).

“Cennette oturan tanrılara “Aktu,” yani “Aklılar”, rengi ve ruhu apak olan derlerdi. Bunlar, göğün üçüncü katında otururlardı. Aynı katta “Süt-Ak-Köl,” yani “süt rengi gibi ak olan göl” de vardı. İnsanların bütün hayatı ve ruhu bu göle bağlı idi. Bir çocuk doğacağı zaman Tanrı Ülgen oğluna emir verir, o da “yayucı” yani, yaratıcılardan birine bu işi havale ederdi. Yaratıcı, bu “Süt-Ak-Göl”den ruh alır ve doğan çocuğa verirdi. Başka Altay söylentilerine göre, “Enem Yayucı” yani Anam Yaratıcı, göğün beşinci katında oturur ve insan ruhlarının tek hazinesi olan Süt-Ak-Göl’ün işlerine bakardı. Doğacak çocuklar için ruhu gönderen de o idi.

Bunun için Altay Türkleri ona bir hükümdarlık unvanı da verirler ve “Hanı-Anam Yaratıcı” (*Kan-Enem-Yayucı*) derlerdi” (Ögel, 2010: 571).

“Altay Türkleri’ndeki “ak ata”, destanlarda insanlığın ulu babası ve Hz. Âdem’in karşılığı olmuştur. Türk mitolojisinde devletin başına milletin isteği ile ve meşru bir şekilde geçen hanlar için “Ak Han” tabiri kullanılmıştır. “Kara Han” ise devletin ve milletin başına, zorbalık veya hile yoluyla geçmiş, meşru olmayan, kanun ve töre ile tanınmayan kimsedir.” (Ögel, 2010: 381).

Renklerin duruma göre farklı yönler bildirdiğine yukarıda değinmiştik. Ak rengin karşıladığı yön ise “batı”dır. Özellikle, yer adlarında, kavim ve boy adlarında geçen renk adları da bu açıdan değerlendirilebilir. Örneğin, M. S. 5. yüzyılda, bugünkü Horasan civarındaki bir Altay kavmi için kullanılan Ak Hunlar tabiri, bu kavmin asıl anavatanlarının doğuda olduğunun bilinmesinden kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı, bu kavim “Batı Hunları” olarak düşünülmüştür.

1.10.2.3 Kırmızı/Kızıl

Kırmızı sözcüğü, eski Türkçede yoktur. Onun yerine kızıl sözcüğü kullanılır. Kırmızı renk ana renklerden ve tabiatda bu rengin örneği ateş ve kandır. Bu renk heyecan, kudret ve akıncılık sembolüdür. Bu renk, güneşin ve tüm savaş tanrılarının rengidir. “Merkezin (yaşanılan anavatanın) güneyini ifade eden bu renk, Türk kültürü ya da mitlerinde hem gök hem de yer unsuruyla ilgili çeşitli alanlarda karşımıza çıkar. Bu, söz konusu rengin olumlu ve olumsuz anlamlar içerdiğine işaret eder. Ancak her iki çeşit anlamda da kuvvet, güç, iktidar, şiddet ve yoğunluk ifade eder” (Çoruhlu, 2010: 208). “Türkler’in en eski inançları ile ilgili olarak “*Al Ruhı*” veya “*Al Ateş*” adları verilen bir ateş tanrısının veya koruyucu bir ruhun varlığı bilinmektedir. Türkler’in en eski devirlerden beri al bayrak kullanmalarının “*Al Ateş*” inancı ile bağlı bir gelenek olabileceği akla gelir” (Akkaya, 2013: 536). A. İnân, bu hususta şu bilgileri vermektedir:

“Kazaklar-Kırgızlar bayrak sözcüğü yerine “*yalav*” sözcüğünü kullanırlar ki aslı alav=alevdir. Al (kızıl) rengin tarihimizin başlangıcından beri bizde manevi ve milli renk olarak algılandığı ve tarih boyunca inançları yansıtan, aynı zamanda da Türk duygusunu ve ruhunu anlatan bir milli sembol hüviyeti kazandığı görülmektedir” (Genç: 1997: 13-15).

Alıp Manaş Destanı’nda geçen kızıl renkle ilgili olarak şu örnekler verilebilir:

“... Kaçan tuştā Ermen-Çeçen,
Eki caak **kızıl** maral...” (s. 100).

“... Eki caak kan-**kızıl**,
Eki közi ot-calbıştıy...” (s. 100).

“... Kırğıs kaannın kızın,
Kızıl maral cıraylu...” (s. 120).

“... Caya tudup cakşılaştı
Kızıl maral on caaktan...” (s. 112).

“... **Kızıl** körnöö ottı
Ak-Kaanın cerine sugala...” (s. 218).

“... Cayılıp kalgan turbay kayttı
Albatı cüzi **kızıl** örtiy...” (s. 232).

“... Gençliğinde Ermen-Çeçen,
İki yanağı **kızıl** gül...” (s. 101).

“... İki yanağı kan **kızıl**
İki gözü ateş gibi...” (s. 101).

“... Kırğız Kağanı’nın kızını
Kızıl ceylan gibi yüzlü...” (s. 103).

“... Uzatıp vedalaştı,
Kızıl gül sağ yanaktan...” (s. 113).

“... **Kızıl** güçlü ateşi,
Ak-Kağan’ın yerine yakıp...” (s. 219).

“... Yayılıp kalmıştı
İnsan yüzü **kızıl** ateş gibi...” (s. 233).

“Kızıl kelimesine Göktürk döneminden beri rastlanmaktadır. Al kelimesi ise ilk olarak 11. yüzyıl kaynaklarında görülür. Bu kaynaklarda renk bildirmesinin yanında “bayrak” anlamında da kullanılmıştır. Bu durum, bayrağın rengi olmasından ileri gelir. Kültür tarihimizde al renginin olumlu kullanımlarının yanında olumsuz kullanımlarına da rastlanır. Kızıl renk ile al renk arasında kesin bir kullanım farkı olduğunu söylemek kolay değildir. Her iki rengin de paralel kullanımları oldukça fazladır. Zaten bu iki renk arasında çok belirgin bir fark da yoktur, sadece ton farkı vardır. Hatta çoğu kere al ve kızıl kelimeleri yakın anlamlı olarak birbirlerinin yerine de kullanılırlar.” (Karadoğan, 2004: 95).

“Alıp Manaş Destanı’nda Altayca “kan” sözcüğü de “al” olarak Türkiye Türkçesine çevrilmektedir. Bu nedenle, kan sözcüğü de “kırmızı” renk grubuna dâhil edilebilir. Bunun örnekleri ise şunlardır:” (Akkaya, 2013: 537).

“... **Kan** ceren atka mingen
Kan-Cürenkey çurçızı...” (s. 232).

“... **Kan** ceren attu
Kan-Cürenkey baatırğa...” (s. 232).

“... Mingen adım **kan**-ceeren,
Boyumnın adım Kan-Cürenkey...”
(s. 234).

... **Kan** ceren attu,
Kan-Çürenkey batırdın...” (s.236).

“... **Al** ata binen,
Kan Çürenkey kayını...” (s. 233).

“... **Al** atlı,
Kan Çürenkey bahadıra...” (s. 233).

“... Bindığım atım **al** at
Kendi adım Kan-Çürenkey...” (s.135).

“... **Al** atlı,
Kan Çürenkey bahadırın...” (s.237).

Bunların yanı sıra, yukarıda da belirtildiği gibi kırmızı renk olumsuz durumlar ve kavramlar için de kullanılmıştır. “Gebeye, lohusa kadınlara kötülük yapan ve albastı, al karısı gibi isimlerle de anılan bu kötü ruh, hemen hemen bütün Türk toplulukları tarafından bilinmektedir” (Karadoğan, 2004: 96).

1.10.2.4 Mavi

“Doğu yönünün simgesi olan mavi, göğün de rengi olmasından dolayı çoğu kere gök unsuruna işaret eden çeşitli öğelerin simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır” (Çoruhlu, 2010: 210).

“Gök (< kök) kelimesi, Eski Türkçe döneminden beri birden fazla rengi ifade etmiştir. Daha çok “mavi” ve “yeşil” için kullanılsa da “boz”, “gri” gibi renkler için de kullanılmıştır. Günümüzde de Türkçenin çeşitli lehçe ve ağızlarında “mavi, yeşil, boz, gri” gibi renkler için kullanılmaktadır. Eski Türkçe döneminden beri Türkçede “yeşil” için “yaşıl” kelimesi kullanılsa da gök kelimesinin “yeşil” yerine kullanımı günümüze kadar devam etmiştir. Gök renk, eskiden beri çoğunlukla kutsal sayılan şeyler ve durumlar için kullanılmış, kutsal kabul edilen şeylerin rengi çoğunlukla gök olmuştur. Gökyüzünün hem adı hem de rengi göktür, suyun rengi göktür. Aslında, gök (kök) kelimesi, Köktürk yazıtlarında gökyüzünün adını değil, rengini ifade etmek için kullanılmıştır. Doğrudan doğruya göğün adı olarak kullanılması daha sonraki dönemlere rastlar. Eski Türk dinî inancı sebebiyle kök “mavi” ve teñri “gökyüzü; Tanrı” kelimeleri Kök Teñri biçiminde birlikte çok fazla kullanılmıştır. Daha sonra teñri kelimesi “gökyüzü” anlamından sıyrılıp tamamen “Allah” anlamında kullanılır hale gelince yeri boş kalmış ve kök kelimesi teñri kelimesinin boşalttığı “gökyüzü” anlam alanını doldurmuştur.” (Karadoğan, 2004: 94).

İncelediğimiz Altay destan metinlerinde mavi rengiyle ilgili örnekler şöyle geçmektedir:

*Cürek sıstaar kojon salat.
Şılrıp akkan suuları
Mönün çilep surkurap cadat.
Kök torkodıy **teneri** bolzo,
Kös tay kılar aru boltır.
Kebis oşkoş calandar cadat,
(Altay-1, 1050) .*

*Yürek sızlattan kojon söylüyordu.
Şırıldayıp akan suları
Gümüş gibi parlıyordu.
Gökyüzü ise **mavi** ipek gibi,
Göz kamaştıracak kadar parlak imiş
Kilim gibi otlaklarıyla,*

1.10.2.5 Sarı

Sarı renk adı, Türkçenin bilinen en eski yazılı belgeleri olan Orhun Yazıtları’ndan bu yana Türkçede kullanılmaktadır. Sarı, Türkçede güneşin, buğday başağının, sonradan altının rengi olarak genellikle olumlu anlam birimcikleri kazanmıştır. Sarı, dünyanın merkezini sembolize eder. Ayrıca Türk mitolojisinde hayır ilahı Ülgen ile doğrudan doğruya bağlantılıdır. Uygur Türkçesi ve Çağatay Türkçesine ait eserlerde “sarığ agrıg” kullanımında karşımıza çıkan ve günümüz

Türkçesinde sarılık (hastalık), kara sarı (yüz) gibi kullanımlarda görülen olumsuz anlam birimcikleri dışında sarı renk adının olumsuz anlamı yoktur. (Bayraktar, 2006: 209-210).

Türkler’de sarı rengin, dünyanın merkezinin sembolü olarak kullanıldığı, bu anlayışın da onların en eski inançlarından olan Şamanizm’den kaynaklandığı görülmektedir. Gerçekten de hayır ilahı Ülgen’in altın kapılı sarayı ve altın tahtı, Türkler’de hep sarı renk (altın sarısı = sırma rengi) ile ifade edilmiş ve Ülgen’in tahtı nasıl devletin, ülkenin ve dünyanın merkezinde olarak algılanmış ise, tıpkı onun gibi sarı renk de dünyanın merkezinin sembol rengi olmuştur. Yine bu Şamanist dönemde Türkler’in inanışları arasında “Sarı Albastı” veya “Sarı Albıs” adlı koruyucu bir ruhun varlığı da anlaşılmaktadır (Genç, 1997: 31).

Alıp Manaş Destanı’nda sarı sözcüğüyle beraber, sarı sözcüğünden türeyen sarar- sözcüğü de yer almıştır. Alıp Manaş’ta yer alan sarı rengine şu alıntılar örnek verilebilir (Akkaya, 2013: 538).

“...Caş agaştarı bür **sargabas**
Cajıl keen Altayda...” (s. 98).

“...Yaş ağaçların yapağı **sararmaz**
Yeşil görklü Altay’da...” (s. 99).

“...Bajı kuudıy kajaygan
Tiji kuulıdıy **sargargan**...” (s. 98).

“...Başı kuğu gibi ağaran
Dişi bakır gibi **sararan**...” (s. 99).

“...Kuu çılap bajı kajaygan
Kuu çılap tiji **sargargan**...” (s.114).

“...Kuğu gibi başı ağaran
Bakır gibi dişi **sararan**...” (s.115).

“...Bajık kuudıy kajaygança
Tijim kuulıdıy **sargargança**...” (s.118).

“...Başım kuğu gibi ağarana dek
“...Dişim bakır gibi **sararana** dek...”
(s.119).

“...Caş agacı **sargarbas**...”
Cajıl Altayım kayda ne?...” (s.148).

“...Yaş ağacı **sararmaz**
“...Yeşil Altayım nerede...” (s.149).

Yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü gibi “sarı” sözcüğünden türeyen sarar- sözcüğüyle oluşturulan cümlelerin olumsuz bir anlam taşıdığı, fakat “sarı” sözcüğünün yer aldığı cümlelerin olumlu anlam taşıdığı görülmektedir. Yine Alıp Manaş’ta “Sarı” sözcüğünün kullanıldığı yerler ise şunlardır:

“...Kümüş **sarı** çaçtu
Kümüjek-Aru carařtı...”(s.102)

“...**Sarı** torko tonımın
Edeginen tutpagar...”(s.108).

“...Gümüş gibi **sarı** saçlı
Kümüjek-Aru güzel...” (s.103).

“...**Sarı** ipek elbisemin
Eteğinden tutmayın...”(s.109).

İncelediğimiz destan metinlerinde, mitolojik renklerin ilgili destanlarda geçtiğı dize numaraları Tablo 3’te listelenmiştir:

Tablo 3. Mitolojik Renkler

ALTAY DESTANLARI			
Renkler	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Siyah / Kara	Er Samır	C.1	70, 120, 140, 180, 225, 270, 275, 315, 320, 370, 435, 450, 460, 515, 605, 615, 735, 830, 840, 880, 890, 1060, 1065, 1145, 1155, 1165, 1190, 1195, 1210, 1215, 1220, 1225, 1230, 1245, 1250, 1260, 1265, 1270, 1275, 1285, 1295, 1345, 1350, 1405, 1425, 1445, 1450, 1460, 1465, 1470, 1475, 1480, 1490, 1495, 1510, 1515, 1530, 1535, 1540, 1550, 1560, 1565, 1570, 1580, 1590, 1595, 1605, 1610, 1615, 1620, 1625, 1630, 1635, 1645, 1655, 1695, 1710, 1715, 1720, 1725, 1735, 1740, 1920, 2020, 2080, 2135, 2150, 2160, 2170, 2175, 2280, 2290, 2305, 2315, 2370, 2380, 2395, 2400, 2415, 2435, 2440, 2445, 2480, 2495, 2525, 2560, 2650
	Ak Tayçı	C.1	15, 65, 140, 170, 200, 270, 275, 285, 320, 450, 530, 550, 605, 685, 720, 750, 780, 845, 865, 870, 875, 885, 900, 915, 925, 935, 940, 965, 980, 990, 1015, 1055, 1165, 1195, 1240, 1275, 1295, 1310, 1350, 1360, 1440, 1505, 1685, 1690, 1700, 1745, 1755, 1765, 1780, 1785, 1790, 1795, 1820, 1835, 1855, 1860, 1875
	Kökin Erkey	C.1	15, 110, 155, 330, 350, 355, 395, 495, 575 580 585 590, 660, 665, 695, 725, 815, 940, 950
	Altay Buuçay	C.1	180, 240, 245, 275, 360, 420, 495, 520, 530, 575, 585, 625, 640, 650, 665, 670, 710, 740, 800, 805, 815, 845, 855, 865, 875, 885
	Malçı Mergen	C.1	170, 180, 210, 220, 230, 235, 240, 245, 255, 270, 285, 295, 360, 425, 435, 475, 485, 500, 505, 525, 530, 565, 605, 640, 665, 670, 680, 695, 745, 765, 795
	Kozın Erkeş	C.1	55, 150, 160, 170, 190, 235, 245, 270, 285, 370, 380, 395, 410, 530, 535, 565, 640, 665, 690, 695, 705, 715, 720, 725, 730, 735, 740, 750, 755, 775, 890, 930, 1040, 1070, 1100, 1120, 1145, 1165, 1170, 1190, 1210, 1215, 1225, 1235, 1240, 1245, 1280, 1295, 1385, 1405, 1410, 1415, 1505, 1510, 1515, 1525, 1560, 1565, 1585, 1605, 1625, 1635, 1660, 1670, 1675, 1680, 1685, 1690, 1700, 1710, 1720, 1735, 1765
	Közüyke	C.1	10, 20, 40, 50, 115, 150, 160, 230, 315, 360, 530, 715, 765, 780, 780, 830, 855, 865, 870, 985, 995, 1050, 1055, 1060, 1075, 1080, 1135, 1190, 1200, 1210, 1250, 1260, 1280, 1285, 1290, 1315, 1330, 1365, 1385, 1420, 1535, 1545, 1595, 1665, 1685, 1690, 1715, 1725, 1740, 1745, 1850, 1870, 1880, 1940
	Oçı-Bala	C.2	45, 65, 75, 115, 130, 135, 195, 230, 275, 280, 285, 290, 305, 315, 335, 400, 470, 525, 530, 635, 745, 760, 770, 795, 930, 995, 1010, 1090, 1330, 1385, 1450, 1475, 1490, 1500, 1505, 1535, 1540, 1555, 1565, 1570, 1575, 1585, 1590, 1595, 1635, 1640, 1650, 1695, 1780, 1835, 1890, 1945, 2155, 2160, 2165, 2170, 2175, 2180, 2185, 2220, 2230, 2255, 2355, 2390, 2405, 2410, 2425, 2435, 2475, 2535, 2540, 2585, 2635, 2675, 2725, 2750, 2790, 2830, 2850, 2875, 2880, 2935, 2950, 2955, 2960, 2970, 2980, 2995, 3025, 3040, 3075, 3085, 3180, 3195, 3205, 3215, 3240, 3255, 3285, 3335, 3365, 3475, 3480, 3485, 3490, 3495, 3500, 3510
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	65, 145, 190, 265, 295, 350, 355, 360, 505, 510, 525, 675, 680

Tablo 3 (Devamı). Mitolojik Renkler

ALTAY DESTANLARI			
Renkler	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Siyah / Kara	Ösküs-Uul	C.2	75, 135, 170, 180, 185, 245, 320, 455, 525, 820, 945, 1100, 1415, 1425, 1430, 1435, 1455, 1460, 1465, 1470, 1485, 1525, 1530, 1540, 1550, 1620, 1675, 1705, 1750, 1780, 1785, 1805, 1870, 1910, 2040, 2185, 2200, 2230, 2240, 2275, 2280, 2285, 2290, 2335, 2410, 2470, 2490, 2505, 2545, 2655, 2665, 2715, 2725, 2735, 2745, 2760, 2780, 2825, 2845, 2850, 2855, 2865, 2890, 2930, 2940, 2965, 2980, 3010, 3155, 3160, 3215, 3250, 3390, 3395, 3420, 3465, 3515, 3525, 3540, 3550, 3635, 3640, 3645
	Kan-Kapçıkay	C.2	75, 115, 140, 165, 200, 220, 260, 275, 395, 400, 425, 470, 485, 515, 685, 690, 695, 735, 805, 845, 910, 930, 975, 990, 1075, 1085, 1090, 1110, 1125, 1145, 1150, 1195, 1320, 1375, 1530, 1540, 1565, 1670, 1720, 1815, 1820, 1850, 1895, 1985, 2005, 2015, 2225, 2275, 2280, 2300, 2310, 2315, 2320, 2470, 2510, 2515, 2520, 2555, 2560, 2665, 2670, 2745, 2750, 2875, 2880, 2885, 2900, 2955, 2960, 2965, 2970, 2980, 3040, 3125, 3130, 3305, 3310, 3430, 3450, 3465, 3475, 3495, 3510, 3540, 3555, 3615, 3640, 3645, 3680, 3700, 3725, 3730, 3745, 3750, 3755, 3760, 3785, 3810, 3835, 3860, 3895, 3900, 3905, 3970, 3995, 4025, 4060, 4080, 4220, 4245, 4265, 4560, 4650, 4655, 4680, 4710, 4720, 4725, 4730, 4740, 4745, 4750, 4755, 4780, 4785, 4545, 4565, 4665, 4740, 4745, 4750, 4765, 4780, 4790, 4815, 4850, 4925, 4955, 4965, 5030
	Kan-Ceeren Attu Kan-Altın	C.2	85, 95, 190, 195, 230, 250, 355, 365, 370, 375, 385, 390, 395, 420, 430, 440, 500, 505, 545, 570, 575, 590, 630, 650, 695, 715, 720, 740, 755, 760, 885, 890, 895, 900, 940, 1185, 1420, 1430, 1435, 1465, 1530, 1545, 1595, 1605, 1625, 1645, 1660, 1665, 1720, 1735, 1835, 1840, 1885, 1915, 1930, 2000, 2040, 2055, 2060, 2065, 2225
	Temene-Koo	C.2	5, 10, 20, 155, 165, 170, 225, 260, 265, 365, 380, 455, 480, 495, 505, 545, 550, 585, 595, 690, 860
	Kara-Taacı Kıs	C.2	5, 10, 15, 20, 35, 55, 60, 70, 75, 85, 90, 95, 110, 125, 145, 180, 185, 190, 200, 215, 230, 235, 240, 245, 260, 275, 280, 295, 315, 335, 350, 355, 365, 375, 400, 405, 410, 425, 430, 435, 450, 465, 480
	Köğüdey-Kökşin le Boody-Koo	C.2	60, 90, 95, 100, 115, 125, 155, 165, 180, 185, 190, 195, 230, 270, 275, 285, 290, 310, 315, 345, 350, 355, 385, 410, 415, 425, 565, 630, 640, 715, 735, 765, 790, 795, 805, 835, 845, 865
	Altın Ergek	C.2	20, 25, 80, 100, 125, 145, 165, 225, 230, 245, 270, 280, 320, 355, 415, 490, 525, 530, 535, 555, 575, 580, 585, 590, 600, 655
	Erke-Koo	C.3	5, 35, 60, 65, 260, 285, 290, 315, 370, 385, 390, 440, 455, 520, 545, 570, 680, 745, 750, 780, 795, 815, 890, 985, 1000, 1020, 1110, 1205, 1310, 1365, 1370, 1415, 1420, 1455, 1460, 1475, 1480, 1545, 1555, 1570

Tablo 3 (Devamı). Mitolojik Renkler

ALTAY DESTANLARI			
Renkler	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Siyah / Kara	Ölöstöy	C.3	5, 15, 25, 50, 55, 80, 100, 205, 255, 260, 280, 330, 360, 485, 580, 605, 630, 775, 780, 785, 1000, 1110, 1150, 1160, 1250, 1265, 1270, 1275, 1310, 1315, 1325, 1340, 1390, 1410, 1570, 1575, 1620, 1795, 1930, 1935, 2030, 2155, 2305, 2325, 2370, 2425, 2430, 2555, 2775, 3080, 3120, 3125, 3350, 3395, 3470, 3490, 3565, 3630, 3790, 3795, 3855, 3870, 3900, 3925, 3930, 3935, 3940, 3955, 3975, 4000, 4105, 4115, 4290, 4505, 4605, 4870, 5075, 5100, 5150, 5270, 5280, 5290, 5300, 5330, 5340, 5435, 5470, 5475, 5495, 5510, 5515, 5535, 5545, 5585, 5590, 5595, 5605, 5685, 5690, 5720, 5725, 5740, 5875, 5885, 6085, 6115, 6210, 6260, 6275, 6280, 6300, 6320, 6335, 6395, 6485, 6495, 6505, 6590, 6600, 6615, 6630, 6685, 6690, 6715, 6725, 6745, 6750, 6770, 6780, 6790, 6795, 6800, 6815, 6820, 6825, 6975, 7040, 7045, 7070, 7075-, 7095, 7100, 7110, 7155, 7175, 7180, 7240, 7255, 7330, 7405, 7420, 7445, 7455, 7470, 7550, 7730, 7735, 7755, 7820, 7825, 7845, 7890, 7955, 7995, 8005, 8045, 8100, 8105, 8140, 8215, 8295, 8300, 8340, 8360, 8375, 8455, 8520, 8530, 8540, 8560, 8660
	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	40, 195, 200, 220, 230, 245, 255, 270, 365, 370, 405, 425, 515, 540, 555, 600, 610, 625, 660, 680, 685, 695, 700, 715, 720, 795, 840, 940, 1080, 1180, 1275, 1280, 1335, 1355, 1385, 1390, 1395, 1400, 1420, 1515, 1540, 1545, 1685, 1695, 1715, 1740, 1745, 1750, 1785, 1795, 1800, 1805, 1815, 1820, 1825, 1830, 1840, 1845, 1885, 1900, 1965, 2020, 2025, 2045, 2085, 2100, 2135, 2155, 2160, 2210, 2220, 2250, 2260, 2265, 2360, 2365, 2385, 2415, 2420, 2430, 2435, 2480, 2485, 2490, 2510, 2520, 2560, 2565, 2690
	Şulmus-Şunı	C.3	10, 55, 60, 120, 125, 185, 190, 215, 220, 260, 290, 305, 310, 320, 325, 335, 340, 345, 400, 570, 580, 595, 615, 640, 650, 660, 680, 690, 700, 740, 745, 755, 780, 825, 830, 860, 890, 975, 1010, 1050, 1075, 1085, 1100, 1110, 1120, 1130, 1155, 1210, 1235, 1285, 1290, 1365, 1435, 1445, 1455, 1470, 1500, 1505, 1515, 1535, 1540, 1550, 1615, 1625, 1650, 1710, 1730, 1735, 1785, 1835, 1845, 1920, 1925, 1965, 1985, 2005, 2025, 2060, 2085, 2090, 2100, 2105, 2115, 2125
	Ak-Biy	C.3	20, 115, 205, 280, 330, 345, 360, 430, 500, 530, 575, 695, 710, 720, 835, 885, 990, 995, 1020, 1060, 1070, 1085, 1125, 1130, 1140, 1190, 1200, 1205, 1210, 1215, 1220, 1255, 1265, 1410, 1420
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	10, 50, 60, 70, 80, 85, 90, 230, 275, 435, 510, 525, 535, 545, 555, 560, 575, 605, 645, 660, 690, 700, 715, 760, 770, 790, 795, 805, 810, 815, 830, 850, 855, 865, 885, 945, 970, 990, 1035, 1040, 1045, 1050, 1075, 1100, 1110, 1115, 1120, 1125, 1140, 1180, 1300, 1320, 1395, 1400, 1445, 1450, 1525, 1530, 1535, 1545, 1565, 1710, 1760, 1765, 1780, 1795, 1805, 1810, 1820, 1845, 1855, 1905, 1940, 2040, 2110
	Alıp Manaş (Altay Türkçesi)	A.M.	5
	Alıp Manaş (Türkiye Türkçesi)	A.M.	90, 180, 310, 345, 400, 405, 410, 480, 530, 535, 540, 545, 565, 570, 575, 585, 600, 935, 1070, 1235, 1310, 1340, 1350, 1360, 1485, 1620, 1715, 1735

Tablo 3 (Devamı). Mitolojik Renkler

ALTAY DESTANLARI			
Renkler	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Beyaz / Ak	Er Samır	C.1	5, 10, 15, 20, 25, 30, 40, 60, 70, 80, 105, 150, 155, 185, 205, 210, 215, 220, 225, 230, 235, 240, 245, 250, 265, 270, 280, 285, 340, 355, 360, 365, 380, 390, 395, 405, 430, 440, 485, 500, 515, 520, 600, 615, 620, 640, 645, 665, 670, 680, 685, 690, 695, 720, 730, 740, 880, 885, 920, 925, 935, 955, 970, 1010, 1030, 1040, 1045, 1080, 1090, 1105, 1140, 1180, 1205, 1220, 1225, 1235, 1265, 1275, 1360, 1365, 1410, 1420, 1435, 1440, 1445, 1455, 1470, 1510, 1515, 1565, 1590, 1630, 1680, 1685, 1715, 1755, 1805, 1815, 1830, 1840, 1905, 1910, 1915, 1940, 1950, 1960, 1965, 1995, 2010, 2030, 2085, 2105, 2110, 2125, 2145, 2150, 2155, 2170, 2175, 2210, 2215, 2235, 2290, 2295, 2300, 2310, 2315, 2335, 2350, 2360, 2365, 2370, 2390, 2405, 2440, 2470, 2495, 2530, 2535, 2540, 2560, 2575, 2605, 2615, 2620, 2625, 2650, 2655
	Ak Tayçı	C.1	10, 20, 25, 30, 40, 55, 65, 70, 80, 85, 90, 95, 105, 110, 125, 130, 135, 145, 150, 160, 170, 175, 180, 185, 190, 195, 210, 215, 220, 225, 230, 240, 255, 270, 290, 295, 300, 305, 310, 315, 320, 335, 345, 360, 365, 380, 385, 390, 395, 400, 405, 410, 420, 430, 435, 440, 445, 455, 465, 475, 480, 485, 490, 500, 510, 515, 535, 540, 545, 550, 555, 560, 565, 575, 580, 600, 605, 610, 615, 620, 625, 635, 640, 650, 655, 660, 665, 670, 690, 695, 700, 705, 710, 715, 720, 725, 730, 735, 745, 765, 770, 775, 790, 795, 800, 805, 810, 815, 820, 825, 830, 835, 850, 855, 860, 865, 875, 880, 885, 895, 910, 915, 935, 940, 945, 955, 960, 970, 990, 1005, 1015, 1020, 1025, 1035, 1040, 1045, 1050, 1055, 1060, 1075, 1090, 1100, 1115, 1130, 1145, 1150, 1155, 1160, 1170, 1175, 1185, 1210, 1220, 1230, 1235, 1245, 1255, 1260, 1265, 270, 1280, 1285, 1290, 1295, 1300, 1310, 1330, 1350, 1355, 1365, 1370, 1375, 1385, 1395, 1405, 1420, 1430, 1440, 1445, 1455, 1470, 1480, 1490, 1500, 1515, 1520, 1530, 1540, 1545, 1550, 1560, 1570, 1575, 1585, 1590, 1595, 1600, 1605, 1610, 1615, 1625, 1630, 1640, 1645, 1650, 1655, 1665, 1670, 1680, 1685, 1695, 1730, 1735, 1740, 1755, 1760, 1765, 1770, 1775, 1785, 1790, 1795, 1800, 1810, 1815, 1820, 1825, 1830, 1835, 1840, 1845, 1850, 1860, 1865, 1870, 1875, 1885, 1905, 1910, 1915, 1920, 1925, 1930, 1940, 1945, 1950, 1955, 1965, 1980, 2000, 2020, 2030, 2040
	Kökin Erkey	C.1	45, 195, 200, 215, 220, 255, 270, 295, 390, 395, 410, 575 580 585 590, 640, 815, 850, 855, 885, 915, 925, 940
	Altay Buuçay	C.1	5, 40, 50, 70, 105, 110, 115, 150, 260, 310, 410, 720, 925
	Malçı Mergen	C.1	5, 105, 115, 125, 160, 165, 175, 180, 190, 195, 215, 220, 250, 350, 365, 400, 410, 465, 480, 495, 600, 605, 650, 655, 665, 700, 705, 715, 735, 740, 750, 755, 790, 800
	Kozın Erkeş	C.1	30, 35, 40, 45, 50, 60, 35, 95, 100, 110, 115, 125, 145, 160, 165, 355, 385, 480, 485, 580, 600, 620, 665, 755, 875, 925, 950, 965, 1015, 1285, 1325, 1335, 1340, 1365, 1430, 1440, 1445, 1515, 1550, 1655, 1670, 1700, 1705, 1710, 1740, 1750, 1760, 1770, 1775
	Közüyke	C.1	15, 35, 45, 65, 100, 105, 115, 190, 210, 235, 270, 290, 320, 325, 330, 335, 380, 395, 420, 480, 510, 585, 610, 615, 625, 630, 640, 685, 715, 740, 745, 995, 1190, 1385, 1440, 1550, 1560, 1570, 1580, 1600, 1615, 1655, 1695, 1700, 1705, 1735, 1770, 1805, 1845, 1855

Tablo 3 (Devamı). Mitolojik Renkler

ALTAY DESTANLARI			
Renkler	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Beyaz / Ak	Oçı-Bala	C.2	50, 70, 100, 120, 125, 140, 165, 180, 255, 290, 325, 340, 350, 355, 370, 385, 425, 445, 450, 455, 500, 510, 520, 545, 555, 565, 580, 595, 620, 625, 670, 685, 690, 695, 700, 715, 720, 735, 770, 800, 985, 1005, 1025, 1050, 1070, 1085, 1110, 1130, 1140, 1150, 1190, 1195, 1210, 1215, 1240, 1250, 1270, 1290, 1300, 1305, 1330, 1345, 1365, 1405, 1530, 1550, 1560, 1695, 1720, 1725, 1750, 1775, 1780, 1805, 1845, 1870, 1920, 1965, 1985, 2135, 2180, 2240, 2335, 2345, 2365, 2370, 2385, 2445, 2450, 2470, 2480, 2530, 2565, 2705, 2715, 2765, 3055, 3110, 3155, 3160, 3245, 3290, 3315, 3365, 3430, 3505
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	5, 10, 15, 20, 30, 40, 95, 105, 125, 130, 140, 170, 180, 185, 235, 245, 255, 260, 270, 275, 295, 300, 310, 325, 335, 345, 365, 375, 380, 390, 395, 460, 485, 490, 495, 525, 565, 580, 600, 605, 635, 645, 650, 655, 665, 670, 685
	Ösküs-Uul	C.2	35, 55, 60, 85, 90, 105, 115, 120, 125, 130, 140, 195, 225, 230, 290, 295, 300, 365, 390, 400, 420, 440, 445, 450, 465, 470, 475, 480, 490, 520, 565, 615, 795, 885, 945, 955, 970, 985, 1150, 1200, 1450, 1660, 2035, 2430, 2460, 2540, 2590, 2650, 2655, 2670, 2725, 2805, 2845, 2885, 2905, 3185, 3395, 3605, 3620
	Kan-Kapçıkay	C.2	75, 80, 115, 125, 130, 150, 205, 250, 335, 350, 360, 380, 495, 595, 605, 670, 685, 705, 710, 720, 890, 915, 1005, 1010, 1080, 1095, 1110, 1165, 1175, 1180, 1295, 1325, 1705, 1710, 1835, 1875, 1885, 1960, 1965, 2035, 2325, 2360, 2460, 2520, 2570, 2590, 2635, 2650, 2885, 2950, 3070, 3140, 3305, 3315, 3465, 3770, 3865, 3875, 3925, 3945, 4055, 4065, 4075, 4115, 4130, 4140, 4150, 4170, 4180, 4270, 4315, 4475, 4505, 4510, 4520, 4530, 4560, 4565, 4610, 4660, 4690, 4700, 4735, 4790, 4500, 4510, 4515, 4530, 4835, 4840, 4850, 4885, 4970, 5015, 5050, 5070
	Kan-Ceeren Attu Kan-Altın	C.2	30, 55, 60, 70, 105, 110, 120, 210, 245, 335, 595, 655, 945, 950, 970, 1095, 1100, 1105, 1185, 1200, 1235, 1240, 1245, 1280, 1285, 1320, 1365, 1430, 1445, 1455, 1495, 1500, 1670, 1710, 1730, 1735, 1760, 1765, 1780, 1810, 1830, 1845, 1855, 1935, 2005, 2035, 2085, 2150
	Temene-Koo	C.2	210, 230, 235, 240, 245, 300, 375, 425, 595, 850
	Kara-Taacı Kıs	C.2	30, 200, 300, 325, 350
	Kögüdey-Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	20, 40, 105, 145, 150, 175, 190, 235, 300, 335, 360, 375, 400, 420, 425, 455, 510, 540, 760, 815, 875
	Altın Ergek	C.2	5, 10, 15, 25, 40, 45, 50, 75, 90, 105, 140, 265, 345, 375, 390, 400, 680, 685, 715, 740, 750, 765, 790
	Erke-Koo	C.3	5, 60, 65, 280, 430, 540, 615, 680, 710, 855, 880, 895, 965, 1320, 1435, 1495, 1590, 1605
	Ölöştöy	C.3	110, 330, 370, 490, 705, 710, 725, 930, 1090, 1100, 1225, 1430, 1910, 2300, 2375, 2585, 2690, 2770, 3065, 3125, 3155, 3175, 3295, 3395, 3410, 3530, 3785, 4375, 4435, 4445, 4465, 4625, 4670, 4675, 5090, 5625, 6340, 6480, 6700, 6875, 7420, 7425, 7435, 7545, 7590, 7780, 7790, 7795, 7840, 7895, 7965, 8200, 8390, 8425, 8535, 8680

Tablo 3 (Devamı). Mitolojik Renkler

ALTAY DESTANLARI			
Renkler	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Beyaz / Ak	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	25, 35, 75, 205, 260, 305, 310, 315, 320, 325, 330, 400, 510, 605, 610, 620, 685, 695, 745, 850, 870, 880, 895, 925, 975, 980, 1025, 1110, 1115, 1145, 1165, 1190, 1190, 1195, 1230, 1285, 1295, 1315, 1340, 1430, 1435, 1445, 1580, 1655, 1685, 1725, 1730, 1745, 1790, 1815, 1830, 1835, 1915, 1950, 1980, 1995, 2020, 2035, 2070, 2090, 2240, 2245, 2275, 2280, 2340, 2480, 2535, 2670, 2710
	Şulmus-Şunı	C.3	40, 55, 150, 155, 200, 400, 410, 435, 450, 455, 515, 545, 725, 770, 795, 800, 810, 1185, 1265, 1270, 1485, 1735, 1910, 2035, 2130
	Ak-Biy	C.3	10, 15, 30, 40, 45, 50, 55, 85, 95, 105, 110, 125, 130, 140, 165, 180, 215, 220, 225, 230, 265, 270, 275, 280, 285, 310, 335, 340, 350, 355, 370, 390, 395, 405, 410, 430, 535, 540, 545, 550, 555, 570, 620, 655, 680, 725, 745, 780, 785, 815, 825, 830, 860, 920, 1020, 1030, 1035, 1045, 1065, 1090, 1130, 1170, 1175, 1230, 1285, 1290, 1400, 1405, 1410
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	10, 25, 45, 50, 145, 160, 170, 220, 230, 240, 370, 435, 465, 505, 570, 660, 705, 715, 865, 870, 1095, 1110, 1175, 1190, 1225, 1455, 1535, 1590, 1600, 1605, 1825, 1830, 1940, 1970, 2110, 2160, 2165, 2170, 2180, 2189,
	Alıp Manaş (Altay Türkçesi)	A.M.	
	Alıp Manaş (Türkiye Türkçesi)	A.M.	45, 70, 95, 110, 120, 145, 210, 310, 360, 365, 395, 400, 430, 440, 465, 470, 500, 525, 535, 600, 670, 720, 735, 740, 745, 755, 880, 905, 915, 970, 1020, 1335, 1420, 1440, 1470, 1510, 1545, 1570, 1610, 1675, 1835, 1840
Kızıl/ Kırmızı	Er Samır	C.1	2420
	Ak Tayçı	C.1	215, 235, 925, 1890, 1895
	Kökin Erkey	C.1	
	Altay Buuçay	C.1	280, 445, 465, 470, 475, 485, 500, 530, 560, 585, 900
	Malçı Mergen	C.1	1, 90, 355
	Kozın Erkeş	C.1	120, 155, 170, 185, 200, 210, 265, 325, 335, 355, 385, 390, 465, 480, 815, 945, 1055, 1080, 1095, 1130, 1135, 1160, 1265, 1275, 1310, 1425, 1430, 1535, 1600, 1620, 1650, 1655, 1695
	Közüyke	C.1	655, 660, 1440, 1605, 1855
	Oçı-Bala	C.2	45, 195, 265, 395, 515, 520, 750, 855, 1070, 1120, 1165, 1205, 1415, 1420, 1530, 1555, 1565, 1580, 1590, 1655, 1665, 1700, 1745, 1835, 1975, 1990, 2025, 2140, 2160, 2165, 2250, 2260, 2295, 2315, 2325, 2525, 2590, 2620, 2735, 2780, 2785, 2820, 2825, 2830, 3085, 3090, 3100, 3105, 3115, 3120, 3135, 3150, 3340, 3375, 3520
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	85, 120, 145, 310, 315, 365, 620, 635, 670, 675
	Ösküs-Uul	C.2	1450, 1500, 1885, 3425, 3450

Tablo 3 (Devamı). Mitolojik Renkler

ALTAY DESTANLARI			
Renkler	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Kızıl/ Kırmızı	Kan-Kapçıkay	C.2	265, 460, 490, 565, 610, 615, 665, 675, 685, 690, 740, 860, 900, 985, 1020, 1480, 1520, 1525, 1590, 1595, 1605, 1660, 1665, 1675, 1715, 1895, 2005, 2010, 2050, 2350, 2385, 2395, 2875, 2880, 2890, 3315, 3570, 3575, 3650, 3845, 3870, 3885, 3895, 3900, 3905, 3910, 3915, 4070, 4185, 4265, 4290, 4420, 4505, 4575, 4585, 4830, 4570, 4980, 4985, 5005, 5010
	Kan-Ceeren Attu Kan-Altın	C.2	60, 305, 425, 495, 590, 690, 820, 1440, 1560, 1575, 1970, 1975, 2010, 2150, 2225
	Temene-Koo	C.2	550, 735, 740
	Kara-Taacı Kıs	C.2	380
	Köğüdey-Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	95, 100, 295, 315, 355, 445, 470, 560
	Altın Ergek	C.2	30, 150, 170, 180, 195, 200, 205, 210, 215, 220, 300, 500, 555, 610
	Erke-Koo	C.3	275, 780, 795, 945, 1220, 1245, 1325, 1330
	Ölöstöy	C.3	325, 3350, 3420, 3430, 3435, 3455, 4330, 6065, 6220, 7350, 7355, 7995, 8000, 8005, 8275, 8280, 8285
	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	2410
	Şulmus-Şunı	C.3	155, 1715, 1820, 1970
	Ak-Biy	C.3	570, 740, 1195, 1425, 1430, 1450, 1490, 1505
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	1335, 1345, 1350, 1670, 1740, 1875, 1900
	Alıp Manaş (Altay Türkçesi)	A.M.	
	Alıp Manaş (Türkiye Türkçesi)	A.M.	25, 45, 50, 175, 1505, 1680
Mavi	Er Samır	C.1	1050
Sarı	Er Samır	C.1	15, 240, 365, 390, 395, 485, 500, 615, 645, 685, 880, 925, 1030, 1090, 1280, 1290, 1310, 1325, 1335, 1350, 1360, 1420, 1435, 1485, 1510, 1715, 1840, 1995, 2010, 2085, 2105, 2175, 2215, 2235, 2295, 2315, 2335, 2350, 2390, 2440, 2495, 2530
	Ak Tayçı	C.1	365, 370, 395, 460, 490, 525, 1710
	Kökin Erkey	C.1	515, 575 580 585 590, 640, 815, 855, 915
	Altay Buuçay	C.1	70, 110, 200, 205

Tablo 3 (Devamı). Mitolojik Renkler

ALTAY DESTANLARI			
Renkler	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Sarı	Malçı Mergen	C.1	635, 740, 770, 780, 790, 800
	Kozın Erkeş	C.1	850, 930, 935, 985, 990, 995, 1000, 1255, 1540, 1640
	Közüyke	C.1	925, 1075, 1095, 1395, 1705
	Oçı-Bala	C.2	1650, 2955, 3030, 3285
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	20, 200, 225, 260, 375, 430, 445
	Ösküs-Uul	C.2	145, 205, 485, 550, 555, 570, 575, 610, 980, 1155, 1240, 1310, 1445, 1675, 1755, 1970, 2020, 2370, 2845
	Kan-Kapçıkay	C.2	75, 230, 2280, 2365, 2460, 4690, 4695, 4700, 4715, 4720, 4730, 4795, 4805, 4810, 4830, 5020, 5035
	Kan-Ceeren Attu Kan-Altın	C.2	235, 445, 875, 890, 910, 1385, 1490, 1495, 1645, 1655, 1675, 1685, 1690, 1855, 2205
	Temene-Koo	C.2	190, 205, 235, 240, 270, 290, 295, 300, 310, 315, 325, 370, 375
	Kara-Taacı Kıs	C.2	200, 225, 230, 240
	Kögüdey-Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	
	Altın Ergek	C.2	315, 320, 325
	Erke-Koo	C.3	1025
	Ölöstöy	C.3	1115, 1830, 1835, 2205, 2210, 3920, 4760, 5010, 5290, 5595, 5615, 5625, 5630, 6430, 6755, 6765, 7040, 7045, 7375, 7765, 7770, 7915, 8210
	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	150, 155, 815
	Şulmus-Şunı	C.3	
	Ak-Biy	C.3	485, 490
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	995, 1005, 1055, 1070, 1850

Sonuç olarak, Türk mitolojisinde de anlam bulan renklerin görünüşleri Altay destanlarına da yansımıştır. Yani mitolojide, genellikle siyah rengin olumsuz; beyaz, mavi ve kırmızı renklerin olumlu; sarı rengin ise hem olumlu hem olumsuz anlamlarının olması, incelenen destanlarda da karşılık bulmuştur.

1.10.3. Hayvanlar

Hayvanlar destanlarda genelde sıradan canlılar olarak yer almazlar. Onların olağanüstü özellikleri vardır. Konuşabilmekte ve insanlara yardımcı olabilmektedirler. Özellikle de asıl kahramana yardımcı olarak, onu gelebilecek tehlikeler karşısında uyarırlar. Böylece kahramana yardımcı olan ve konuşan hayvanlar, mitik dönemlerdeki insan-hayvan ilişkisini akla getirmektedir. Ancak yardımcı hayvanların yanında, engelleyici, kötülöklere neden olan hayvanlar da bulunmaktadır.

“Hayvan kùltü ilkel dinlerle başlar. Bu kutsal hayvanlardan kimini tanrılar gökten göndermiş, kimi cennetten yahut sudan çıkmış, kimini de toprak yeryüzüne vermiştir. Ayrıca hayvan kùltü gereğince, insan soylarının hayvandan geliş, ana ve baba sayılışı, tanrı tarafından gönderilişı, onlarda birer kutsal ruhun bulunuşu Totemizmin, sonra da Animizmin temelini kurmuş oldu. Bazı anlatılarda da hayvanlar kahraman, kurtarıcı ve besleyici olmuştur” (Uraz, 1994: 142).

1.10.3.1 At

Türk destanlarında ve diğler sözlü anlatı ürünlerinin hemen hepsinde at, önemli bir konuma sahiptir. Bunun temelinde Türk halkının göçebe kùltürünün büyük etkisi bulunmaktadır. Destanlardaki alp kiş, destan içindeki kaderini, sahibi bulunduğu atla birlikte yaşar. Destan kahramanının yanında yer alan at, bütün Türk destan rivayetlerinde olağanüstü özelliklere sahip olarak su ruhundan türer. Türkler, atların denizden çıkan, dağdan inen ya da gökten, rüzgârdan, mağaradan gelen kutsal aygırlardan türediğine de inanırlardı. (Elçin, 1997b: 502). “Bu at, insan gibi anlayışlı ve duygulu olup kuş gibi havada uçan özelliklere sahiptir. Destanlarda yer alan atlar son derece süratlidirler. Göz açıp kapayınca kadar dağları, dereleri aşarlar. Her birinin kendine özgü bir adı vardır. Destanlarda atın adının geçtiğı yerde sahibi de anılmış olur.” (Yardımcı, 2007: 54).

Türkler arasında atın gücünün Tanrı tarafından verildiğine inanılır. Destanlarda kahramanların en büyük yardımcısı atıdır. At, destanlarda tıpkı kahraman gibi olağanüstü özelliklere sahiptir. Kahraman, atı olmadan hiçbir iş beceremez. “Adeta, destanlarda zaferin ve mağlubiyetin gerçek sahibi attır. Destan kahramanlarının atları soy sop sahibi, şecereleri bilinen son derece akıllı,

bilinmezden ses duyan, tehlikeyi önceden sezip haber veren, yeteneğe ve kahramanlık töresine sahip varlıklardır.” (AKM, 2002: 135).

“Türkler’in beslenme, yeni yerleri keşfetme ve fethetme aracı olan at, sosyal hayat içerisinde insanın kolu-kanadı, kardeşi, yoldaşdır. Kahraman, atını yanından ayırmaz, onu unutmaz, tanrıya yalvarırken bile atını anmadan edemez. Gücü ata dayanan bir toplum düzeninde kahramanın atsız olması düşünülemez. Kişinin kahraman olacağının işaretlerinden biri de at sahibi olmasıdır. Destan kahramanları, pek çok yerde atlarıyla birlikte ifade edilirler. Kahramanı tarif etmeye yarayan ifadelerde at, en önde yer alır ve çoğu zaman kahramanı niteler, onun sıfatı haline gelir. “Boz aygırlı Bamsı Beyrek”, “Konur atlı Kazan Bey” gibi ifadeler bunlardandır.” (Yardımcı, 2007: 54).

Büyük şamanlar göklere çıkmak için ata binerlerdi. Altay Türkleri, Şamanlar’ın bindikleri bu ata “Pura” ya da “Argamak” derlerdi. At, görünmezler âleminden haber getiren, gelecek fenalıkları sezen, dostu, düşmanı tanıyan bir hayvan olarak kabul edilir. O, kahramanların yardımcısı, silah arkadaşıdır. Gerekirse konuşur ve sahibine nasihat eder.

“Kurban için kutsal sayılan ve “Yak” denilen Tibet öküzü, kolay bulunamadığından, yerine at kurban edilirdi. At kurbanları büyük tanrılara çeşitli törenlerle yapılırdı. Büyük tanrı Ülgen adına, uğurlu sayılan beyaz at kurban edilirdi.” (Uraz, 1994: 147).

İncelediğimiz Altay destan metinlerinde at ile ilgili örnekler şöyle geçmektedir:

*Koltığına kanat bolgon,
Kojo cürer nököri bolgon.
Çagırada ol kiştegen
Tadırada bu silkingen
Çakızına bu toktodı.
(Altay-2, 830).*

*Koltuğuna kanat oldu,
Birlikte yol alacak dostu oldu.
Şırıldayıp kişnedi
Bütün heybetiyle silkindi
At direğinde durdu.*

*Taadırada silkine berdi.
Açu-koron ayda saldı,
At ercine suray saldı:
“Kada, kada men kelele,
Kamçı sındı boldum, dedi.
(Altay-2, 295).*

*Bütün heybetiyle silkindi.
Sert sözler söyledi,
Kıymetli **at** şöyle sordu:
Yerimde dura dura
Kamçı gövdeli oldum, dedi.*

1.10.3.2 Kuşlar (Kaz, Kartal, Turna, Ağaçkakan)

“İslamiyet’ten önceki devrelerde bazı Türk toplulukları, kuşları ongun (sembol) saymışlardır. Aynı zamanda cennetin ifadesi olan kuşların, şamanlar tarafından suretine bürünülen ve yardım alınan ya da koruyucu ruh olarak edinilen hayvanlardan sayıldığı anlaşılmaktadır.” (Çoruhlu, 2010: 174). Yaradılış destanlarında kuşları, deniz dibinden toprak çıkarma işini gerçekleştiren varlıklar olarak görmekteyiz. Diğer bir özellikleri bu kuşların su ile ilgili oluşu yani suda yaşayan kuşlar olmalarıdır.

1.10.3.2.1 Kaz

Kaz, Türk mitolojisinde çok akıllı ve bilgiç bir kuştur. Şamanların davulları üzerinde kaz ile kartal resimleri bulunurdu.

“O, şamanizmin kanun ve âdetlerini iyi bilir. Kam’a hangi ilahı ziyaret etmesi, hangi yoldan gitmesi ve ilahın huzuruna nasıl çıkılması gerektiğini öğütler. Kaz, Brahma’nın olduğu kadar, Kam’ın da binek kuşudur. Kam, önce davulunu at gibi kullanır, sonra “at yoruldu” diyerek atı bırakır, kaza biner. Şimdi davul kaz olmuştur ve gökyüzünün yüksek katlarına Kam’ı taşır. Kaz, güneşin doğacağını bildiren elçi kuştur. Kozmolojide bir yıldızdır. Yani Tan yıldızı veya Sabah yıldızı veya Zöhre veya Venüs (Sabah Venüsü) ki İran mitolojisinde elinde mandoline, saza benzeyen çalgısıyla bir genç adam gibi tasvir edilir.” (Sever, 1995: 85).

W. Radloff da Sibirya’dan isimli eserinde kazın kurban töreni esnasında, şamanın göğre yükselmek için üzerine bindiği hayvanlardan olduğunu belirtmektedir (Radloff, 1994: 241-242).

İncelediğimiz Altay destan metinlerinde kazla ilgili örnekler şöyle geçmektedir:

*Kas la degen konır kuş,
Kanadı tözi çılabas kuş,
Suuga la cürze, suu corgo,
Suudan çıksa, sır corgo.
(Altay-1, 1140).*

*“Kaz denen konur kuş,
Kanadı yorulmaz kuş,
Suda gitse rahat yol alır
Sudan çıksa rahvan at gibidir.*

1.10.3.2.2 Kartal

“Türkler’in milli simgelerinden olan kartal, Şamanist uygulamalarda çok yaygın uygulamalarda çok yaygın olarak karşımıza çıkar.” (Çoruhlu, 2010: 154).

“Güneşin sembolü olan kartal, “güneş kuşu” olarak da nitelendirilmektedir. Özellikle çift başlı kartal Türk mitolojisinde önemli bir yer tutmaktadır. Çift başlı kartala “öksökö kuşu” ve “bürküt” de denilmektedir. Bütün kültürlerde “göklerin hâkimi” olarak kabul edilen kartal, kuşlar arasında ululuk ve yükseklik timsalidir. Bu yüzden Türkler, kılıç kabzalarında çift başlı kartal figürünü kullanmışlardır. Ayrıca çift başlı kartal, Selçuklu Devleti’nin bayrağında ve armalarında da yer almıştır. Ölümsüzlük suyu içtiği söylenen kartal, Gök Tanrı’nın sembolü olarak kabul edilmekte, Yakutlar’da “kutsal kam kuşu” olarak bilinmektedir. Bu kuş, bakır tırnaklı olup, sağ kanadı ile “Güneş”i, sol kanadı ile “Ay”ı kaplayabilmektedir. Bu nedenle gök kuşu ismi de verilmektedir. Çift başlı kartallar, gök direklerinin veya kayın ağacının tepesinde tasvir edilmekte ve gökten yıldırım indirebilmektedir.” (Küçük, 2013: 124).

“Türk mitolojisinde, Tanrı’ya açılan göğün kapısını çift başlı bir kartal beklemekte ve Tanrı Ülgen’in sembolü olarak değerlendirilmektedir. Çünkü gücün göklerdeki simgesi olarak kartal, gök ile yer arasında hızlı bir şekilde gidip gelebilmekte ve güneşe gözünü hiç kırpmadan bakabilmektedir. Bu özelliği ile o, güneş, ateş, ışık ve göz sembolleriyle ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda da kartal, kötülüğün düşmanı ve kötülükle mücadelenin sembolü olarak kabul edilmektedir. Kartal, aynı zamanda türeme sembolü olarak da dikkat çekmektedir. Mitolojiye göre Tanrı, insanları kötülükten korumak için kartalı göndermiş ancak insanlar onun dilinden anlamamıştır. Bunun üzerine kartal, Tanrı’dan yardım istemiş, Tanrı da ilk rastlayacağı insana kamlık kudretini vermesini söylemiştir. Kartal, ağaç altında uyuyan bir kadına rastlamış, onunla ilişki kurmuş ve kadın hamile kalmıştır. Böylece ondan doğan çocuk ilk kam olmuştur. Bu nedenle ilk kamlar gökyüzünden yere kartallar tarafından indirildiğine inanılmaktadır. Bu inanca bağlı olarak kötü ruhları kovmak için yapılan kamlık töreninde bayılan kamların ruhunun, kartallar tarafından bir kızağa konularak gökyüzüne çıkarılması da bunu desteklemektedir (Küçük, 2013: 124-125).

İncelediğimiz Altay destan metinlerinde kartal ile ilgili örnekler şöyle geçmektedir:

Olordı aparıp, cajırar”.
Kayçı Ceeren, Kamçı Ceeren,
Onoydo mmda cöptöştiler.
*Eki kara **mürküt** boldılar,*
Eki söökti teep alıp,
(Altay-1, 360).

Onları götürüp, gizleyelim.”
Kayçı Ceeren, Kamçı Ceeren ,
Böylece anlaştılar.
*İki kara **kartal** oldular,*
İki kemiği pençelerine alıp,

1.10.3.2.3 Turna

Ölümsüzlüğün ve uzun hayatın simgesi olan turnanın, Anadolu halk şiirinde çok önemli bir yeri vardır. Orta Asya’da ise bunlar, baharda gelip kışın giden kuşlardır. Habercidirler. Bazen de ‘Tanrının elçisi’ gibi görünürler:

“... Küçük kuşların (kuşkanaz) uçmadığı, sarı-kırmızı (kuba) bir çöle (çölge) geldi! Saksaganların (sauskan) uçmadığı sarı çöle çıktı (şıktı)! Bir turnanın sesini (turna tauju) duydu. Acından, iki kanadını vurarak duruyordu...”. Bu, çöle düşmüş bir turna idi. Bundan sonra, mitoloji başlıyordu. Turna göğüslü, köle! “... Turna gibi (turnaldin) göğüslü (töşlü), kul! Tilki gibi (tülküloin) gözlü (köslü), kul!” Yalancı ve hilekâr insanların göğsünün, niçin turna göğsüne benzetildiği, pek anlaşılmıyor (Ögel, 1995: 282).

“Turna, halk ananemize göre mübarek, akıllı, her hareketi doğru, mukaddes bir kuştur. Türk Halk şairleri, manevi bir hava içinde turnaya hususî bir ilgi duymuşlar, onu aşıklığın şartlarından biri olan seyahatlerinde “haber” motifi olarak kullanmışlardır. Ayrıca saz şairlerimizin “gurbet” temi içinde sade ve tabii Türkçe ile işledikleri turna motifini, Alevî ve Bektaşî şairleri, tasavvufî gelen tesirle kendi tarikatlarının prensipleri içinde değerlendirmişlerdir. Turna, bulunduğu veya yaşadığı yerlere damgasını vurmuştur. Anadolu ve Rumeli’de turna adlı meskûn yerler, göller ve dağlar vardır. Ayrıca bir cins çiçek olan “Turnagagası” “Turna” adı ile bilinen iğne oyası (Turgutlu, Manastır, Balıkesir, Tekirdağ), deniz ve gölde yaşayan “turna balığı” siyahı beyazına galip at donu manasına “turna kırı” Alevî merasimlerinde bir makam olan “turna semahı telli turna adlı çocuk oyununu ve Kuzey-Doğu Anadolu vilâyetlerinde ikili oyunlara (raks) âlem olan “turnabarı” bilinen kültür öğeleridir.” (Elçin, 1997a: 63-64).

İncelediğimiz Altay destan metinlerinde turnayla ilgili örnekler şöyle geçmektedir:

*Turna kuş onun kojonun
Bajın kekip tındap turdı.
Onı körüp, Közüyke
Ogo çümdep kojondodı
“Turna la kuji konır kuş,
(Altay-1, 1105).*

*Onı ukkan turna kuş
Ay kanadı caya tudat,
Karu sözün aydıp turat:
“Közin ottu köksin kandu
Kandıy köörkiy boloton?
(Altay-1, 1115).*

Turna kuşu onun kojonunu
Başını sallayıp onu dinliyor
Onu gören Közüyke
Ona kojon söyledi:
“Turna kuşu konur kuş,

*Onu işiten **turna** kuşu
Ay kanadını yayıp
Hoş sözünü söyledi:
“Gözün ateşli, göğsün kanlı
Sen hangi garipsin?*

1.10.3.2.4 Ağaçkakan

Bu kuş, Türk destanlarında çok az geçer. “Tebene Koğa adlı bir peri kızı, Kara Han’ı bir ağaçkakan (Togurtka) donuna sokr ve ‘artık ağaçlardaki kurtları ye’, diyor. Kendisi de bir atmaca olup, çevresinde dolaşıyor”. Bundan da anlaşılıyor ki, ağaçkakan pek kutlu bir kuş değildi. Ağaçkakan yardımcı bir ilah olan Suyla’nın ruhunun simgesi ve tanrının elçisi sayılırdı (Çoruhlu, 2010: 175).

İncelediğimiz Altay destan metinlerinde ağaçkakan ile ilgili örnekler şöyle geçmektedir:

*Bolçok kara kurttyj
Boskara kuş oturat.
Tostok közi tostondoyt,
Tolgok baji surtuldayt.
Aylanayın Közüyke
(Altay-1, 1210).*

*Yuvarlak kara kurt gibi
Ağaçkakan kuşu oturuyordu.
Yuvarlak gözü faltaşı gibi açılmıştı,
Yuvarlak başıyla etrafa baktı.
Kurban olduğum Közüyke*

1.10.3.3 Ceylan, Geyik

Türk kültüründe kutsal olarak bilinen hayvanlardan biri de geyiktir. “Türk mitolojisinin, kökleri mezolitik devre kadar inen en eski simgelerinden biri olan geyik, gök ve yer unsurlarına bağlı olarak diğer birçok hayvanla ortak özellikler gösterir.” (Çoruhlu, 2010: 163).

“Türkler’in, en eski Türk yurtlarından Altay Dağları’nın Pazırık Vadisi’ndeki 5 numaralı Hun kurganından çıkarılan Pazırık halısı üzerinde at ile birlikte geyiklerin tasvir edilmesi, Türkler’in geyiğe önem vermelerinin bir sonucu olarak yorumlanmalıdır. Pazırık halısını süsleyen geyik, Orta Asya göçebe sanatında çok rastlanılan bir motiftir. Bu durum, Ordos bölgesinde bulunmuş Hun kemer tokalarında da sıkça görülür. Pazırık, Tuyahta ve Basadar kurganlarından çıkarılan figürler arasında ağzında bir geyik başı tutan ejderha ve geyikle dövüşen bir hayvanın tasvirlerinin yer alması önemlidir.” (Ögel, 1995: 33).

“Geyik, Şaman törenlerinde suretine bürünülen hayvan-ata ya da ruhlardan biridir. Bu nedenle şaman elbisesi ya da davulu üzerinde temsili olarak ya da ona ait bir parçayla görülebilirler.” (Çoruhlu, 2010: 163). Geyik, Türklerce kutsal bir hayvandır. Bu nedenle Türk mitolojisinde ve masallarında yeri çok büyüktür. “Bununla beraber Türklere ait eski ve orijinal bir efsanede, Türkler’in geyikten türediğine dair bir kayda rastlanmamaktadır. Sibirya’nın tundralarında, her şeyin

geyikle bittiği bölgelerde, Ren geyiği ile ilgili bazı türeyiş inançları da bilinmektedir. Fakat bunlar da çok az görülen örneklerdir.” (Ögel, 1995: 103).

Türk mitolojisinde geyik; dağların, vadilerin ve sarp kayaların görünüp kaybolan, sihirli ve en güzel bir hayvanıdır. Büyüleyen, insanı hayale kaptıran ve ulaşılamayan bir hayvandır. Radloff’un derlediği “Yestey Möngkö” masalında olup bitenler şöyle anlatılır:

“Geyikkız, yer altının bittiği yerde oturuyordu. Yestey Möngkö adlı bir yiğit, geyikkızı bir gün yeryüzünde gördü. 7 yıl, yorulmadan ve yılmadan geyiğin peşine düştü ve kovaladı. (bu kovalama yer altına doğru oluyordu). En sonunda onu bir taş evde yakaladı ve geyikkızla evlendi (herhalde burası yerin bittiği yerd. Böyle bir taş eve Oğuz Destanı’nda da rastlanır. Yer Kara-Alp adlı bir yer ruhu ise onlara düşman olur. Geyikkız, Yer Kara-Alp’in baldızı imiş. Bundan sonra savaş hazırlığı başlar. Geyikkız da kocası gibi silahlı imiş...) (Ögel, 1995: 104).

İncelediğimiz Altay destan metinlerinde ceylan ve geyikle ilgili örnekler şöyle geçmektedir:

*Ölü arba çıgala,
Salgan ajıbıstı cip turat.
Ejigiste eki tühey
Sümer lyıktah
Coşkın **bulan** tüjele,
(Altay-2, 1425).*

*Olmamış arpa çıkarak,
Ektiğimiz tahılımızı harap etti.
Kapımıza birbirine eş iki
Dağ zirvesinden
Azgın **geyik** inerek*

*Caman atka salbcyska. Köksi
oylu caraştan Közi ottıy
çoktudan taldap, Kırgıs-
kaamıiii kızın Kızıl **maral**
çıraylu,
(Alıp Manaş, 50).*

*Yaman ada salmamak için, Uygun, hoş
güzellerden, Gözü ateş gibi olandan seçip
Kırgız Kağanı’nın kızını; Kızıl **ceylan** gibi
yüzlü,*

1.10.3.4 Diğer Hayvanlar (Yılan, Köpek, Kurt, Tilki, Samur, Boğa, Öküz, İnek, Kaplan, Ayı, Deve, Teke, Koyun, Sığan)

1.10.3.4.1 Yılan

Yılan, Türk mitolojisinde önemli bir yer tutar. Mitolojide yer ve su ile ilişkilendirilen ve genellikle şeytani bir varlık olarak kabul edilen yılan, eski Türk kültüründe şaman davullarında yer altı dünyasıyla ilişkili bir sembol olarak kullanılmıştır. Altaylar’da Erlik, kırbaç yerine elinde yılan tutar halde ve vücudu baştanbaşa yılanlarla sarılı biçimde betimlenmiştir. Yılan eski çağlardan kalma sanat

örneklerinde ölümler dünyası ile ilgili görülmüş ve ata ruhlarını temsil etmiştir (Beydilli, 2005: 616)

“Yılan, Türk Şamanizmi’nde yer altı ilahı Erlik’le ilgili bir simgedir. Onun genellikle “kara yılan” olarak anılmasının sebebi Erlik’le ilişkili görülmesindedir.” (Çoruhlu, 2010: 181). Böylece Erlik’in sembollerinden biri olarak kabul edilen kara yılan aynı zamanda karanlık dünyanın, ölümün ve kötülüğün sembolü olarak kabul edilir. İnsanlar, Erlik’ten sakınıp ona kurban sunup yardım dilediklerinde, yılan figürü yapar ve onu saklarlar, böylece Erlik’in kendilerine yardım edeceğini düşünürlerdi.

Altay Türkleri’nde ve Tunguzlar’da Şaman elbiseleri üzerinde yılanı sembolize eden kurdeleler yer alır. Bazen yılanın başı ve çatalı kuyruğu belirgin bir şekilde gösterilirdi. “*Yutpa*” adı verilen bu çatal kuyruklu yılan, yer altı canavarını sembolize ederdi. Şamanın külahının ön kısmında birkaç sıra yılanbaşı yer alırdı (Eliade, 1999: 149).

“Türk halk inanışlarında evin koruyucusu olarak karşımıza çıkan ev iyesi, çoğunlukla yılan olarak tasvir edilir. Bu sebeple yılan olan evde bereket olacağına inanılır ve bu yılan öldürülmez. Yine bazı halk efsanelerinde tılsımlı yılanlardan söz edilir, yılan eti yiyen insanların sihir gücüne kavuştuğu ve doğanın dilini anlamaya başladığı anlatılır. Bilgi kudretinin yılanların padişahı Şahmeran tarafından verildiğine inanılırdı.” (Beydilli, 2005: 616).

Görüldüğü gibi Türk kültüründe zaman sembolü olarak algılanan yılan, bereketin simgesi olarak karşımıza çıktığı gibi başka anlatılarda kurnazlık ve Şeytanın sembolü olarak da kabul görmektedir (Abiha, 2012: 5).

İncelediğimiz Altay destan metinlerinde yılanla ilgili örnekler şöyle geçmektedir:

*Çeten kulaş kara **cilan** çıgala,
Oh kulakka ol tolgoldı.
Kan-Taacı bey kaannih
Tumçugunih oh üydineh
Çeten kulaş koron-sarı
(Altay-2, 2955).*

*Yetmiş kulaç kara **yılan** çıkarak,
Sağ kulağına dolandı.
Kan Taacı bey kağanın
Burnunun sağ deliğinden
Yetmiş kulaç zehirli, sarı*

1.10.3.4.2 Köpek

Köpek, Türklerde genellikle kurdun karşısında koyunun konumuna benzer bir işlev üstlenmiştir. Nitekim ayinler sırasında güçlü şamanlar kurt, kartal gibi hayvanların biçimine girerken, zayıf şamanlar köpek şekline giriyor ve köpek genellikle yer altına inerken kullanılıyordu. Bu olumsuz anlamına uygun olarak bazı Türk topluluklarında cenaze töreninde kurban edilen bu hayvan, Türk kozmolojisinde ölüme işaret eden timsallerdendi (Çoruhlu, 2002: 178).

“Eski dünyanın birçok mitolojisinde yer alan köpek başlı insanların varlığından kuzey ve doğu Türkleri’nde söz edilir. Efsanelere göre it başlı, sığır ayaklı bu millet B. Ögel’e göre daha sonra “İt-Barak” adıyla karşımıza çıkacaktır.” (Çoruhlu, 2002: 178).

Ayrıca “Barak” adı verilen tüyleri çok ve uzun köpeği de Sümerler kutsal kabul ederlerdi. Bu köpek çok koşar, avı iyi saklardı. Şamanlar da Barak’a binerek göklere çıkardı. İnsanlarda ve hayvanlarda bulunan “Süne” adındaki Ruh da kimselere görünmezdi. Ancak Şamanlarla bazı manevi kudreti olan yüksek insanlara bazen de köpeklere görünürdü. Büyük tanrı Ülgen, cansız olarak yarattığı ilk insanları kötülük tanrısı kardeşi Erlik’in şerrinden korumak için bir köpeği bekçi koymuştu. Erlik, bu köpeği kandırması, cansız insanların yanına girebilmişti (Uraz, 1994: 142).

İncelediğimiz Altay destan metinlerinde köpekle ilgili örnekler şöyle geçmektedir:

*Emdi turbay bu kanayttı.
Temir terek tazılinda
Temir kincıla kincilatkan
Ceti boro **taygıl** çattı.
Ala közi kandalgan,
(Altay-2, 175).*

*Şimdi burada duruyordu.
Demir kavak ağacının dibinde
Demir zincire zincirlenmiş
Yedi boz **köpek** vardı.
Ala gözü kanlanan,*

1.10.3.4.3 Kurt

Kurt, Türk mitolojisinde devlet, hükümdarlık ve benzeri unsurların simgesi olmuş, gök ve yer unsurlarıyla çeşitli anlamlar kazanmıştır. Destanlarda da Türk'ün hayat ve savaş gücünün bir simgesi olarak belirtilmiştir.

Kurt, kutsal ve uğurlu bir hayvandır. Totem kabul edildiği, ana, baba olduğu gibi, kurtarıcı, yol gösterici, kahramanlara yardımcı, şefkatli, cesaretli, iyiliksever bir hayvan olarak da tanınmıştır. Kurt, renklerine göre Bozkurt (Gök Borü), Ak kurt, Kızıl Kurt diye anılırdı. Kurdun, Türk boylarında ve efsanelerde “Börü, Börte, Börcü, Asena, Sina, Cina, Cine, Cino, Yaşkar” gibi adları geçer. Eski Türkler’de al basmamak için lohusaların yastığı altına bir parça kurt derisi konurdu. Bir insan kurdun

böbreğini ve yüreğini yerse, o insan memesi şişen koyunun memesine dokunsa hemen iyileşir. Çocuğu yaşamayan kadınlar bir kurt derisini ortasından deler, çocuğu oradan geçirirse o çocuk yaşar, uzun ömrü olur. Çok uyuyanlar ceplerinde kurt gözü bulundurdıkları sürece az uyur. Kurdun aşığı delinir de küçük bir çocuğun beşiğine asılırsa o çocuk nazar olmaz. Cesaretli olmak için de kurttan şöyle faydalanılır: Bir adam kurdun yüreğini kebab eder de yerse o adam cesur olur. Kurdun herhangi bir işaretini insan üzerinde taşırsa heybetli görünür (Uraz, 1994: 143).

“Türk astrolojisinde gök unsuruna bağlı olarak B. Ögel’in aktardığına göre Küçükayı burcu bir arabayı çeken iki at ve Büyükayı burcu ise onu kovalayan yedi kurttan oluşmuştu. Yakutlar, ayın evrelerinin oluşmasını kurt ve ayların dolunayı yemesine bağlıyorlardı.” (Çoruhlu, 2002: 158). Bu bağlamda kurdun, gök unsuruna bağlı olarak aydınlığın ve buna bağlı unsurların simgesi olduğu görülmektedir.

İncelediğimiz Altay destan metinlerinde kurtla ilgili örnekler şöyle geçmektedir:

*Küçi minin cetpegen?
Kurt öltürüp bolbos kaan
Kalıktı kanayıp başkargan?
Erkin-Koo katu aydat,
Eki közin sook köröt.
(Altay-3, 3595).*

*Bunun gücü yetmez?
Nasıl kağan ki kurt öldüremez
Halkı nasıl yönetir bu?" diye,
Erkin-Koo sert konuştu,
İki gözüyle sert sert baktı.*

*Curтка berer balam çok, - diyt,
Curtım sakır uulım çok, - diyt.
Azıragan ak malimdi kurt
tiştenip,
Altı oroongo bargay ne? - diyt,
Albatı-conımdı kurt tiştenip,
(Altay-3, 30).*

*Yurt içinde evlendirecek yavrum yok,
dedi,
Yurdumu bekleyecek oğlum yok, dedi.
Beslediğim ak hayvanımı dişleyip,
Yer altı ülkesine gidecek mi? dedi,
Halkımı kurt dişleyip,*

1.10.3.4.4 Tilki

Altaylılar ve Yakutlar’da tözler arasında tilkinin de yer alması, onun eski çağlarda ata simgesi olduğuna işaret etmektedir. Tilki, Türkler arasında hilekâr ve kurnaz bir hayvan olarak bilinir. Tilkinin bazen kahramanların koruyucu ruhlarından sayıldığı da görülür. Bu koruyucu ruh öldüğünde kahramanın da öldüğüne inanılır. Şaman başlığında boncuklar, ipler ya da kuş tüylerinin yanı sıra tilki postunun da yer alması onun Şamanist törenlerde yer alan hayvanlardan biri olduğunu göstermektedir. “Çeşitli hikâyeler ya da efsanelerde anlatılan, avcılar yer altına (ölüme) çekmek isteyen kötü ruhlar arasında kara tilki de sayılmıştır. Onu takip eden

avcı yer altına giden kayadaki kapıdan içeri girmek ister, ancak çoğu kez tecrübeli bir avcı tarafından uyarılarak kurtarılır.” (Çoruhlu, 2010: 179).

İncelediğimiz Altay destan metinlerinde tilkiyle ilgili örnekler şöyle geçmektedir:

*Mını körgön Oçı-Bala
Sümer tuudın bajınan
Tülkü bolup önölöp
Tük tamandap celip tüşti
(Altay-2, 1735).*

*Bunu gören Oçı Bala
Dağın zirvesinden
Tilki olup sürünerek
Tüylerini savurup koşup indi*

*Börüdiy kök tujımda
Bökö-küçle öştöjip cürten,
Tülküdiy kızıl tujımda
Tüinge-tüşke ketejip cüreten
(Altay-2, 140).*

*Kurt gibi gök çağımda
Boğa gibi gücümle kavga eden
Tilki gibi kızıl çağımda
Gece gündüz iz süren*

1.10.3.4.5 Samur

“Samurun çok kıymetli ve uzun tüylü derisi olduğu gibi kuyruğu da bir hayli uzun ve tüylüdür. Kuyruğu o kadar uzun tüylüdür ki samurun bedeninin genişliği kadar bir genişliğe sahiptir. Samur, kuyruğuyla birlikte uzunca ama yumuşak ve tüylü bir hayvan görünümündedir.” (Güven, 2003: 89). Genelde güçlü bir vücut ve omuz yapısına sahip olma anlamında destanlarda geçmektedir.

İncelediğimiz Altay destan metinlerinde samurla ilgili örnekler şöyle geçmektedir:

*Kiygen **kebi** kilen alu,
Albaa kıştih karazı emtir,
Kiygen kebinih topçızına
Kijidih közi kalbikkadı,
Baatır kelin carajın
(Altay-2, 2755).*

*Elbisesi **samur** kürkü işlemeli,
Samur kürkünün karasıymış.
Elbisesinin düğmesinden
İnsanın gözü kamaşırdı,
Bahadır gelinin güzelliğine*

*Çoy kayırçak içinen
Eki baştu **kamdu** balazın
Erkin-Koogo alıp beret.
"Akır, ekır, aday Erlik,
Adının tının berele,
(Altay-3, 4035).*

*Dökrüle demirden sandığın içinden
İki başlı **samur** yavrusunu
Alıp Erkin-Koo'ya verdi.
"Dur, dur, ata Erlik,
Atının canını vererek,*

1.10.3.4.6 Boğa (Öküz, İnek)

Boğa genellikle yer unsuru içinde değerlendirilmekle birlikte bazı anlamlarıyla gökle de ilişkilendirilmiştir. Boğa, kuvvet ve kudret sembolü olduğundan aynı zamanda hükümdar ya da hükümdarlık simgesi ya da ongunu sayılmıştır. Yer altı tanrısı Erlik, çoğu zaman bir boğanın sırtında gösterilir. Kara boğa aynı zamanda Erlik’e kurban olarak sunulur. “Dede Korkut Hikâyelerinde de boğa güç, kuvvet ve yiğitliğin sembolüdür. Hayvan mücadele sahnelerinde boğanın genelde yenildiği görülmektedir. Bu nedenle boğa, yer unsuru içinde yer alır. Boğa, on iki hayvanlı Türk takviminde de yıl simgelerinden birisidir.” (Çoruhlu, 2010: 166-167).

İncelediğimiz Altay destan metinlerinde boğa, öküz ve inekle ilgili örnekler şöyle geçmektedir:

*Çar terezi moynoklo
Cadık tartıp, töiiöş tartıp
Kara başı kajaygança,
katu tiji sarargança,
Uydıh caanı **buka** keptü
(Altay-2, 1985).*

*Öküz derisinden kayışla
Odun çekip, kütük çekip
Kara başı ağanana kadar,
Sert dişi sararana kadar,
İneğin büyüğü **boğa** gibi*

*Togus kazanga kaynadıgar.
Toguzon **çardı** türgen öltüriger.
Togus külerge kaynadıgar.
Toguzon künnih turkunına
Toguzon tajuur arakı beleteger,
(Altay-3, 765).*

*Doksan kazanda kaynatın.
Doksan **öküzü** hemen öldürün,
Dokuz bronz kazanda kaynatın.
Dokuz gün boyunca
Doksan matara içki hazırlayın,*

*Ceti iriktih edin cize,
Eki iriktih edi deer,
Ceti **çardın** edin cize,
Eki **çardın** edi deer.
Çeten tajuur arakı içse,
(Altay-3, 920).*

*Yedi toklu etini yese,
İki toklu etini yedim der,
Yedi **öküzün** etini yese,
İki **öküzün** etini yedim der,
Yetmiş matara içki içse,*

1.10.3.4.7 Kaplan

Kaplan, Türk mitolojisi ve sanatında Çin’dekine paralel bir şekilde yer alır. Kaplan, Türk kabilelerinin ve yiğitlerinin en eski tözlerindendir. Türkler’de kaplanın alplık ongunu ya da simgesi olması, aynı zamanda astrolojiyle ilgilidir. Dört ana yönden birine ait olan ak ya da benekli pars, dört büyük yıldız grubundan birinin de örneğiydi. “Güneş ve Merih simgelerinden biri olan kılıç, silahların mucidi olduğu

düşünülen ve kaplan postu giyen Türk kahramanı Ch'ih-yo ile ilgiliydi. Ch'ih-yo aynı zamanda kaplan postu giyen bir alp-ilah (savaş ilahı) olarak kabul edilirdi.” (Çoruhlu, 2010: 158). Kaplan genelde güç ve yiğitlik sembolü olarak kullanılmakta, hayvan mücadele sahnelerinde galip hayvan olarak olumlu unsura karşılık gelecek şekilde gösterilmektedir.

İncelediğimiz Altay destan metinlerinde kaplanla ilgili örnekler şöyle geçmektedir:

*Altın tüktü ala bar
Aldınan turup mantadı.
Ölön baji küygendiy boldı.
“Alatan ejime siy bolgoy,
Adıp alza kaydar?”- dep,
(Altay-1, 295).*

*Altın tüylü **kapan**
Önüden geçip koştı.
Otlar tutuşacak gibi oldu.
“Alacağım eşime hediye olur,
Avlayıp alsam ne olur?” diye*

1.10.3.4.8 Ayı

“Türk mitolojisinde önemli bir yer tutmakla birlikte hiçbir zaman kartal, at ya da kurt kadar önemli olmamıştır. Ayı orman tanrısı ya da orman ruhunun simgelerindendir. İslamiyet’ten sonraki Türk destanlarında daha çok, kaba kuvvetin, aptallığın ve kötülüğün simgesi olarak görülmüştür” (Çoruhlu, 2010: 161).

“Türk destanlarında ayı, aptal ve kötü bir hayvan olarak yer alır. Bir Altay-Türk destanında dendiği gibi “öksüz bir çocuk bir ayının kızını alır ve kayın babası ile öğünür, fakat az sonra ayı kendi damadını yiyor.” Altaylıların kuzeyindeki bazı Türkler, ayıdan türediklerini söylerler.” (Ögel, 2010: 533).

İncelediğimiz Altay destan metinlerinde ayı ile ilgili örnekler şöyle geçmektedir:

*Eki kara **ayular**
Altın bolup sargargan,
Agaş bolup kurgargan,
Köstöri deze soolgon,
Ünderi deze çat durgan
(Altay-1, 275).*

*İki kara **ayı**
Altın olup saramış,
Ağaç olup kurumuş,
Gözleri ise baygınlaşmış,
Sesleri boğuklaşmış*

*Altay eezi sarı **ayı**
Kan-Altınga aydıp turat:
“Ceten kara sığındı
Ne atpadın, ne cibedin?
(Altay-2, 1655).*

*Altay iyesi sarı **ayı**
Kan Altın’a şöyle dedi:
Yetmiş kara geyiği
Niçin vurmadin, niçin yemedin?*

1.10.3.4.9 Deve

“Diğer birçok hayvan gibi deve de Türk mitolojisinde alp simgesi ya da bir onğundu. Özellikle buğra denilen erkek develer, kahramanlar tarafından töz olarak kabul edilirdi.” (Öger, 2012: 1692). “Bazı Şamanist tasavvurlarda Altaylı kamlar tarafından savaş tanrısı Kızagan Tengere, kırmızı yularlı erkek deve sırtında bir ilah olarak çağrılırdı” (Çoruhlu, 2010: 167).

İncelediğimiz Altay destan metinlerinde deveyle ilgili örnekler şöyle geçmektedir:

*Kandıy uuldu küyü edetem?
Altan **toö** arakı tuttum,
Altı **toö** altın aldım.
lydelü cuuçıl kaandı
Cuuk torööngö tartıp aldı.
(Altay-3, 505).*

*Hangi delikanlıyı damadım yapayım?
Altmış **deve** yükü içki tuttum
Altı **deve** yükü altın aldım.
Güçlü savaşçı kağanı
Kendine hısım yaptı.*

1.10.3.4.10 Teke, Koyun, Koç, Keçi

Koyun ve özellikle beyaz koç, eski Türklerde Gök Tanrı’ya sunulan kurbanlar arasındaydı. Koyun ve keçi, zaman zaman yer tanrısının hayvanı da sayıldığından özellikle matem törenlerinde yere de kurban edilirdi. Bu hayvanlar ataların ruhları için ya da Şamanizm’de kötü ruhlardan korunmak için de kurban edilirdi. Ayrıca koyun, 12 Hayvanlı Türk takviminin yıl simgelerinden biriydi. Zıt kavramların mücadelesini gösteren hayvan mücadele sahnelerinde koyun ve dağ keçileri, mağlup olan yani olumsuz unsur olarak yer almıştır. Koç ise, daha çok gökle ilgili sayıldığından ongun (sembol) olarak kullanılmış, güç ve kuvvet ya da alplik simgesi olmuştur (Çoruhlu, 2010: 172-173).

İncelediğimiz Altay destan metinlerinde teke, koyun ve koçla ilgili örnekler şöyle geçmektedir:

*Ah edin sananza,
Ah semizin adıp cüret.
Tamızıktanıp ajanarga
Teke-cuhma adıp kelet.
Çahkır talay kıykaganda,
(Altay-3, 125).*

*Canı geyik eti istediğinde,
Geyiğin semizini avladı.
Lezzetle yemek için,
Teke, dağ keçisi avladı.
Çakır ırmak gürllediğinde,*

Oo kelip adın buulaym deze,
Cer çeçek kelinder baza
sürgileyt:
"Çimirik-çilekeyi aakalan
cідutas
Uydı-**koydı** çoçıdıp,
Senin kelgen in ne?" - diyt.
(Altay-3, 600).

Oraya gelip atımı bağlayayım dese,
Çiçek gibi gelinler de kovdular:
"Salyası, sümüğü akan pis kokulu tas,
İneği, **koyunu** ürkütüp,
Ne diye geldin?" dediler.

1.10.3.4.11 Sıçan

"Eski Türkler fareye, "sıçgan" derlerdi. Kaşgarlı Mahmud'un anlattığı eski bir Türk efsanesine göre: "Bir Türk hakanı, yıllarını şaşırması ve bir takvim yaptırmak istemiş. Bir gün sürekle avında, askerleri, hayvanları sürmüşler ve bir ırmağa getirmişler. Çevrilen hayvanlardan on iki tanesi, yüzerek ırmağı geçmiş. İrmağı ilk geçen hayvan, sıçgan (yani fare) olmuş. Bunun için de, Türk takviminin ilk yılına 'sıçgan yılı' denmiş". Ancak Türklerde fare denince, bizim tanıdığımız küçük ev fareleri değil, büyük kır fareleri akla gelirdi. "Hunlar, eskiden çocuklarını koyunlara bindirirler ve ellerine birer çocuk oku ile yay verirlerdi. Çocuklar koyunlar üzerinde fareleri avlardı". Bunun, ne derecede mümkün olduğu bilinmemektedir. Ancak Çin kaynaklarına göre herhalde bu fareler de, kır fareleri olmalıydılar." (Ögel, 2010: 545-546).

İncelediğimiz Altay destan metinlerinde sıçanla ilgili örnekler şöyle geçmektedir:

Koçkor edin ciirge kelbey.
Çıçkan edin men cibezim
Sığın edin ciirge kelbey.
Senen uyan kiji çok,
Çeçerkeşpeer iytter, -dedi.
(Altay-2, 4195).

Yaban koçu yerim ancak.
Ben **sıçan** eti yemem
Geyik eti yerim ancak.
Sizden utanan yok,
Dalaşmayın itler, dedi.

Kara suumh canına
Cajırıp salbay emdi kayttı.
Onoh arı kara **çıçkan**
Eki-Toştıh ayılına
Ne barın bilerge
(Altay-3, 1750).

Kara suyun yanına
Gizleyip geri döndü.
Ondan sonra kara **sıçan**
Eki-Toş'un evine
Ne olduğunu anlamak için

İncelediğimiz destan metinlerinde, mitolojik hayvanların ilgili destanlarda geçtiği dize numaraları Tablo 4'te listelenmiştir:

Tablo 4. Mitolojik Hayvanlar

ALTAY DESTANLARI			
Hayvanlar	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
At	Er Samır	C.1	60, 70, 95, 105, 115, 130, 145, 210, 230, 245, 365, 395, 490, 500, 560, 605, 615, 705, 740, 785, 795, 800, 850, 880, 930, 950, 1000, 1090, 1110, 1140, 1180, 1240, 1245, 1265, 1365, 1440, 1480, 1485, 1495, 1510, 1525, 1535, 1775, 1995, 2000, 2010, 2100, 2235, 2315, 2340, 2380, 2440, 2445, 2460, 2550, 2570, 2595
	Ak Tayçı	C.1	45, 115, 305, 315, 370, 430, 450, 465, 475, 520, 650, 655, 755, 760, 765, 795, 805, 810, 835, 955, 970, 1005, 1025, 1045, 1145, 1180, 1185, 1190, 1295, 1305, 1470, 1585, 1630, 1665, 1685, 1735, 1790, 1795, 1910, 1965
	Kökin Erkey	C.1	80, 120, 200, 210, 215, 280, 310, 325, 345, 400, 405, 440, 455, 470, 520, 525, 575 580 585 590, 645, 685, 710, 800, 880, 900, 910, 915
	Altay Buuçay	C.1	20, 180, 245, 275, 290, 395, 645, 870, 910
	Malçı Mergen	C.1	10, 25, 30, 35, 100, 105, 145, 195, 200, 205, 285, 295, 300, 505, 530, 585, 590, 640, 680, 745, 755
	Kozın Erkeş	C.1	120, 275, 285, 305, 360, 375, 465, 485, 490, 1015, 1130, 1160, 1175, 275, 1535, 1655, 1665, 1710, 1755, 1760
	Közüyke	C.1	100, 105, 145, 155, 180, 205, 235, 245, 250, 295, 580, 625, 630, 645, 670, 680, 695, 820, 825, 845, 920, 935, 1145, 1355, 1395, 1405, 1440, 1465, 1640, 1650, 1845, 1855
	Oçı-Bala	C.2	50, 80, 235, 260, 270, 415, 420, 425, 520, 570, 615, 660, 675, 700, 715, 725, 830, 860, 875, 905, 945, 950, 1035, 1070, 1135, 1145, 1180, 1215, 1245, 1410, 1455, 1520, 1530, 1565, 1570, 1595, 1670, 1720, 1745, 2040, 2145, 2245, 2265, 2290, 2330, 2390, 2395, 2400, 2480, 2485, 2535, 2740, 2800, 3145, 3270, 3310, 3345, 3500, 3510, 3555
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	10, 15, 20, 220, 570
	Ösküs-Uul	C.2	70, 130, 380, 520, 585, 620, 980, 1155, 1450, 1730, 1790, 2225, 2460, 2490, 2550, 2715, 2760, 2800, 2895, 2980, 3335
	Kan-Kapçıkay	C.2	240, 250, 255, 295, 300, 315, 345, 375, 460, 475, 550, 555, 585, 600, 625, 635, 645, 655, 665, 670, 685, 755, 790, 800, 860, 885, 890, 905, 925, 1065, 1085, 0, 134, 1355, 1515, 1520, 1555, 1570, 1590, 1610, 1865, 1895, 2235, 2350, 2375, 2400, 2405, 2480, 2485, 2680, 2705, 2850, 2900, 2905, 2935, 2940, 2970, 3025, 3030, 3045, 3100, 3130, 3155, 3310, 3340, 3345, 3350, 3500, 3525, 3540, 3590, 3605, 3610, 3625, 3705, 3800, 3810, 3855, 3880, 3885, 3920, 3925, 4130, 4180, 4520, 4655, 4745, 4790, 4625, 4630, 4690, 4740, 4825, 4960, 5030
	Kan-Ceeren Attu Kan-Altın	C.2	55, 110, 330, 400, 435, 530, 580, 600, 605, 960, 985, 1070, 1155, 1240, 1265, 1320, 1355, 1540, 1580, 1625, 1735, 1850, 1930, 1940, 1995
	Temene-Koo	C.2	50, 55, 110, 320, 340, 365, 400, 410, 475, 610
	Kara-Taacı Kıs	C.2	15, 75, 135, 185, 240, 340, 405

Tablo 4 (Devamı). Mitolojik Hayvanlar

ALTAY DESTANLARI			
Hayvanlar	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
At	Köğüdey-Kökşin le Boody-Koo	C.2	70, 85, 110, 150, 355, 360, 370, 385, 495, 580, 610, 630
	Altın Ergek	C.2	15, 20, 110, 130, 135, 145, 190, 270, 335, 355, 360, 475, 695, 710, 730, 780
	Erke-Koo	C.3	105, 170, 235, 325, 330, 345, 395, 485, 820, 895, 955, 995, 1015, 1035, 1040, 1070, 1075, 1080, 1185, 1190, 1195, 1270, 1325, 1330, 1355, 1360, 1495, 1610
	Ölöstöy	C.3	50, 75, 145, 245, 255, 770, 785, 790, 810, 825, 860, 885, 1010, 1050, 1145, 1160, 1195, 1200, 1230, 1235, 1265, 1450, 1510, 1530, 1550, 1640, 1665, 1670, 1750, 1785, 1875, 1940, 1955, 2010, 2240, 2335, 2340, 2355, 2405, 2420, 2435, 2455, 2460, 2475, 2510, 2615, 2700, 2765, 2815, 2835, 2990, 3005, 3075, 3145, 3200, 3325, 3335, 3360, 3380, 3400, 3435, 3495, 3510, 3515, 3520, 3580, 3635, 3840, 3865, 3875, 3880, 3935, 4045, 4090, 4230, 4240, 4310, 4320, 4335, 4385, 4460, 4585, 4635, 4670, 4765, 4800, 4805, 5005, 5040, 5050, 5055, 5780, 5795, 5820, 5835, 5855, 5900, 5920, 6080, 6085, 6095, 6225, 6235, 6240, 6245, 6390, 6400, 6430, 6630, 6700, 6755, 6770, 6780, 7015, 7095, 7410, 7420, 7490, 7560, 7690, 7700, 7795, 7900, 7985, 8045, 8065, 8085, 8110, 8135, 8215, 8230, 8235, 8305, 8485, 8490, 8570, 8590, 8595
	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	30, 75, 115, 205, 270, 290, 335, 480, 490, 530, 580, 605, 615, 655, 730, 735, 760, 805, 810, 845, 860, 970, 1060, 1110, 1210, 1225, 1235, 1245, 1360, 1445, 1450, 1465, 1480, 1485, 1520, 1585, 1620, 1695, 1705, 1840, 1990, 2010, 2030, 2125, 2145, 2155, 2180, 2185, 2190, 2255, 2285, 2405, 2425, 2450, 2460, 2480, 2510, 2635, 2670, 2675,
	Şulmus-Şunı	C.3	95, 105, 155, 230, 285, 350, 355, 360, 370, 375, 420, 445, 450, 470, 475, 515, 630, 800, 940, 955, 960, 1200, 1285, 1445, 1470, 1760, 2135
	Ak-Biy	C.3	20, 175, 280, 355, 400, 410, 420, 535, 545, 570, 590, 595, 755, 830, 895, 980, 985, 1035, 1045, 1175, 1285, 1290, 1390
	Üç Kulaktı Ay Kara At	C.3	35, 50, 70, 80, 90, 105, 300, 305, 390, 535, 545, 555, 575, 580, 610, 645, 660, 700, 715, 730, 760, 770, 780, 805, 815, 825, 830, 855, 875, 885, 945, 970, 990, 1035, 1040, 1110, 1140, 1170, 1185, 1190, 1210, 1240, 1360, 1395, 1400, 1525, 1530, 1535, 1540, 1680, 1690, 1695, 1760, 1765, 1770, 1775, 1780, 1790, 1795, 1800, 1805, 1810, 1815, 1820, 1835, 1840, 1845, 1850, 1895, 2005, 2085, 2155
	Alıp Manaş (Altay Türkçesi)	A.M.	
	Alıp Manaş (Türkiye Türkçesi)	A.M	95, 150, 185, 200, 205, 215, 305, 340, 365, 370, 390, 765, 830, 840, 855, 885, 900, 930, 935, 940, 960, 970, 995, 1000, 1010, 1015, 1040, 1065, 1075, 1080, 1105, 1115, 1290, 1375, 1440, 1470, 1475, 1540, 1660, 1680, 1775, 1815

Tablo 4 (Devamı). Mitolojik Hayvanlar

ALTAY DESTANLARI			
Hayvanlar	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Turna	Er Samır	C.1	
	Ak Tayçı	C.1	
	Kökin Erkey	C.1	
	Altay Buuçay	C.1	
	Malçı Mergen	C.1	
	Kozın Erkeş	C.1	
	Közüyke	C.1	1100, 1110, 1115, 1130, 1135, 1300
	Oçı-Bala	C.2	
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	
	Ösküs-Uul	C.2	
	Kan-Kapçıkay	C.2	1370
	Kan-Ceeren Attu Kan-Altın	C.2	1650
	Temene-Koo	C.2	
	Kara-Taacı Kıs	C.2	
	Köğüdey-Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	
	Altın Ergek	C.2	
Karga	Er Samır	C.1	1425
	Ak Tayçı	C.1	
	Kökin Erkey	C.1	
	Altay Buuçay	C.1	
	Malçı Mergen	C.1	
	Kozın Erkeş	C.1	
	Közüyke	C.1	1070
	Oçı-Bala	C.2	

Tablo 4 (Devamı). Mitolojik Hayvanlar

ALTAY DESTANLARI			
Hayvanlar	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Karga	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	
	Ösküs-Uul	C.2	
	Kan- Kapçıkay	C.2	1990
	Kan- Ceeren Attu Kan- Altın	C.2	
	Temene- Koo	C.2	
	Kara-Taacı Kıs	C.2	
	Köğüdey- Kökşin le Boodoy- Koo	C.2	
	Altın Ergek	C.2	
	Erke-Koo	C.3	
	Ölöstöy	C.3	
	Katan- Kökşin le Katan- Mergen	C.3	
	Şulmus- Şunı	C.3	925, 1065, 1105
	Ak-Biy	C.3	
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	
Saksağan	Er Samır	C.1	1375
	Ak Tayçı	C.1	
	Kökin Erkey	C.1	
	Altay Buuçay	C.1	
	Malçı Mergen	C.1	
	Kozın Erkeş	C.1	1430
	Közüyke	C.1	1085
	Oçı-Bala	C.2	1650

Tablo 4 (Devamı). Mitolojik Hayvanlar

ALTAY DESTANLARI			
Hayvanlar	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Saksağan	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	
	Ösküs-Uul	C.2	1155, 1445, 1460
	Kan-Kapçıkay	C.2	75, 715, 1575, 2775, 4535
	Kan-Ceeren Attu Kan-Altın	C.2	
	Temene-Koo	C.2	
	Kara-Taacı Kıs	C.2	
	Kögüdey-Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	110
	Altın Ergek	C.2	
	Erke-Koo	C.3	
	Ölöstöy	C.3	3030, 3035, 3260, 8210
	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	
	Şulmus-Şunı	C.3	1065, 1105
	Ak-Biy	C.3	
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	
Kuzgun	Er Samır	C.1	1375, 1430
	Ak Tayçı	C.1	
	Kökin Erkey	C.1	
	Altay Buuçay	C.1	
	Malçı Mergen	C.1	
	Kozın Erkeş	C.1	
	Közüyke	C.1	1050
	Oçı-Bala	C.2	1125, 1655

Tablo 4 (Devamı). Mitolojik Hayvanlar

ALTAY DESTANLARI			
Hayvanlar	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Kuzgun	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	145, 350, 675
	Ösküs-Uul	C.2	1160, 1450, 1465
	Kan-Kapçıkay	C.2	75, 720, 1575, 3015, 4095
	Kan-Ceeren Attu Kan-Altın	C.2	
	Temene-Koo	C.2	745
	Kara-Taacı Kıs	C.2	
	Kögüdey-Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	115
	Altın Ergek	C.2	
	Erke-Koo	C.3	1020
	Ölöstöy	C.3	3735, 4120, 4130, 4145, 4755, 4770, 4780, 4810, 4985, 5080, 5250, 5265, 5390, 5810, 6045, 8210, 8255, 8295, 8300, 8530, 8540
	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	
	Şulmus-Şunı	C.3	
	Ak-Biy	C.3	
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	
Ağaçkakan	Er Samır	C.1	
	Ak Tayçı	C.1	
	Kökin Erkey	C.1	
	Altay Buuçay	C.1	
	Malçı Mergen	C.1	
	Kozın Erkeş	C.1	
	Közüyke	C.1	1185, 1210, 1230, 1245, 1275, 1285, 1710, 1720, 1770, 1780, 1790, 1800, 1820, 1825, 1830, 1835
	Oçı-Bala	C.2	80, 85, 3500

Tablo 4 (Devamı). Mitolojik Hayvanlar

ALTAY DESTANLARI			
Hayvanlar	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Ağaçkakan	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	
	Ösküs-Uul	C.2	
	Kan-Kapçıkay	C.2	240, 245
	Kan-Ceeren Attu Kan-Altın	C.2	
	Temene-Koo	C.2	
	Kara-Taacı Kıs	C.2	
	Kögüdey-Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	
	Altın Ergek	C.2	
Kaz	Er Samır	C.1	
	Ak Tayçı	C.1	
	Kökin Erkey	C.1	
	Altay Buuçay	C.1	
	Malçı Mergen	C.1	
	Kozın Erkeş	C.1	
	Közüyke	C.1	1140, 1155, 1310
	Erke-Koo	C.3	
	Ölöstöy	C.3	
	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	
	Şulmus-Şunı	C.3	
	Ak-Biy	C.3	
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	720
	Alıp Manaş (Altay Türkçesi)	A.M.	
	Alıp Manaş (Türkiye Türkçesi)	A.M.	660, 665, 670, 680, 715

Tablo 4 (Devamı). Mitolojik Hayvanlar

ALTAY DESTANLARI			
Hayvanlar	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Guguk Kuşu	Er Samır	C.1	655
	Ak Tayçı	C.1	1705, 1730
	Kökin Erkey	C.1	
	Altay Buuçay	C.1	
	Malçı Mergen	C.1	
	Kozın Erkeş	C.1	
	Közüyke	C.1	
	Erke-Koo	C.3	1535
	Ölöstöy	C.3	3090, 8250, 8295
	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	
	Şulmus-Şunı	C.3	
	Ak-Biy	C.3	275, 515
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	
Geyik	Er Samır	C.1	
	Ak Tayçı	C.1	240
	Kökin Erkey	C.1	225, 625
	Altay Buuçay	C.1	
	Malçı Mergen	C.1	
	Kozın Erkeş	C.1	945
	Közüyke	C.1	50, 55
	Oçı-Bala	C.2	3475
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	
	Ösküs-Uul	C.2	1625
	Kan-Kapçıkay	C.2	2665, 2670, 3210, 4195, 4325, 4335, 4350, 4355, 4680, 4710
	Kan-Ceeren Attu Kan-Altın	C.2	40, 1425, 1590, 1595, 1675, 1680, 1685, 1840, 1860, 1880, 1890, 1895, 2135, 2210, 2230
	Temene-Koo	C.2	
	Kara-Taacı Kıs	C.2	

Tablo 4 (Devamı). Mitolojik Hayvanlar

ALTAY DESTANLARI			
Hayvanlar	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Geyik	Köğüdey-Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	
	Altın Ergek	C.2	
	Erke-Koo	C.3	25, 175, 1145
	Ölöstöy	C.3	125, 135, 625, 805, 1045, 1410, 1725, 2530
	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	195, 1540
	Şulmus-Şunı	C.3	1840, 1900
	Ak-Biy	C.3	
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	375, 625, 2030
Yılan	Er Samır	C.1	
	Ak Tayçı	C.1	
	Kökin Erkey	C.1	
	Altay Buuçay	C.1	320
	Malçı Mergen	C.1	
	Kozın Erkeş	C.1	
	Közüyke	C.1	375
	Oçı-Bala	C.2	2955, 2960
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	
	Ösküs-Uul	C.2	2610
	Kan-Kapçıkay	C.2	2310, 3410, 3530, 3615, 3640, 3700, 3895, 4000, 4175, 4720, 4730, 4770, 5030
	Kan-Ceeren Attu Kan-Altın	C.2	750, 810, 820, 880, 905, 1980
	Temene-Koo	C.2	
	Kara-Taacı Kıs	C.2	
	Köğüdey-Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	
	Altın Ergek	C.2	565, 575

Tablo 4 (Devamı). Mitolojik Hayvanlar

ALTAY DESTANLARI			
Hayvanlar	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Yılan	Erke-Koo	C.3	
	Ölöstöy	C.3	3295, 3565, 3785, 3825, 3920, 5330, 5340, 5500, 5740, 6630, 6975, 6980, 7005, 7045, 7370, 7375, 8285
	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	
	Şulmus-Şunı	C.3	2060, 2085, 2110, 2120
	Ak-Biy	C.3	430, 550, 860
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	935, 2055, 2060, 2065
Köpek	Er Samır	C.1	2225
	Ak Tayçı	C.1	
	Kökin Erkey	C.1	
	Altay Buuçay	C.1	175, 280
	Malçı Mergen	C.1	
	Kozın Erkeş	C.1	
	Közüyke	C.1	
	Oçı-Bala	C.2	
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	
	Ösküs-Uul	C.2	
	Kan-Kapçıkay	C.2	175, 190
	Kan-Ceeren Attu Kan-Altın	C.2	
	Temene-Koo	C.2	60, 85, 90, 140, 700, 755, 805, 810, 825
	Kara-Taacı Kıs	C.2	
	Köğüdey-Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	
	Erke-Koo	C.3	1000, 1060
	Ölöstöy	C.3	
	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	840, 1825, 2375, 2430, 2535, 2545

Tablo 4 (Devamı). Mitolojik Hayvanlar

ALTAY DESTANLARI			
Hayvanlar	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Köpek	Şulmus-Şunı	C.3	30, 1455, 1505
	Ak-Biy	C.3	
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	
Kurt	Er Samır	C.1	
	Ak Tayçı	C.1	1365, 2040
	Kökin Erkey	C.1	
	Altay Buuçay	C.1	315, 540, 545
	Malçı Mergen	C.1	
	Kozın Erkeş	C.1	1780
	Közüyke	C.1	805, 850, 885, 955, 1210
	Oçı-Bala	C.2	1125
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	140, 245, 365, 675
	Ösküs-Uul	C.2	
	Kan-Kapçıkay	C.2	2220, 2985, 4355
	Kan-Ceeren Attu Kan-Altın	C.2	40, 2120
	Kara-Taacı Kıs	C.2	
	Kögüdey-Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	420
	Altın Ergek	C.2	690
	Erke-Koo	C.3	45, 1170
	Ölöştöy	C.3	55, 90, 2585, 2755, 2930, 3140, 3165, 3585, 3595, 3600, 4410, 4760, 4770, 4780, 4810, 5080, 5185, 7560, 8680
	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	70
	Şulmus-Şunı	C.3	
	Ak-Biy	C.3	30, 60, 220
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	940

Tablo 4 (Devamı). Mitolojik Hayvanlar

ALTAY DESTANLARI			
Hayvanlar	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Tilki	Er Samır	C.1	
	Ak Tayçı	C.1	235
	Kökin Erkey	C.1	
	Altay Buuçay	C.1	280
	Malçı Mergen	C.1	90, 160, 355
	Kozın Erkeş	C.1	55
	Közüyke	C.1	
	Oçı-Bala	C.2	1735, 3120
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	140, 365, 675
	Ösküs-Uul	C.2	
	Kan-Kapçıkay	C.2	3600, 4095, 5005, 5010
	Kan-Ceeren Attu Kan-Altın	C.2	40, 1460
	Temene-Koo	C.2	
	Kara-Taacı Kıs	C.2	
	Kögüdey-Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	
	Altın Ergek	C.2	150, 170, 180, 195, 200, 205, 210, 220
	Erke-Koo	C.3	
	Ölöstöy	C.3	3165, 3420, 3430, 3435, 3455, 8280, 8285
	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	
	Ak-Biy	C.3	
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	1670, 1900
Samur	Er Samır	C.1	
	Ak Tayçı	C.1	
	Kökin Erkey	C.1	
	Altay Buuçay	C.1	705

Tablo 4 (Devamı). Mitolojik Hayvanlar

ALTAY DESTANLARI			
Hayvanlar	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Samur	Malçı Mergen	C.1	
	Kozın Erkeş	C.1	
	Közüyke	C.1	
	Oçı-Bala	C.2	810, 820
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	
	Ösküs-Uul	C.2	
	Kan-Kapçıkay	C.2	2755, 3130, 4595, 4800
	Kan-Ceeren Attu Kan-Altın	C.2	40
	Temene-Koo	C.2	
	Kara-Taacı Kıs	C.2	
	Kögüdey-Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	
	Altın Ergek	C.2	
	Erke-Koo	C.3	
	Ölöştöy	C.3	2930, 3125, 3630, 4035, 4500
	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	2550
	Şulmus-Şunı	C.3	
	Ak-Biy	C.3	
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	1880
Boğa	Er Samır	C.1	745, 1770
	Ak Tayçı	C.1	930
	Kökin Erkey	C.1	
	Altay Buuçay	C.1	
	Malçı Mergen	C.1	520, 525, 530, 535, 575, 620
	Kozın Erkeş	C.1	
	Közüyke	C.1	

Tablo 4 (Devamı). Mitolojik Hayvanlar

ALTAY DESTANLARI			
Hayvanlar	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Boğa	Oçı-Bala	C.2	1505, 1555, 1575, 1580, 1590, 1605, 1635, 1650, 1665, 3480
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	145
	Ösküs-Uul	C.2	3255, 3550
	Kan- Kapçıkay	C.2	30, 1985, 2025, 2025, 2060, 2930, 3555, 3795, 4090, 4770
	Kan- Ceeren Attu Kan- Altın	C.2	630, 720, 960, 1235, 1250, 1295, 1310, 1645, 1655, 1695, 1845, 1920, 1975, 2015, 2070
	Temene- Koo	C.2	
	Kara-Taacı Kıs	C.2	
	Kögüdey- Kökşin le Boodoy- Koo	C.2	675
	Altın Ergek	C.2	
	Erke-Koo	C.3	
	Ölöstöy	C.3	2770, 3925, 5070, 8375
	Katan- Kökşin le Katan- Mergen	C.3	675, 1405, 2425
	Şulmus- Şunı	C.3	
	Ak-Biy	C.3	1430, 1435, 1490, 1530,
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	355, 375, 385, 395, 420, 440, 460, 470, 490, 520, 530, 535
	Alıp Manaş (Altay Türkçesi)	A.M.	
	Alıp Manaş (Türkiye Türkçesi)	A.M.	980
Ayı	Er Samır	C.1	
	Ak Tayçı	C.1	275, 1375
	Kökin Erkey	C.1	
	Altay Buuçay	C.1	
	Malçı Mergen	C.1	

Tablo 4 (Devamı). Mitolojik Hayvanlar

ALTAY DESTANLARI			
Hayvanlar	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Ayı	Kozın Erkeş	C.1	
	Közüyke	C.1	845, 885, 940, 1215
	Oçı-Bala	C.2	65, 260, 1600, 2235, 2280, 2680
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	240
	Ösküs-Uul	C.2	1685, 2320, 2610
	Kan-Kapçıkay	C.2	230, 310, 1965, 2985, 4315
	Kan-Ceeren Attu Kan-Altın	C.2	35, 175, 200, 405, 500, 505, 735, 1655, 1920, 1980
	Temene-Koo	C.2	
	Kara-Taacı Kıs	C.2	
	Kögüdey-Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	
	Altın Ergek	C.2	
	Erke-Koo	C.3	
	Ölöstöy	C.3	1060, 1670, 1980, 2355, 3010, 3160, 3390, 5185, 7350
	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	345
	Şulmus-Şunı	C.3	
	Ak-Biy	C.3	
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	940
	Alıp Manaş (Altay Türkçesi)	A.M.	
	Alıp Manaş (Türkiye Türkçesi)	A.M.	615, 980
Koyun	Er Samır	C.1	
	Ak Tayçı	C.1	
	Kökin Erkey	C.1	
	Altay Buuçay	C.1	495, 530, 560, 585, 765

Tablo 4 (Devamı). Mitolojik Hayvanlar

ALTAY DESTANLARI			
Hayvanlar	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Koyun	Malçı Mergen	C.1	
	Kozın Erkeş	C.1	500
	Közüyke	C.1	
	Oçı-Bala	C.2	85, 185, 1415, 1965, 2045, 2205, 2540, 3555
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	
	Ösküs-Uul	C.2	1130, 1625, 2030, 2035, 2950
	Kan-Kapçıkay	C.2	245, 720, 1870, 2080, 2085, 2100, 2105, 3030, 3065, 3075, 4130
	Kan-Ceeren Attu Kan-Altın	C.2	
	Kara-Taacı Kıs	C.2	100
	Kögüdey-Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	
	Altın Ergek	C.2	
	Erke-Koo	C.3	1390
	Ölöştöy	C.3	
	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	
	Şulmus-Şunı	C.3	820
	Ak-Biy	C.3	
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	
	Alıp Manaş (Altay Türkçesi)	A.M.	15
	Alıp Manaş (Türkiye Türkçesi)	A.M.	
Sıçan	Er Samır	C.1	
	Ak Tayçı	C.1	
	Kökin Erkey	C.1	
	Altay Buuçay	C.1	

Tablo 4 (Devamı). Mitolojik Hayvanlar

ALTAY DESTANLARI			
Hayvanlar	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Sıçan	Malçı Mergen	C.1	55, 60
	Kozın Erkeş	C.1	1030
	Közüyke	C.1	
	Oçı-Bala	C.2	
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	
	Ösküs-Uul	C.2	
	Kan-Kapçıkay	C.2	4195
	Kan-Ceeren Attu Kan-Altın	C.2	
	Temene-Koo	C.2	
	Kara-Taacı Kıs	C.2	
	Köğüdey-Kökşin le Boodoy-Koo	C.2	
	Altın Ergek	C.2	
	Erke-Koo	C.3	
	Ölöstöy	C.3	
	Katan-Kökşin le Katan-Mergen	C.3	1750
	Şulmus-Şunu	C.3	
	Ak-Biy	C.3	
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	
	Alıp Manaş (Altay Türkçesi)	A.M.	
	Alıp Manaş (Türkiye Türkçesi)	A.M.	1235

Tablo 4 (Devamı). Mitolojik Hayvanlar

ALTAY DESTANLARI			
Hayvanlar	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Öküz	Oçı-Bala	C.2	1785
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	
	Ösküs-Uul	C.2	
	Kan- Kapçıkay	C.2	1475, 1480, 1485, 1875, 1985
	Kan- Ceeren Attu Kan- Altın	C.2	460, 760, 805, 1045, 1140, 2040, 2095
	Kara-Taacı Kıs	C.2	
	Kögüdey- Kökşin le Boodoy- Koo	C.2	
	Altın Ergek	C.2	
Deve	Oçı-Bala	C.2	2025, 2550
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	
	Ösküs-Uul	C.2	
	Kan- Kapçıkay	C.2	1445, 3125, 3305, 3455
	Kan- Ceeren Attu Kan- Altın	C.2	585, 755, 1140, 1275, 2040, 2120, 2175
	Temene- Koo	C.2	
	Kara-Taacı Kıs	C.2	
	Kögüdey- Kökşin le Boodoy- Koo	C.2	
	Altın Ergek	C.2	
	Erke-Koo	C.3	
	Ölöştöy	C.3	505, 515, 520
	Katan- Kökşin le Katan- Mergen	C.3	
	Şulmus- Şunı	C.3	
	Ak-Biy	C.3	
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	

Tablo 4 (Devamı). Mitolojik Hayvanlar

ALTAY DESTANLARI			
Hayvanlar	Destanlar	Cilt	Dize Numarası
Teke	Oçı-Bala	C.2	70, 440
	Ay Sologoy lo Kün Sologoy	C.2	
	Ösküs-Uul	C.2	
	Kan- Kapçıkay	C.2	
	Kan- Ceeren Attu Kan- Altın	C.2	2060
	Temene- Koo	C.2	
	Kara-Taacı Kıs	C.2	
	Köğüdey- Kökşin le Boodoy- Koo	C.2	
	Altın Ergek	C.2	
	Erke-Koo	C.3	
	Ölöstöy	C.3	
	Katan- Kökşin le Katan- Mergen	C.3	1795
	Şulmus- Şunı	C.3	
	Ak-Biy	C.3	
	Üç Kulaktu Ay Kara At	C.3	

Sonuç olarak incelenen destanlarda da görüldüğü gibi, Türk mitolojisinde adı geçen hayvanların görünümlerinin Altay destanlarına da yansımış olduğu ve bu hayvanların, yardımcı veya engelleyici özellikleri nedeniyle iyi veya kötü ruhların yerine geçmiş olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Türk mitolojisi ile ilgili araştırma eksikliği, bu tezin hazırlanmasında en önemli nedenlerden biri olmuştur. Konunun genişliği dolayısıyla Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmış olan Altay destanları üzerine yoğunlaşarak yapılan çalışmada, mitolojik insanlar, mitolojik tabiat unsurları, mitolojik olağanüstü unsurlar ve mitolojik sayı, renk, hayvan öğeleri ayrıntılı olarak araştırılmıştır.

Altay destanları, tezin konusu olan mitolojik unsurlar açısından incelenmiş, her unsur için bu destanlar tek tek taranarak hangi bölümlerde kullanıldığı bilgisini içeren tablolar oluşturulmuştur. Bu şekilde oluşturulan tablolar, destanlarda mitolojik unsurların ne kadar ve nerelerde kullanıldığına ilişkin önemli bilgiler içermektedir.

Er Samır, Ak Tayçı, Kökin Erkey, Altay Buuçay, Malçı Mergen, Kozın Erkeş ve Közüyke destanları içinde yapılan taramalarda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

- Ağaç, Kozın Erkeş Destanı'nda sıkça kullanılmıştır.
- Deniz kelimesi, dört destanda kullanılmıştır.
- Nehir, dört destanda geçmektedir.
- Göl kelimesi, üç destanda kullanılmıştır.
- Dağ kelimesi en çok Er Samır Destanı'nda kullanılmıştır.
- Mağara kelimesi hiçbir destanda geçmemektedir.
- Toprak kelimesi Er Samır ve Ak Tayçı Destanları'nda geçmektedir.
- Taş, Ak Tayçı destanında sıklıkla kullanılmıştır.
- Altın kelimesi, dört destan içinde kullanılmıştır.
- Gümüş kelimesi Ak Tayçı Destanı'nda yedi yerde kullanılmıştır.
- Demir, Ak Tayçı Destanı'nda sekiz yerde kullanılmıştır.
- Bakır kelimesi, sadece Ak Tayçı ve Kozın Erkeş Destanları'nda kullanılmıştır.
- Destanlarda en çok iki rakamının kullanıldığı görülmüştür.
- Üç rakamı Malçı Mergen Destanı dışında tüm destanlarda kullanılmıştır.
- Kullanım sıklığı olarak dokuz, yedi ve altı rakamları tüm destanlarda sıklıkla kullanılmıştır.

- Kırk rakamı sadece Kozın Erkeş Destanı'nda kullanılmıştır.
- Ak ve kara renkleri en çok kullanılan renklerdir.
- Üç destanda beyaz kelimesi geçmektedir.
- Kızıl kelimesi Kökin Erkey Destanı dışında tüm destanlarda kullanılmıştır.
- Mavi rengi sadece Er Samır Destanı'nda kullanılmıştır.
- Sarı rengi, Er Samır Destanı'nda çokça kullanılmıştır. Ayrıca her destanda sarı rengi geçmektedir.
- At kelimesi, tüm destanlarda çokça kullanılmıştır.
- Turna, karga, ağaçkakan ve kaz kelimeleri sadece Közüye Destanı'nda kullanılmıştır.
- Saksağan, boğa, ayı kelimeleri üç destanda geçmektedir.
- Kuzgun kelimesi Er Samır ve Közüye Destanları'nda geçmektedir.
- Guguk kuşu, Er Samır ve Ak Tayçı Destanları'nda geçmektedir.
- Geyik kelimesi dört destanda geçmektedir.
- Yılan, köpek, koyun, sıçan kelimeleri sadece iki destanda geçmektedir.
- Kurt ve tilki kelimeleri, dört destanda kullanılmıştır.
- Samur kelimesi, Altay Buuçay Destanı'nda kullanılmıştır.

Oçı-Bala, Ay Sologoy lo Kün Sologoy, Ösküs-Uul, Kan-Kapçıkay, Kan-Ceeren Attu Kan-Altın, Temene-Koo, Kara-Taacı Kıs, Kögüdey-Kökşin le Boodoy-Koo ve Altın Ergek destanları içinde yapılan taramalarda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

- Ağaç kelimesi, dört destanda kullanılmıştır.
- Göl kelimesi, üç destanda kullanılmıştır.
- Deniz ve nehir kelimeleri iki destanda kullanılmıştır.
- Dağ ve taş kelimelerinin destanlarda daha sık kullanıldığı görülmüştür.
- Mağara ve toprak kelime kökleri, hiçbir destanda kullanılmamıştır.
- Altın kelimesinin en çok kullanılan kelime olduğu görülmüştür.
- Gümüş ve demir kelimelerinin Kan-Kapçıkay Destanı'nda sıklıkla kullanıldığı görülmüştür.
- Bakır kelimesinin sadece bir destanda kullanıldığı görülmüştür.
- İki rakamının en çok kullanılan rakam olduğu görülmüştür.

- Yedi rakamı ikinci sırada çok kullanılan bir rakamdır.
- Üç, altı ve dokuz rakamları, bütün destanlarda sıklıkla kullanılmıştır.
- Kırk rakamının özellikle Kan-Kapçıkay Destanı'nda çokça kullanıldığı görülmüştür.
- Kara ve ak renkleri, destanlarda en çok kullanılan renklerdir.
- Kızıl/Kırmızı rengi, Oçı-Bala ve Kan-Kapçıkay Destanları'nda çokça kullanılmıştır. Diğer destanlarda da bu renkler kullanılmıştır.
- Sarı rengi Kögüdey-Kökşin le Boodoy-Koo Destanı dışında tüm destanlarda kullanılmıştır.
- At kelimesi tüm destanlarda sıkça kullanılmıştır.
- Turna ve sıçan, sadece bir destanda kullanılmıştır.
- Karga kelimesi sadece Kan-Kapçıkay Destanı'nda kullanılmıştır.
- Saksağan, tilki, geyik ve koyun'un, dört destanda kullanıldığı görülmüştür.
- Ağaçkakan, Oçı-Bala ve Kan-Kapçıkay Destanları'nda görülmüştür.
- Yılan, beş destanda kullanılmıştır.
- Köpek kelimesinin en çok Temene-Koo Destanı'nda kullanıldığı görülmüştür.
- Kurt, iki destan dışında tüm destanlarda kullanılmıştır.
- Samur, öküz, deve üç destanda kullanılmıştır.
- Boğa, üç destan dışında tüm destanlarda geçmektedir.
- Ayı, beş destanda geçmekte, dört tanesinde geçmemektedir.
- Teke, Oçı-Bala ve Kan-Ceeren Attu Kan-Altın Destanları'nda geçmektedir.

Erke-Koo, Ölöştöy, Katan-Kökşin le Katan-Mergen, Şulmus-Şunı, Ak-Biy ve Üç Kulaktu Ay Kara At destanları içinde yapılan taramalarda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

- Ağaç kelimesinin Üç Kulaktu Ay Kara At Destanı dışında tüm destanlarda kullanıldığı görülmüştür.
- Göl kelimesi sadece Ak-Biy Destanı'nda kullanılmıştır.
- Dağ kelimesi iki destan dışında tüm destanlarda kullanılmıştır.
- Mağara, toprak, bakır kelimeleri destanlarda hiç kullanılmamıştır.

- Taş ve altın kelimeleri dört destanda kullanılmıştır.
- Gümüş kelimesi sadece bir destanda kullanılmıştır.
- Demir kelimesi üç destanda kullanılmıştır.
- Bütün destanlarda iki rakamı çokça kullanılmıştır.
- Üç, altı, yedi rakamları bütün destanlarda sıkça kullanılmıştır.
- Dokuz rakamı bütün destanlarda kullanılmıştır. En çok da Ölöştöy Destanı'nda kullanıldığı görülmüştür.
- Kırk rakamının Ölöştöy ve Şulmus-Şunı Destanları'nda kullanıldığı görülmüştür.
- Kara ve ak renkleri en çok kullanılan renklerdir.
- Kızıl/Kırmızı, tüm destanlarda kullanılmıştır.
- Sarı rengi, Şulmus-Şunı Destanı dışında tüm destanlarda geçmektedir.
- Hayvanlardan en çok at kullanılmıştır.
- Karga, kaz, deve, teke, sıçan sadece bir destanda kullanılmıştır.
- Saksagan, kuzgun, koyun iki destanda kullanılmıştır.
- Guguk kuşu, samur, ayı üç destanda geçmektedir.
- Geyik, Ak-Biy Destanı dışında tüm destanlarda kullanılmaktadır.
- Yılan, iki destan dışında tüm destanlarda geçmektedir.
- Köpek üç destanda kullanılmıştır.
- Kurt, bir destan dışında tüm destanlarda geçmektedir.
- Dört destanda boğa kullanılmıştır.
- Öküz ve kaplan hiç kullanılmamıştır.

Alıp Manaş Destanı içinde yapılan taramalarda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

- Deniz ve nehir kelimeleri sadece iki yerde kullanılmıştır.
- Dağ, beş yerde, mağara ise üç yerde kullanılmıştır.
- En çok gümüş kelimesinin kullanıldığı görülmüştür.
- Demir, iki yerde, bakır ise üç yerde kullanılmıştır.
- İki rakamı en çok kullanılan rakamdır.
- Yedi rakamı ile dokuz rakamı, en çok kullanılan ikinci ve üçüncü rakamlardır.
- Kırk rakamı kullanılmamıştır.

- En çok ak/beyaz rengi kullanılmıştır.
- Kara/siyah rengi, ikinci sırada çok kullanılan bir renktir.
- Kırmızı/kızıl rengi, altı yerde kullanılmıştır.
- Hayvanlardan en çok at kullanılmıştır.
- Kaz beş yerde kullanılmış olup, diğer hayvanlar birer ikişer kez kullanılmıştır.

Sonuç olarak, Altay destanları içerisindeki mitolojik unsurların tespiti, hem Altay destanlarının karakteristiğini ortaya koymuş, hem bize tarihî ve güncel kaynaklardan elde edilen bilgilerin mukayese edilmesi olanağını tanımış, hem de Türk kültür havzasına ait diğer destanlardaki mitolojik unsurların bir nevi kaynak analizini yapma imkânı vermiştir. Aynı zamanda bu çalışmayla, verilen örnekler ve yapılan yorumlarla, Altay destanlarının zengin bir mitoloji varlığının olduğu ve bunun destanlara ne şekilde yansımış olduğu görülmüştür.

Mitolojik unsurların Altay destanlarındaki kullanım sıklığını ölçmesi ve örneklendirmesi anlamında önemli olan bu çalışma, Altay destanları içerisinde yoğun ve dağınık olarak yer alan mitolojik unsurları bir araya getirerek bu alandaki araştırmacılara kolaylık sağlayacak, aynı zamanda diğer Türk Dünyası destanları üzerinde yapılacak benzer çalışmalar da, yapılan bu çalışmaya bir bütünlük katacaktır.

KAYNAKÇA

- Abiha, B. (2012). Necâti Beg Şiirinde Mitolojik Bir Sembol: Yılan. Erişim: 10 Aralık 2014.
http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/birsel_caglar_abiha_necati_beg_siiri_mitolojik_sembol.pdf
- Aça, M. (2011). Altay Türklerinin Destanlarındaki Ölüm Teması Üzerine Bazı Tespitler. *Bilig*, S 59, 01-20.
- Akkaya, A. (2013). Alıp Manaş Destanında Renkler. *Adıyaman Üniversitesi Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, S 15, 527-544.
- AKM. (2002). *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*. (Cilt I). Ankara: AKM.
- Aktaş, E. (2011). Altay ve Tıva Türk Destanlarında ‘Haber Verme’ Motifi Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası Edebiyatları Anabilim Dalı Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C 11, S 1, 45-62.
- Aydın, M. (1995). Fal, *İslam Ansiklopedisi*. (C 12, 134-138) İstanbul: TDV.
- Bayat, F. (2005). *Mitolojiye Giriş*. Çorum: Karam.
- Bayat, F. (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken.
- Bayat, F. (2007a). *Mitolojiye Giriş*. İstanbul: Ötüken.
- Bayat, F. (2007b). *Türk Mitolojik Sistemi (Kutsal Dışı- Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler-İyeler ve Demonoloji)*. C 2, İstanbul: Ötüken.
- Bayat, F. (2007c). *Türk Mitolojik Sistemi (Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi)*. C 1, İstanbul: Ötüken.
- Bayat, F. (2009). Mitolojik Zıtlık Paradigmasında Baba-Oğul Mücadelesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 2 S 6, 63-70.
- Bayraktar, N. (2004). Kara ve Siyah Renk Adlarının Türkçedeki Kavram ve Anlam Boyutu Üzerine. *TÖMER Dil Dergisi*, S 126, 56-77.
- Bayraktar, N. (2006). Kavram ve Anlam Boyutunda Sarı ve Tonları. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S 20, 209-218.
- Bekki, S. (2007). *Maaday-Kara Destanı*. Elazığ: Manas.
- Beydilli, C. (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Yurt Kitap.
- Boratav, P., N. (1984). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek.
- Çaycı, A., vd. (hızl.) (2012). *Mitoloji ve Din*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.

- Çetinkaya, G. (2010). Sözlü ve Yazılı Kültürde Mevsimler, *Hacettepe Üniversitesi Dil Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi (HÜDİL)*, S 4, 24.
- Çoruhlu Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı.
- Çoruhlu, Y. (2009). Lânet Kitabı. E. G. Naskali (ed.) *Türk Sanatı ve Mitolojisinde Kötülüğün Tasviri*. (ss. 405-450) içinde, İstanbul: Kitabevi.
- Çoruhlu, Y. (2010), *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı.
- Devellioğlu, F. (2005). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklpedik Lûgat*. Ankara: Aydın.
- Dilek, İ. (1998). Altay-Türk Kayçılık Geleneği ve Kayçı N. U. Ulagaşev, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S 5, 309-361.
- Dilek, İ. (2002). *Altay Destanları I*. Ankara: TDK.
- Dilek, İ. (2007a). *Altay Destanları II*. Ankara: TDK.
- Dilek, İ. (2007b). *Altay Destanları III*. Ankara: TDK.
- Dilek, İ. (2007c). *Altay Masalları*. Ankara: Alp.
- Dönmez, P. (2001). *Türk Mitolojisi Üzerine Türkiye’de Yapılan Yayınların Bibliyografyası ve Bu Yayınların Analizi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Elçin, Ş. (1997a). *Halk Edebiyatı Araştırmaları I*, Ankara: Akçağ.
- Elçin, Ş. (1997b). *Halk Edebiyatı Araştırmaları II*, Ankara: Akçağ.
- Elçin, Ş. (2000). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ.
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm*. İsmet Birkan (çev.). Ankara: İmge.
- Eliade, M. (2001). *Mitlerin Özellikleri*. Sema Rifat (çev.). İstanbul: Om Kuram.
- Eliade, M. (2002). *Babil Simyası ve Kozmolojisi*. İstanbul: Kabalcı.
- Ergun, M. (1998). *Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı Alıp Manaş*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Ergun, P. (2003). Dede Korkut Hikâyelerinde Dağ Kültü, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, C 2, 75-88.
- Ergun, P. (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: AKM.
- Ergun, P. (2009). Altay Destanlarında Tayga, Kutlu ve Kutsuz Ağaçlarla İlgili Terimler Üzerine, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* S 27, 75-80.
- Ergun, P. (2010). Türk Kültüründe Ruhlar ve Orman Kültü, *Millî Folklor*, S 87 113-121.
- Erhat, A. (1996). *Mitoloji Sözlüğü*. Ankara: Remzi.
- Esin, E. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabalcı.
- Genç, R. (1997). *Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı, Kırmızı, Yeşil*. Ankara: AKM.

- Gönen, S. (2005). Efsanelerde Kara Renginin Görünümü, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S 17, 225-236.
- Gül, V. (2008). *Altayca Almış Kaan Destanı (Giriş-Metin-Aktarma-Dizin)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Gültepe, N. (2013). *Türk Mitolojisi -Yeni Araştırmalar Işığında-*. İstanbul: Resse.
- Güven, M. (2003). Oğuz Kağan Destanında Hayvanlar, *Milli Folklor*, S 57, 82-92.
- Harman, Ö. F. (2001). Kâhin, *İslam Ansiklopedisi*. (C 24, 170-171) İstanbul: TDV.
- İnan, A. (1998). *Makaleler ve İncelemeler*. (Cilt 1-2). Ankara: TTK.
- İnan, A. (2000). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: TTK.
- İnayet, A. (2007). *Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi: Yalmavuz / Celmoğuz*. İzmir: Külcüoğlu Kültür Merkezi.
- Kalafat, Y. (1996). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: AKM.
- Kanar, M. (2010). *Farsça Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say.
- Karademir, F. (2007). Halk Bilmecelerinde Renklerin Kullanım Sıklığı ve İşlevselliği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C 6, S 21, 192-211.
- Karadoğan, A. (2004). Türk Ad Biliminde Renk Kültü. *Milli Folklor*, S 62, 89-99.
- Karakurt, D. (2011). *Türk Söylence Sözlüğü*. Erişim: 20 Ağustos 2014, <http://www.frpnet.net/TurkSoylenceSozlugu.pdf>
- Kaya, M. (2004). *Mitolojiden Efsaneye Türk Mitolojisinin Türk Efsanelerindeki İzleri*. İstanbul: Bağlam.
- Küçük, M. A. (2005) Altay ve Güney Sibirya Bölgesindeki Türk Topluluklarının Dinî İnanışları, *Dini Araştırmalar Dergisi*, S 23, 196-216.
- Küçük, M. A. (2013). Geleneksel Türk Dini'ndeki 'Ana/Dışıl Ruhlar'a Mitolojik Açından Bakış, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S 1, 105-134.
- Naskali, E. G. (1999a). *Altay Destanı Maaday Kara*. İstanbul: YKY.
- Naskali, E. G. vd. (1999b). *Altayca-Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK.
- Oğuz, M. Ö. (2000). *Türk Dünyası Halkbiliminde Yöntem Sorunları*. Ankara. Akçağ.
- Oğuz, M. Ö. (2004). Destan Tanımı ve Eski Türk Destanları. *Millî Folklor*, S 62, 5-8.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*. (Cilt 2), Ankara: TTK.
- Ögel, B. (2002). *Türk Mitolojisi*. (Cilt I). Ankara: TTK.
- Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi*, (2 cilt). Ankara: TTK.

- Öger, A. (2012). Uygur Türklerinin Doğum Âdetleri, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, C 7, S 1, 1679-1694.
- Önal, M. N. (2003). Dağ Kültü, Eren Kültü ve Şenliklerinin Muğla'daki Yansımaları. *Bilig*, S 25, 99-124.
- Önal, M. N. (2010). Halk Anlatılarında Kahramanın Kimliğini Gizlemesi, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, C 5, S 1, 1271-1285.
- Özcan, D. (2011). Kazak Türklerinin Munlık-Zarlık Destanında Altın. *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C 1, S 1, 30-38.
- Radloff, W. (1994). *Sibirya'dan*, 4 cilt, Prof. Dr. Ahmet Temir (çev.). İstanbul: MEB.
- Sakaoğlu, S. (1980). *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Sami, Ş. (2006). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı.
- Sarı, İ. (ty). *Türk Halk Edebiyatına Giriş-II Ders Notları*. Erişim: 20 Ağustos 2013. http://www.isa-sari.com/ders-notlari/THEG_2.pdf
- Sayar, S. (2012). Sivas Masallarında Mitolojik Unsurlar, *Studies of The Ottoman Domain*, C 2, S 3, 26-41.
- Sever, M. (1999). Türk Mitolojisinde Kuşlar. *Milli Folklor*, S 42, 83-89.
- Seyidoğlu, B. (2009). *Mitoloji Üzerine Araştırmalar -Metinler ve Tahliller-*. İstanbul: Dergâh.
- Surazakov, S. S. (1958). *Altay Baatırlar*. Gorno-Altaysk.
- Sümbüllü, Y. Z. (2010). Fal ve Falcılık Kavramı Ekseninde Türk Kültür Tarihinde Fal ve Kehanet, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S 43, 55-72.
- Tanyu, H. (1968). *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- TDK. (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK.
- Türkan K. (2012). Türk Dünyası Masallarında Su Kültü. *Millî Folklor*, S 93, 135-148.
- Türker, F. (2011). *Altay Türklerinin Efsaneleri (İnceleme-Metin)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Türker, F. (2012). Altay Türklerinin Anlatımlarında Mitik Bir Varlık: Celbegen. *Milli Folklor*, S 94, 81-90.
- Türkmen, F. ve Türker, F. (2014). Geleneklerde ve İnançlarda Demir. *Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C 14, S 1, s. 1-8.
- Uraz, M. (1994). *Türk Mitolojisi*, İstanbul: Düşünen Adam.

- Verbitsky, V. İ. (2005). *Slovar Altayskogo i Aladagskogo Nareçiy Tyurksogo Yazıka*. Gorno-Altaysk: Ak Çeçek.
- Yardımcı, M. (2007). *Türk Destanlarında Tipler ve Motifler*. Ankara: Ürün.
- Yavuz, Y. Ş. (2008). Ruh, *İslam Ansiklopedisi*. (C 35, 187-190) İstanbul: TDV.
- Yayla, A. (2008). *Türk Mitolojisi*. Erişim: 20 Eylül 2013. <http://web.itu.edu.tr/~yayla/turkmit.pdf>
- Yıldız, N. (2008). Sibiry Türklerinin Mitoloji ve İnançlarında Kötü Ruhlar. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C 5, S 4, 84-93.
- Yuguşeva, N. (2001a). Altaylarda Kamlık (Şamanizm) İnanıcı ve Anadolu'daki Yansımaları. *Türk Dili Dergisi*, S 590, 201-211.
- Yuguşeva, N. (2001b). Altaylarda Türkler ve İnançları. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S 11, 140-152.

ÖZGEÇMİŞ

Lüfü Kerem BAŞAR, 17.10.1985 tarihinde Ankara’da doğdu. Eryaman Yabancı Dil Ağırlıklı Lisesi’ni bitirdikten sonra Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden 2008 yılında mezun oldu. 2009 yılından bu yana Sinop Üniversitesi Gerze Meslek Yüksekokulunda Okutman olarak görev yapan Lüfü Kerem BAŞAR, orta derecede İngilizce bilmektedir. Temel ilgi alanları, Türk Dili ve Edebiyatı ve Türk Halk Edebiyatı’dır.

İletişim Bilgileri

E mail : kerem.basar@hotmail.com

Telefon : 0541 940 06 08

